

Irodalmi tükör / szépirodalom

Tari István:	Felülírva, Túlérett mennyek	3
Nagyatádi Horváth Tamás:	A teljesség szilánkjai: irodalom	4
Széki Patka László:	Amorgosz-hát meddig még? , magzat-Amorgosz, Santa Crucia szívárvány-szorzatok, Amorgosz-malária (Most egyenruhába...), (Ahogy a remény), Három haiku	10
Mészáros Gábor:	Vacuum	11
Sarusi Mihály:	Krakkai hejnal	12
Kovács István:	Aszú fények krosnói költők verseiben	18
Jan Belcik:	Egy bizonyos történelem, Egybekapcsolás, Búcsú az ifjúságtól	19
Janusz Szuber:	Az ígéretek füstté váltak, Elégia, Újabb munkák	20
Jan Tulik:	A hasonlatokról, Két fénykép, Galíciai	21
Waclaw Turek:	Az én helyem, Mint a levelek	22
	Néha a hegedű	23
Somogyi Zoltán:	Meghalás	24
	Szakítás	26
Aranyi László:	Ébredés, Holtpont, Hekate szeret, Eszti!	28
Balajthy Ferenc:	Hekkerék és vekkerek	29
	Műdal	30
Sebestyén Péter:	Omár Khájám hatvanhat lépcsőfoka, Hans Bülow mesterét, Liszt Ferencet hallgatja, Második bornholmi elégia	31
	Újraindítás, nulla év	32
Tóth Imre:	Adeptus Minor, Az elragadtatás után	33
	Böszörményi	34
Gyóri László:	Böszörményi	35
László Zsolt:	Mint Allan Ginsberg a kőfejtőben	36
		40

Tanulmány - kritika

Nagy Imre:	3. A renegát elűzése, mint az agresszív kód kritikája	42
Lehota János:	A magyar dráma névtelen újjáteremtője	46
Gyimesi Katalin:	A gyermeki szempár (Piliszkó János kései költészete)	51
Mezey László Miklós:	Zsenialitás és örület a K. családban (Karinthy Márton: Ördögörcs)	56
Németh István Péter:	Az elmaradt megváltás stigmája (Pék Pál: Sodoma)	60
Beck Tamás:	Egy menekülés verses története (Tóth Imre: Nostradamus menyegzője)	63

Deák Ferenc emlékezete

Molnár András:	A "becsület és kötelesség" eljegyzettje	65
Cserna Anna:	Deák Ferenc Tolna megyei rokonai és barátai	68
Szatmári Gizella:	Deák Ferenc kultuszáról	78

Év forduló

Borbás György:	"A szobrot behoztam...A gyertyatartót behoztattam"	84
Ferencz Győző:	Dr. Degré Alajos sokoldalú tudós, jogtörténész	92

Múltba néző

Degré Alajos:	Egy XVIII. századi falusi népitélet hagyománya	93
Tar Ferenc:	Beszélgetés a Festetics kastély alkalmazottaival (Bánhidly Mária)	97

Tükör-kép / képző-, film- és színházművészet

Géger Melinda:	A Csoda: Realitás (Beszélgetés Gera Katalin szobrászművésszel)	100
Cebula Anna:	Gobelinbe szőtt mitológia (Nagy Judit munkáiról)	105
Gálig Zoltán:	Művész-Áfész	108
Chak István:	Galambok* Öltözői vizit Kiss Ernő, Soós Imre-díjas színművésznél	110

Hír-tükör

Hír-tükör		109
Szerzőinkről		112

Frimmel Gyula: Hódolat, tisztelet, emlékezés (Farkas Ferenc szobrászművész kiállításáról) - első és hátsó belső borítók - elhangzott a kiállítás megnyitóján

IMPRESSZUM**SZERKESZTŐBIZOTTSÁG**

Bogár Imre - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Müller Róbert - Keszthely
Papp Ferenc - Nagykanizsa
Szántó Endre - Hévíz
Vajda László - elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

PÉNTEK IMRE - főszerkesztő
BENCE LAJOS (Szlovénia) - főszerkesztő-helyettes

CZUPI GYULA
KISS GÁBOR
KOSTYÁL LÁSZLÓ
MOLNÁR ANDRÁS
TAR FERENC
 szerkesztők

MUNKATÁRSÁK

Pék Pál - vers
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Tóth Imre - pályakezdekők
Kabdebó Tamás - Newcastle, Írország
Major-Zala Lajos - Svájc, Pensier
Makkai Ádám - Chicago, USA

FERENCZ GYŐZŐ olvasószerkesztő,
FARKASI PÁLMA CSILLA szerkesztőségi titkár

Készült Zala megye,
 Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
 Lenti, Hévíz önkormányzatának,
 a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
 a Nemzeti Kulturális Örökség
 Minisztériuma
 támogatásával.

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete.

Kiadóvezető: Lackner László
 Előfizethető csekken vagy számlázással,
 mely a szerkesztőség címén igényelhető.
 Számlaszám:
 Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg 75500801-10001882
 Az egyes számok ára: 300 Ft.
 Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint
 gondozzuk, felbélyegzett válaszboríték
 esetén megválaszoljuk.

ISSN 1219-6886
 Nyomdai előkészítés:
 Nászpáng Grafika
 Nyomdai munkák:
 Gura Nyomda Bt.,
 Zalaegerszeg, Bánya u. 2. E-mail:
 gurabt@axelero.hu

Farkas Ferenc
Bosch
fehér samott

Tari István

Felülírva

azon a napon amelyiken
egy új ország született
későn ébredtem
apámat és nagyszüleimet
emlegetve akik négy
országban éltek
le életüket úgy hogy a
szülőhelyükön maradtak
ahonnan nékem
sincs mehetnékem ki ősz fejjel
még csupán a második*
országnál tartok

azon a napon amelyiken
egy új ország született
kertünket ástam
közben a rádiót hallgattam
a kifordított férgek
fickádozását
hontalanodó csápolását
a gazok szívóosságát
tanulmányozva

azon a napon amelyiken
egy új ország született
a gazdátlaná
váló vesztes háborúkra
mezők szobraira a
tehenekre meg
egy vezérkarra gondoltam mely
folyton dízsörtüzet ad
le önmagára

*harmadik (2003. február 4-étől)

1992-2003

Túlérett mennyek

Már őszi verőfény csődületén
Töpped a látnivaló
Pereg a levele

Tündéri ökörnyal fénye ha száll
Fölragyog érte az ág
Maszatol a fa

Fonnyadt herezacskókként vörösen
Lógnak a kert vizenyős
Paradicsomai

Húsos csigatalpakkal tapad ím
Rájuk a harmat, a nyák
Olyan alamuszi

Lett mára a GYŐZTES! Mintha a nyelv
Elhidegülne irán-
ta kusza utain

Oly számkivetett ismét a derű
Elgazosodva lapít
Zavara igazi

Fonnyadt herezacskókként vörösen
Lógnak a kert vizenyős
Paradicsomai

Nagyatádi Horváth Tamás

A teljesség szilánkjai: irodalom

„erre jársz
itt szólsz velem
mindentudás
örökkévalóság”

Grandpierre Attila: Örökkévalóság

„Isten ugyanis teremtményeinek nemcsak létet ad, hanem a méltóságot is adja, hogy önállóan cselekedjenek, egymás okai és principiumai legyenek, és így együttműködjenek terve megvalósításában.”

A Katolikus Egyház Katekizmusából – 306.

I.

Időnként játszom. Egy titkos játékot, ha van negyed óra, vagy húsz perc üres időm. Amíg menetrendekhez igazodva közlekedek, addig mindig lesznek kitöltetlen, maradék perceim, tehát e játékot nem kell mostanában a rohanás oltárán feláldozni. A játék egyszerű, ha elmondom, akkor is titkos marad: teszek egy kis kört a buszállomás környékén, és mintha idegen volnék, úgy nézelődöm. És valóban, van úgy, hogy teljesen elvarázsolom magam. Kívülről nézem az én világomat, a siető, komor arcú embereket.

Minden rezdülés és mozdulat verssé kerekedik, minden perc regénnyé tágul, és én, mintha egy különös tengerben volnék szivacs, ahol a vízben zacskós történetek instant porai oldódnak, hagyom, hogy átjárjon ez a többnyire mesterséges anyagoktól furcsa állagú, túlságosan emberi lé. És e különös tengerben egyre mélyebbre merülök, elhagyom a zavarost és a zaklatottat. A víz lassan elképzeltetlennül nyugodt és tiszta lesz, az utcán sétáló test nem fáj, nem akar és nem kér. Egy jel csupán, hogy helyileg erre-arra járok.

Ez a rám találó időtlenség többnyire a gyermekkor meghívása. Olyankor eszembe jut az az angyali kisfiú, aki a somogyi kisvárosban elkezd az óvoda, aztán az iskola udvarán túli életre eszmélni. Csak csodálkozik és mások csodálatára nem várja, hogy mielőbb felnőtté váljon. Megáll az Aradi és a Kossuth utca sarkán levő szobor előtt, felmászik rá, és odatelepszik az alak mellé. Már tudja, hogy nem való, mégis úgy hiszi, hogy tőle még elnézik. Aztán bezáródnak a gyerekkor kapui, és végzetesen kívül maradok. Olykor, mint én, mindenki döngeti azokat, hátha valaki behívja, mondva: „Tessék csak, jöjjön Horváth úr. Leszedem gyerekkora tereiről a takarókat. Mindent ott talál, ahol hagyta.”

Amikor így játszom, nagyon világos, áttetsző és egyszerű lesz minden. Nevetségessé válnak az emberi rohanás okai. Kisserűvé válik fontosnak látszani. Megmagyarázhatatlanná válik minden, a szerzésre irányuló igyekezet. Aztán az órára nézek, és visszkapcsolok a menetrendek világába. A hirtelen felmerülés hatására egy darabig nem tudom megmondani, hogy melyik a valódi valóság – a létezés keszonbetegsége ez, de aztán tisztázódnak bennem a viszonyok, és megyek a dolgomra. Eltelik néhány perc, és az előbbi játék hangulata eloszlik, majdnem mintha sose lett volna.

Feltöltődve indulok tehát a buszállomás felé. Azt hiszem, azzal, hogy van ez a titkos játék, aminek adhatnám azt a nevet, hogy valóság csere, hallatlan előnyben vagyok azokkal szemben, akiknek ez nincs meg. A valódi, harmonikus életre törekvés, ami nélkül nincs egészség, számomra enélkül elképzeltetlenné. A sosem végiggondolt szabadelvűsködés cinizmusában élők persze különböző

súlyosságú elfojtásaikra hallgatva kétségbevonják a teljességre törekvés létjogát, figyelmen kívül hagyva egyúttal azt is, hogy az ember egészsége javarészt a lélek egészségétől függ. Habár lényege szerint ez meditáció (és kontempláció), mégsem nevezhető annak. A meditáció szó tartalma erősen inflálódott, korlátozódott, amint bármi, ami az édesvízöntő korának divatporondjára került. A fáradt, törődő léleknek szüksége van a szellem nyugalmas, időtlen tengerébe való megmártózásra, amely vízben egyszerre gyerek és érett ember, egyszerre bölcs király és tudatlan senki. Idióta – Nietzsche bizonytalan fogalma szerint –, amely idiótaságot muszáj felvállalni.

Ebbe a tengerbe mindig egy-egy szívárványos gondolat-buborékkal merülök el, mert ebben a tengerben az ázó és málló szavak és a fogalmak akkor sem jelentenének semmit, ha egyébként a teljes elértéktelenedésük nem ment volna végbe.

Amíg az illatosított, színezett és ízesített felszín közeli vízben merülök, elfelejtem, hogy mi történt velem és körülöttem az előző percekben és napokban, a közelmúltban, hogy alaptalanná és semmivé váljék a körvonalazó közeli jövő. Aztán mélyebbre érve megjelenek egy másik időben, illetve átkerülök egy másik helyre. Vagy a megélt, de jószérivel elfeledett '80-as évek elejére, vagy az imagináció magasabb szintjén, legalább annyira tisztán látható saját öregségembe – a különbség elhanyagolható, és még csak az sem számít, hogy az egyik biztosan megtörtént, míg a másiknak a lehetősége is bizonytalan. Teljes a csend és nincs indulat, amikor előkerül a hozott gondolat, mint például: mit jelent az, hogy tükör által homályosan, vagy színről-színre; mi az, hogy gén, szellem; mi a fogalom és a szó? És egyetlen körülmény sincs, se zavaró, se segítő – itt, ahol egyébként minden körülmény zavaró volna. Nincs filozófia, teológia, logika, racionalitás, hipotézis, spekuláció.

II.

Az elmélkedés egy másik dimenziója ez: a tudat visszahúzódik és figyelme a tudattalan tartalmak áramlását. Megpróbál onnan valamit áthozni, ami mindig sérül: úgy, ahogy a bánati bazsarózsás erdőt nem lehet helyrajzi számokkal arrébb költöztetni, az ősvilág mély kavargását sem lehet egyszerre emeletekkel feljebb hiánytalanul reprodukálni és félreértés nélkül egészében értelmezni. Ebből az eleve sérülten feljutó tartalomtól vagy ennek a hiányából lesz aztán valamely műalkotás eszenciája.

Az utcák, a homlokzatok, a szobrok és a galambok, az emberek: egy éteri világ részeivé válnak. Az ötödik elem ritka anyagán át, csupán mintha valami végtelenül tiszta vízbe vetett, hullámozó vonalakkal összerakott, önálló és öntörvényű műtárgyak halmaza volna a város. A szellem tengerének nyugalma ez a fogalom előtti idő, az üresség, a semmi, de nem a félelmetes, hanem a megnyugtató: az Ige, amely nélkül semmi sem lett. Ebben van az élet, és áramlik szerteszét, mint az emberek világossága, amely, ha befogadja a sötétség, világít benne. Rajta kívül semmi nem világít, és bárminek tűnjék, ami világít, ez az élet az, ami az Istentől való, aki az Ige.

Értelmes emberek szokták olykor egyik-másik történés vagy cselekedet okát firtatni, eredetét kutatni, de mindig megtorpannak, ha máshol nem, az utolsó lépés előtt. (És persze értelmetlenek is, de az ő szellemi kalandozásaik egy más kategóriába tartoznak...) Megvan a tett indítéka: a szerzés vágya, aztán annak az eredete: a birtoklás vágya, aztán annak az eredete: az ösztön, a lélek mohósága – és mire egy ilyen láncolatban valamennyire elérnek, előkerül számtalan szó és elmélet és fogalom. Ezek mainapság kivétel nélkül romlottak, vagyis az eredetüktől, az Igétől eltávolodottak – a felszín közeli vizek áramlatai, csupa felesleges adalékanyagotól mérgeztettek (pl.: állományjavító, antioxidáns, savanyúságot szabályozó, fényező, természetazonos aroma és főleg édesítőszer).

Eme alapvető feleslegességük miatt van, hogy vitatkozni lehet rajtuk, és megegyezni egy kijelölt, közösen elfogadott, egyszerűsített értelemben, amit normaként, a kompromisszumra való hajlandóságként becsül nagyra a kor. Szemben a csupán tekintélyelvűnek tetsző és spekulatívnak mondott kinyilatkoztatásokkal. A különbség látszólag elhanyagolható: magaménak mondom-e azt a tudományt, amely szerint gondolkodom, vagy sem, mert aki magától szól, a maga dicsőségét keresi ugyanis.

Pedig a kinyilatkoztatások alapja az az Ige, amely az Istennél van, ami nélkül semmi sincs, ám ahova elér, és van élet és világosság, ott – kívülről nézve szubjektíve, egyébként isteni objektivitással – megléphető az utolsó lépés: kiderül a minden folyamatok és elmékedések alapjait meghatározó fogalmak igazi értelme. Ebből a szempontból nézve például a beavatás nem más, mint az életet magát leíró fogalmak lélekben való helyreállítás (restaurálása), és az azok szerint való gondolkodás új kezdete, átlényegítés és átlényegülés. Akkor belátjuk, hogy a tudomány nem a miénk, mert ami a miénk lehet belőle, az csak a büszkén és gőgösen uralkodó pozitívista szellemiség, ami a test szerint lehet hasznos és gyógyító, de a lélek szerint sötétség, amely nem fogadja be a világosságot.

Istenes élmény az, amikor a mindennapi, bűnben élő, végülis élet nélkül élő ember abban a kegyelemben részesül, hogy – elsőre, ha csak egy rövid pillantra is – megpillanthatja egy talán fáradt percében a szellem nyugalmas óceánját, amit aztán nem feledhet. Sőt, sóvárogva fogja kívánni, legtöbbször önmaga előtt sem bevallva, a lélek sötét éjszakájában, a kinti sötétségben, ahol a fényről nézve, érezve csupán fogcsikorgatás és fájdalom van. Ez a kegyelmi pillanat pedig, ahogy az életben, mindenki más életében elérkezik egyszer, mert sokan vannak a meghívottak. A kegyelem idején a világosság a körvonalak nélküli misztikum homályából előlépve ragyog fel, hogy bemutassa az új eget és az új földet. Márpedig a harmónia kezdete az, amikor a két világot: a sötétség és a világosság világát képesek vagyunk a világosból nézni, mert a sötétség a világosságot nem fogadja be. Ezért kell kilépnünk a fényre – élve vagy halva: mindegy.

Kilépni a fényre: katarzis, visszalépni onnan: tragédia. Nagyon fáj, hogy gyarlóságomnak és a menetrendek szigorú, számító világának köszönhetően arra az életre hivatkozva, amely valójában ott szűnik meg, újra és újra kitagadom magam a világosságból, a sötétség partjainál lehorgonyozva. Örülök, amikor boldog, ujjongó lélekkel könnyeket fakaszt belőlem a katarzis, és megszűnik az idő. De hogyan tudná a magunk érzékeny fajtáját bárki követni, hiszen a katarzis a legkevésbé sem választható?

Jézus tüzet hozott a világra. Az egy bőrben meghasonlott dolgok súrlódásakor újra és újra ez a tűz lobban lángra. A világosság és a sötétség határán újra és újra a meghasonlás máglyája lobban fel, de ennek a tűznek a fénye nem a világosság fénye. Csak útjelző. Akit elér a tüze, az megbélyegzett lesz. Isten jelével igazából és örökösén megpecsételve, aki tudja, hogy merre menjen, vagy merre ne menjen. Vagyis tudhatja, ha szembe mer vagy tud nézni önnön mélységével. A mélység minden esetben meg akar nyilatkozni, mutatkozni, akarva, hogy kövesse a külső ember. Ebből a keresettségéből lesznek a drámák, amelyek megtörik a sötétséget a szív körül. A követők, a rajongók ilyenek, Szent Ferenc volt ilyen. Ha ez ellen hadakozik a sötétség teremtette én, és menekül előle: kiég. A kiégés sokszor hirtelen megtisztuláshoz vezet, és a Saulból Pál lesz, de a kiégés legtöbbször élethosszig tart. És az élet bevégeztével a kiégettek nem viselkedhetnek másként, mint a jobb vagy a bal lator, akik Jézussal egyszerre feszítették meg. Mi, egyszerű bűnösök, ha ritkán is, de a tragédiákon túl részesülünk katarzisban.

III.

Az egzakt tudomány meghatározó szempontjai szerint azonban a katarzis nem tartozik a megismerés kategóriái közé. Holott a katarzis és az elrövedés élménye nyitja meg a felfogható és megismerhető transzcendens kapuit, az igaz alapokon álló tudománynak pedig jórészt ebből kell, ha nem is építkezni, de kitartást és intuíciót nyerni. A katarzis és az elrövedés egyszerre könnyíti meg a világ titkainak értelmezését, tanítja az Isten szeretetét és ad élményt. Így válik a hagyományok misztériózus tudományának, vallásának és művészetének közös vonásává, elvezetve a mindenben fellelhető és nélkülözhetetlen eszenciálához, törvényhez és harmóniához.

Távlatot nyit az emberi létezésben a szárnyalás ősi álmával. Mindnyájan megálmodjuk valamilyen formában azt, ahogy kívülről látjuk, amint egy zöldellő lejtőn lefelé iramlunk, aztán a domboldal hirtelen meredélyé válna elmarad talpunk alól és szállunk, körözve felfelé, aztán zuhanunk, és ahogy a földre csapódnánk, valami elkap és megtart minket – vagy nem. Az egyik legegyszerűbb álom, aki még álmodja ezt, annak fonják még az élete fonalát, nem hatalmasodhatott el rajta a sivár

emberi szürkeség görccse. Polihisztor tudósok egy új kor hajnalán képzeltek azt, hogy az ember így fog szállni, aztán a hömpölygő történelem kiábrándította vagy eltaposta az őket követő lelkes, igaz emberek hadát.

Ezen út helyett, amikor halvány lehetőség lett volna a világ anyagi alapjainak az aranykor hagyománya szerinti összefogására, afféle értelmes emberek alkotmánya kezdett kialakulni a ma tudományának kezdeteként. Utólagosan nincs mit szépíteni, legfeljebb bonyolítani lehetne további magyarázkodással, azonban a szellem dolgai nem tinta és papír szerint való dolgok. A papság princípiumait magukénak követelő tudós leleplezők élet-halál harcban a hatalomért, már akkor a kialakuló polgárság csatlósaként, eltántorították a történeti új kor emberét a reneszánsz valóságosabb irányától és értelmétől. Bemutatták a pápaság visszaéléseit, a papság eltávolodását az égtől, és – más eszmék mellett, leegyszerűsítve – azt kezdték mondani: az égben nem lakik senki, ha ezt mind hagyja – ez a „komoly érv” azóta is visszatér az egyszerű ateisták arsenáljába („i think that god’s got a sick sense of humor| and when i die i expect to find him laughing” – nagyjából: azt gondolom, hogy isten humorézéke beteges, és halálomkor, ha rátalálok, talán akkor is épp nevetni fog. (Martin Gore: Blasphemous rumours). Csakhogy nekik is oda kellett a megüresedett helyre tenni valamit, istenpótlékot.

Aztán észrevették, hogy hiába fantáziálnak, mindig csak oda kerül valami. Fokozódott a szkepszis, a bizalmatlanság és a gőg. Azóta is mindig valamely ösztönszülte, tetszetősre, de legalább elfogadhatóra mázolt, barkácsolt utópia irányába fut a civilizáció fejlődésnek mondott eredője. Csak a posztmodern és a liberalizmussal jutottak el oda, hogy megszülessenek a kiforrott retorikai eszközök arra, hogy (virtuálisan) üresen tudják tartani azokat a helyeket, amelyeket valaha természetesen töltött ki a gondviselés számos megnyilatkozása. Ezek a metafizikailag gyökértelen eszközök azok, amelyek néha a gondolkodásban is a történelem végének érzetét keltik. Elérve gyakorlatilag azt, hogy miután minden, valaha egyszer elképzelt, új irányzat kifejlődött és másikkban elenyészve eltűnt, azt mondassák, hogy a szétforgácsolódás végérvényes. És azt mondassák, hogy amennyiben ez kívánatos és eszmei tisztaságánál fogva magasabb helyet foglal el az ezt megelőző, és idáig vezető irányzatok között – az emberi szabadságélményre hivatkozva: igen! – finoman, a jó ízlést nem sértve, minden egységesülési és egységesítési, kiteljesülési és kiteljesítési törekvést a perifériára kell szorítani, mintha mindig is ott lett volna.

Vagyis amint utóbb végbe kellett vinni a hatalmi ágak feldarabolását, meg kellett erősíteni az emberi megnyilatkozás végső formáinak szétválasztását (vallás, művészet, tudomány: ez elég régen megvolt) és üresen kellett tartani Isten trónusait és templomait, hogy a gondolkodás mozgásterét csupán jó megjelenésű ideológiák leelőzje és kaszálójára lehessen szűkíteni. Például úgy, hogy a vallás magánügy, ezért társadalmi léptékben mégha meghatározó is, nem vehető az egyértelmű közügyek, pláne szervezete a hatalom birtokosai közé. Vagy: a racionalitás határán túlira hivatkozó dolgokat a (kívánatos, megőrzendő, szélsőségtől és szélsőségesnek mondhatótól távol tartandó) társadalmi rend és vívmányok megtartása érdekében kiemelt figyelemmel kell követni. Ezzel, ha kimondatlanul is, az igaz alapokon nyugvó egyház (eklézsia) kikezdett tanítását az UFO-hívók képzelgésai mellé téve gyakorlatilag ellehetetlenítik annak minden megszólalását, elvitatják a komolyságát és a kompetenciáját a világ be- és átrendezésében. És lehet, hogy nem is a két legtipikusabbat említettem. Megér ez a kérdés önmagában néhány könyvet, már csak azért is, mert kitartó kutatással és szívós munkával, a tudomány rögzített módszereivel is kimutatható az előbbi, szóvirágos szárnyalás megalapozottsága. Itt csak jelezni kívántam, hogy mire gondolok.

IV.

És a menetrendek világában sokszor érzem, hogy tarthatatlanok az efféle okfejtések, ami miatt néha oda jutok, hogy feladom a fel-felsejlő világosság keresését. Hiszen olyan sokan csak itt keresik és találják meg boldogulásukat, boldogságukat. Oly sokan itt rendezik be mindenféle mennyországukat, itt találják meg személyes és személyükkel együtt haló istenüket („olyan édesek azok az énekelgető

krisnások” – ezzel a sületlen, vulgáris idézettel persze nem áll szándékomban azt mondani, hogy az ő istenük különbözne a mienktől) és itt küzdenek az egyedüli saját igazságukért.

Igazolja-e gondolat, elképzelés, felfogás, tett, magyarázat vagy életvitel helyénvalóságát az, hogy az emberek nagy sokasága egyként ember benne? Természetesen nem; az élet szentségének elfogadása az ember részéről ugyanúgy egyéni eltökéltség kérdése, mint az, hogy a csikkeit nem dobálja szanaszét. Habár sok illúziót szül a tömegek masszaszerű viselkedése, ami sokakat téveszt meg és tesz elbizakodottá. Aki eltökélte magát a keresésben a gondviselés szerint, annak, ha van előtte példa, ha nincs, meg kell különböztetnie magát a bármilyen idők és helyek, bármekkora tömegek és magányosok beidegződéseitől, megszokásaitól. Kényelmes életet lehet a mindenkori, most épp a „teljesítsd ki, valósítsd meg önmagad” szlogen jegyében fogant szabad áramlatban egy úszó rönkhöz kötözten élni, de igazat, alázatosat és tisztát aligha, hanemha az igazak nyájában.

Akkor most az a kérdés, hogy szakítani akarok mindazzal, ami a történelem folyamán felhalmozódott, mint az emberiség közös kincse és tudása? Azzal, amire minden megszólalás, mint közös alapra épül, (mint halom hasított fa...) mert fölösleges és lehetetlen minden mondatot összes felmerülő viszonylatával együtt, az emberi ész értelmezhetőségi korlátain belül részletezni? Volt úgy, hogy amíg még a keresés eredeti hevében égtem és úgy is beszéltem, ajánlották többen vagy rákérdeztek, hogy akkor miért nem szakítok ezzel a civilizációban való étellel? Az igazat megvallva: akkor nem tudtam őszintén megválaszolni, de most már nyugodtan mondom, hogy nem tehetem. Nem akarok modern remeteségbe vonulni a sötétség pusztá peremvidékére, nem akarok az örökös hajnalodás földjére költözni – nagy valószínűség szerint azt a legnagyobb elhatározottság mellett sem tudnám megvalósítani. Nekem itt van dolgom, itt vannak álmaim. Mint ahogy némely elkeseredésemkor sem gondolom feladni azt, amit eddig egyetlen igaz iránynak gondoltam, hittem és tudtam.

Csakhogy, emlékeztetve mindenkit arra, hogy az Úr egyszer már elpusztított egy Babel-tornyot, félek, mikor zavarja össze újra a nyelveket. Mert a próféták dolga, hogy egy nyelven megértsék egymást, és nyelveken szóljanak, de az embereknek nem dolga egyik sem. Mert valahányszor közös nyelven beszélnek az emberek, és földi vágyak, indulatok, szenvedélyek kielégítését remélve a magasságba vágnak, összezavarodik minden erőfeszítésük és mintha isten haragja sújtana le, összedől a mű. A sötétségben termelt ötletek csak a sötétségre érvényesek; valahányszor a világosságba vezető szerkezetet építenék a sötétség anyagából, az összeomlik, ha a világosság megérinti.

Pedig a Babel-tornya a civilizált világ minden sarkából jól láthatóan épül. Széles, sötét alapja, keskenyedő, íves felépítménye millió színben pompázva egyre közeledik az ég felé. Az állványokon a föld minden népe közül a legsikeresebbek serénykednek pokoli zajt keltve. Van, aki az építőanyagot húzza felfelé; van, aki a falat rakja; van aki a szürkeséget mázolja. Sokszor felteszem a kérdést magamnak: dolgoznék-e én is azon az építkezésen? Bevallom, csak nem régóta talált rám ez a kísértő kérdés. Sokáig nem találhatott rám, mert elkáprázva abban éltem, hogy ott a helyem. De a férfi elhagyja a gyermekhez illő dolgokat. Elhagyja gyerekes viselkedését, amint felismeri, hogy képes már megkülönböztetni a káprázatot a valóditól, felismerni, hogy e világ a káprázatot nevezi valóságnak, a valódit pedig bármi egybnek.

V.

Mindezek után könnyebben mondom el, hogy mi nekem az irodalom. Azért csak e hosszadalmas és nehéz írás végén, majdnem elrejtve mondom ki azt az egy mondatot, hogy számomra az irodalom, mint az összetört teljesség egy szilánkjára, a megmerítkezett gondolatról való igaz beszéd művészi nyelve, mert meg vagyok győződve arról, hogyha eme véleményemet rögtön a cím után közlöm, akkor azt igazolandó minden bekezdésben meg kellett volna fogalmaznom egy visszautalást, ha nem magyarázkodássá vált volna az egész erőfeszitésem. Így azonban, talán valamiféle várakozást is fokozva, ha volt valamely olvasómban ilyen, záróként helyezem írásom boltozatára. Az így előkerült gondolat-fonatról pedig bevallom: immár évek óta egyre világosabban lesz kíséretem, támasztékom és talapzatom.

Mert azon túl, hogy por és hamu, mik vagyunk mi? Először is teremtmények, ez mindenkire kötelező érvényű. Azokra, akik dicsérik az Urat és azokra is, akik bármi okból kifolyólag erre képtelenek. Másodjára emberek vagyunk. Emberek, akiket Isten a maga képmására teremtett. Harmadjára pedig valamely nemzet fiai, lányai vagyunk. Ezek a legfontosabb ismérveink, amelyek alapján azonosíthatók vagyunk, amelyekről gondolatainkkal, terveinkkel, törekvéseinkkel üzenünk és amely hármasságot minden megnyilvánulásunkkal alátámasztunk, olykor épp elvetéssel vagy tagadással. Tehát van valahol egy határ, amelyen többnyire innen mozog az igaz, a szép és a magas irodalom élő lelkülete.

Ezzel egyáltalán nem akarom a vallásos irodalomra korlátozni a szépirodalmat, és aki ezt hiszi, az téved. Az irodalom legnagyobb művei közül mindre igaz az, hogy ezzel a behatárolással nem kerülnek kívülre a bővli-, a látszat- és a tömegirodalom világába, mert valahányban fellelhető az Isten képmására teremtett lélek gyötrődése, vívódása és öröme, az anyagba zárt szellem végtelen ismerkedése önnön képzetével, a harmóniára törekvő, kereső, reflektáló és mérlegelő létezés. E momentumok felleléséhez elég csak figyelmesen olvasni – végülis ez a legszigorúbb rosta. Ami csak látszatra szépirodalom, az mindig fennakad ezen. A legkülönbözőbb írásokkal szemben felhozható egyéb elvárások és követelések csak ezután következhetnek. Tartalom, stílus, érthetőség, a korszellemhez való viszonya: másodlagosak. Persze, ha csak e másodlagos kritikai ismérvekhez igazítom valamely műről alkotott véleményemet, akkor válik érthetővé a jelenlegi „egyszer mindent ki kell próbálni” karneváli elve, az időszerűség kérdése, és a magaskultúra fenntartásának hiábavalósága. Megszűnik a legfontosabb mérce az át- és félreértelmezett pogány termékenységkultusz megalomániás világmámorában.

Nekem az irodalom csak akkor irodalom, és minden más művészeti alkotás is csak akkor az, ha alkalmat ad az elmélyülésre és a hasonulásra, de még inkább a beleélésre. Ha segítségével Isten világát egy újabb nézőpontból tudom megismerni, képei szerint egy újabb árnyalatot ismerek fel a már bejárt világban. Ha messzebb visz a végső dolgokon való gondolkodásban és segít világosabbá tenni azt, akkor megbocsátható sok, egyébként bosszantó sutasága. Ha nem akar látszani, de megmutat valamit, akkor azzal olyan erényt gyakorol, amely mellett eltöprel bármely szerző minden emberi hibája. Oldozza fel görcseimet és tegyen könnyűvé vagy döngöljön földbe. Az irodalom misztérium kell legyen, példázatok örökösen ismételt sorozata! Mint egy ezer évig folyamatosan játszható színpadi mű, amelynek állandósága és változatossága olyan, mint a tűzek lánglobogása. A műalkotásokban ott kell égni a szerző lelkének lenyomata, ha kell csökönyösen és rögeszmésen, hogy mindenki lássa meg, mit vél élete értelmének. Vagy ellenkezőleg, legyen olyan üres, mintha Isten háza volna két mise között, hogy abból a hiányból legyen kiolvasható a szerző végtelen keresése és törekvése. Itt nincs középső út.

Az újdonságnál fontosabb az állandóság, hiszen az újdonság igazából abszurd, nem létező kategória. Ami újdonság volta miatt több valaminél, vagyis nem csupán újszerűsége miatt, az valójában csalás és semmiség. Ami újszerű, arról tudom, hogy a kaleidoszkóp egy újabb képe, ami újdonság, arról tudom, hogy a széttört kaleidoszkóp összesöpört, színes üvegszilánk halma. A történet elhanyagolható mozzanat, amennyiben nem a gondolati sűrűség oldásához vagy árnyaltabb megragadásához kell. Van egyfajta teremtményi tudatosság, ami az ateista szerzők művén is átsüt a készülő mű iránti alázatosságban, a szeretetben, mert ő is (egyszerre) egyszerűltjét küldi magából, mint az Úr. Az esetleges dolog is rejthet kincset magában, ha nem akar kizárólagos lenni valamely ideológikus eszményhez kapcsolódva, ha nem akarja a történeti időben megmutatkozó gondviselést valódi kételkedés nélkül elvetni, és ha képes megnyitni bizonyos metafizikai távlatot.

Azt gondolom, hogy az igazi irodalomnak a magas kultúra nagyon is létező, eleven mezején úgy kell lobognia, mint annak a misztikus máglyának, amelyről az előbb azt írtam, hogy útjelző a hajnal földjén, és amely bélyeget süt az arra elidőző homlokára, Isten bélyegét. Az a máglya ott egy kereszt közepén lobog, ahol a nappal és az éjszaka határát kettészeli a mélységbe és a magasságba vezető fényes létra. Ez az a személyes kereszt, amit kinek-kinek mint a magáét kell megtalálni és elfogadni. Vallásban, tudományban és művészetben, keservekkel, örömmel – minden nap, a világ végezetéig...

Széki Patka László

Amorgosz – hát még meddig?!

aztán a hánytorgó
tenger újra szertehull
halai hullái kivetőd-
nek a partra mégsincs
ok a reménytelenségre
hiszen minden isten még
itt lappang ahogy a del-
finek a víz tükrén tán-
cot járnak miközben a
kávézók sarkában
elmélkedsz az ókori
filozófiákon s a csillagok
elcsodálkoznak álmélkodásodon

magzat-Amorgosz

gyömbérfű visszakozik
hívatlan félhomályba
légvárak falják föl satnya
meséid templomok kék

kupolája rosszkedved egébe
homorul – a parton, túl-
érett köveket görget a tenger
hullámok fénye gyászba borul

sírköved lehetne bármelyik
öböl sziklapereme innen
nincs túl messzire az öröklét

csak hajnalod viszolyog
szívárgó szégyened miatt
hiába faggatod túlhordott Anyád

Santa Crucia
(félúton)

ásatag emlékek
megleckéztetett jelen
a felejtésen fél-
szegen átsuhanó
jövő perverz utca-
sarkok romlott fél-
homálya szófiacsönd
a rémálom mélyén
nincstelenebbül a leg-
kifosztottabbaknál **IS**

szivárvány-szorzatok

szendén szárba szökkennek
a szószegő szónokok
szolgáik szédelegnek szólam-
szélvészben száanalom szorul
szívükbe szertelen szendereg
szótlanságuk sziklaszerelme
szüntelen szívárog szügyükből
szárnyaló szikék szikesező
sziluettje szuszékok szószékek
szálfaszigora szuvasodik

Amorgosz-malária

szétdúlt irgalmával
jótékonykodik ágyéka ék-
szerét kirakatba rakja
rákként lengedezik a
sekély parti vízben lány-
mosolyt aszal pillantásával
egyre vigasztalanabb a
viszont-tekintet a fenekek
szegélyén elakad képzelete
mocsári szúnyogként melláriázik

Mészáros Gábor

(Most egyenruhába...)

Most egyenruhába öltözött a táj,
Hallani hogyan olvad benne
Rég eltemetett emlékeid teste,
S gyomrodban érzed azt, hogy fáj.

Nézed miket karcogtat a jég,
Mágikus ábrákat a zsíros, ázott földre,
Megannyi jel az eldobott szemét.

S gondolataid úgy mennek most öltre,
Hogy felszakadnak, s te nem tudod nevét,
Csak az arca jár az égen körbe-körbe.

(Ahogy a remény)

Ahogy a remény felkel veled együtt
és egy keserű íz maradt a szádban
Valami kisfröccs tegnapról kimarva
Emlékeit egy rozsdavörös hajnak,
És a lepedő az ágyon szinte
Pontos lenyomata egy női testnek
Magányod para-erőiből született
Távoli Vénusz-alak,
Ahogy kimész borotválkozni
És a tükörből visszanéz,
Ahogy beszappanozod a hajnalt,
Úgy indul el a szerelem
Lassan gördülő nehéz lánctalpakon.

Három haiku

Lekvár ízeket
Hoz a szél tőled:
Édes-keserűt.

Próbáltam ezt is.
Csuklik az idő,
Zsinórba fulladt.

Ha nem mosolyogsz,
Nevetni soha többé
Nem fogok immár

Vacuum

Öt percet loptunk az Istenektől
De Kronosz és Logosz lecsapott reánk.
Öt perc édenkert, édes alma,
De mohó voltam, önző és falánk.

Most itt vagyok, ténfergek jobbra-balra,
Emléked néha megzavar.
Talán nem más ez az úr torkomban
Mint pillanatnyi elmebaj.

Öt percnyi édes elmebaj.

Farkas Ferenc
Mednyánszky érem
bronz

Sarusi Mihály

Krakkai hejnal

= A „Vagabundkorzó” VII. kötetéből =

Újabb Szentföldre menet, Almádiból Tokajba, meg vissza: oda Krakkó a toronyirány, vissza Arad, hogy Somogyországból térj meg balatoni hajlékodbá.

Megint körbe-karikába: Szent-Vagy-Uram!

Foki búcsú

Budafok promontori szőlőhegye csúcsa tetején CSANTAVÉRI TÖRLEY JÓZSEF CSALÁDI SÍRBOLT-ja acélkaros, hattyas címerkettőssel búslakodó hölgy kóckettőse; bizánci szentegyháznyi kripta kőkupolásán az öreg Duna fölött. A Plébánia ucca szőlei alatt pince pipál a kordonsorok közti kéménynek tetsző légzőnyílásokon. Alant a mélyben – az egész szőlőhegy alatt? – bor helye dohosodik. Még alább – alig valamivel – omló, romló szőlők helyén cifrák palotái ókor-ókor (olykor). Foki Sarló-ucca pestbudai, dunai körképe. Sirkamra pincemélye borospincék szomszédságában, hogy ahogy lehet, a jó öreg pezsgőgyáros bekukkanthasson e maradék világba.

Álmodni régi szőlőiről, régi borról, régi Högyről, pincszerről, szerelemről.

Följebb kissé jókora kapálatlan szőlő-turán, zengő, zöldszilváni, rizling-táblácskái. Csak nehogy a Balaton-fölvidékiek is így járjanak! Valaha szőlőt termő, jó borral kínáló Öreghegy helyén a pusztá kertváros.

Saját termelői bort ajánl a borisszáknak a tanpincészet elvitelre, rendezvényre, itteni bemutatóra; kihalt környék, egy fia borbarát vásárlót nem látni fokbudai Promontor-tetőn. Meg sem mozdul semmi a néhai szőlőbe ültetett családi házak táján.

Ipoly Ságja

Hontvármegye székhelyén, főtéri boltjában a kínai kereskedő nem érti, miért a bennszülött eladónókhöz fordulok. Ő csak a (trianoni) telepesek állami nyelvét volt képes megtanulni. Elég lehetetlen lehet az élet egy kínainak a Magyarországról levágott s mindazonáltal magyarnak megmaradt Részeken letelepedve; szerte egész Európában is: elsajátítani valamennyire a hivatalos nyelv mellett a mindenféle helyi népcsoportcskák nyelvecskéit.

Ipolyságon is mi nem történhetett; olybá vehette kínaink, ez már neki is sok. Jóból is megárt a magyar!

...Európa.

Az Ipoly-part 35 év után, túlfelől (ezúttal tán fogda nélkül megúszva).

Öreg ház az Ipolynak szaladó Káptalan-ucca végén: EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT SAJÓ SÁNDOR 1868-1933 A SZÜLŐFÖLDHÖZ VALÓ HŰSÉG KÖLTŐJE, AZ MTA LEVELEZŐ TAGJA. Szerény polgárház lehetett akkoriban is.

Honnan jönne a hűség, ha nem innen.

Végre-Árvában

...A 64. vármegyében, ahol eddig még sosem jártam, melyet eddig elkerültek az útjaim: Árvában! Hatvannegyedik Vármegyém... (Majd a Mária Valéria-hídon találkozom velük: Párkánynak kutyaolva látom az ívekre ragasztva a Hatvanégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom ragasztásait, majd odahaza világhálós honlapjukon a Trianon-helyesbítő előterjesztésüket arról, mely elcsatolt részeket – köztük mindkét Iratost – gondolnak visszaadni a hazának.) Azon az úton, mely – Hoholföldön által - Lengyelbe, Lengyel-Árvába, Krakkóba, Kislengyelországba, Lengyel-Galícia szívébe, Lengyel-Szepesbe viszen, s amely út követ koptatta vala a lengyelnézőbe, tatárúzóbe, lengyellány-vizslatóba kiruccanó jó Balassa.

Mely út – így – csak jó lehet; s eddig elmaradt vala.

Alsókubin előtt - omló kastélyos Felsőkubinon túl – Oláhdubova eredeti vlachjai.

Mindezek előtt valamivel Donovali, Dóval a szorosban, Fáttra-Tátra szorításában: síparadicsom, mely nyáron merő tűz, tűző ég, szél. S fenyő, fenyő lóg körbe a havasokról. Lesiklópálya fűvén legelésző juhnyáj. A kistemplom nyitva, nem úgy, mint Fokbudáé, ipolyi Ságé. Tán mert ez nem a miénk. S kiírva, mint Tokajban, Promontorban sem, mise ekkor s akkor. Nagy-Fáttra s Alacsony-Tátra közti völgy szoros hágója-táji öreghegyi imád. S jópofa fedett fahíd a sírkertbe, meg azon túl.

Dóvali hágó Krisztus urunk 2003. esztendejének Kisasszony hava elején. Ölelkező Nagy-Fáttra, Alacsony-Tátra szorosságában, Fáttra-hágó Dóválján, Tátra szorosa vágtán, vízvázasztó patak-folyás térítő hegylánc hágójára. Oláhbukó? Meg ne hallja a dák király fia, mert még ideszalajtja seregét.

Alsókubinszkiéknél a Fő tér ötágú csillagos emlékműve körüli déli verőn épp úgy senki sem halja a szökőkút muzsikáját, mint Csabán lehet üres ez időben a táj. Ők is fölszabadultak: 5. APRIL 1945 – csillog rád az írás a kőmű másik oldalán.

Az Árva vármegyei uraknak se híre, sem hamva. Az Öregtemplom szószékébe – hogy mégse maradjon üresen – Szűzanya szobrát tette a pap. Alsókubin szinte csabai evangélikus szentegyháza oszlopsoraival, hajóival, karzataival.

Alsó, a Kubin.

- Kubinszkyék rég jártam!

Ott, épp arra.

Árvavár ajja

...váraja „Váralja” fogadójában kötsz ki nem csak a magad meglepetésére, Vilček Tibor Vlček házában, hol Kántor a pénzváltó, mint nemsoká látod egész (fél) Közép-Európában.

A vár alatti patak parti fogadón: zsendely, míg az udvarház udvarát kerítő többi épületen a zsendelyt alig utánzó piros bádóg, míg szemben a másik fogadó ad magára: fekete műzsendely rútitja.

Ahogy végig Felsőmagyarországon, itt is, a 35 évvel ezelőtti faszendely helyett – balkáni? amerikai? holdbéli? – bádóg Árvaváralján a katolikus templom körüli főtér valamennyi házán. Zsendely szinte már csak a műemlék váron.

Árvaváralja temploma ormán három nyelven a hely története: magyarán, tótul, cipszer-érti nyelven. Vasárnap nem fér be, a térre is jut – mint majd látod tót s lengyel Árvában végig – a hívó helybéliekből.

Árva vára? A kapu után elődvar, belső kapu, az alsó udvarra magasodik a hegyfokerőd Árvára.

Alsóvár régi vártemplomában képtár, az egyik festményen Thurzó György koporsójában ki-terítve, másikon ereje teljében a főispán, Georgius Thúrzó de Betlenfalva, Comes de Arwa.

Árvavárott

Várőr-maszákak zenélnek, istrázsálnak, álgút sütögetnek, hollót sétáltatnak, sólymot ugrasztanak.
- Hallod, Brüsszelben magyarázni kell, hogy a hungarian meg a mag'ars egy s ugyanazon nép fia!

Osztanának tovább a napnyúgati böllérek? Dirib-darab magyart, hunföldit, székelyt, palócot, szögediföldit, csángót, miegyéb magyarit e taknyos világban.

Az árvaváraljai árvai révátkelőnél épp hogy átcsúszik a gumikajak a zuhogón. E helyt az éjszokról délre csobogó Árva nyugati piszkot – mindenféle műanyagot, cocakólát – lök a partra.

A folyóparti séta után: jöhet a vár! Nem akarok úgy járni, mint jó pár éve, amikor Szászvárosig bírtam s a lábam fölmondta a szolgálatot, mehettem kórházból kórodába. Rossz lábammal hogy mászám meg ezt a nyolcszáz lépcsőt?!

„Itt jártam, Árvavár alján bóklásztam, folyópartról reálestem, tutajosokkal csurdogáltam...”

Na jó, a bejáratig.

A pénztár; onnan a kapu, jó kaptató kövesút. Ennyi elég, a várkapunál - hogy ne mondjam sokat látott láboddal - megpihensz, fölnezel, né!

Nyílik a kapu, csak belesel! Be a kapubejáraton az előudvarra. Így már: megjártad Árva várát, kapuján belül!

Még hogy a kapuján, azon be; mert hogy becsusszansz a német csoporttal; sötét alagút, na, vissza.

Kilsővár udvara! Mert hogy ez már az; várkapolna, várminden! Csak bejöttél a várba. Fölötted bástyák, középen a reneszánsz vár, afölött a sziklán a sasfészek!

Na, ennyi.

Német mama magyarázza, innen már visszafordul, mert nem vállalja tovább a lépcsők hágszó fokát.

Várkapolna, képtár, ez még belefér, vízszint, nem függőlépcső-menet; a társaság csigalépcsőn folytatja a közbülső várba.

Te vissza; csiga egy sem. Ma nem. Krakkó – Lengyel-Karakó – messze.

Kiülsz a várudvarra – szép várleányok helyett a csupas falakat méregetve -, lógatod (sokat látott) lábad, bámulod a követ; némi (órányi) pihenés után föleszmélsz: azon a falépcsőn megelőződ őket! Mindenféle tekergés nélkül fönn vagy valamennyire.

Bástyabelső, fok, lőrés, lőrésnyi ablak, ablakülöke, fülke, Árva vize, zöldje, pihegsz egyet s már az alsónál szűkebb közbülső udvaron leled magad!

Innen nem.

Az a függőfolyosó a kiállítási termeivel, mondanom sem kell; a végén följutottam a föllegvárba; az aljába, mert a főcskefészek-várba már nem engedtek.

Árva, Árva; lábad a jéghidegben. Benne bokáig az Árva vizében.

Árva.

Túrdossin, Árvayová

Túrdossin. Már majdnem a lengyel határon: lengyel vendégek ámuldoznak: itt, ilyesmi?

Éppen itten.

A hétszáz évesnek mondott, csúcsíves modorban emelt, faragott, füstött, írt szentegyház tájékoztató füzete kár, hogy minden nyelven, csak azén nem szól, akinek az idejében s országában rakatott, húzatott, vonatott a csudaistenháza e havasalji havasoldalban.

Füstött mennyezete, fakarzata, Kalota, szegek, szerek maradéka, Túrdossin. Túr.

Végig Árván, vasárnap.

...délelőtt (itt, ott, majd mindenütt) tömve a főtéri, főúti templomok előtti tér, ucca is.

De hogy mindenütt kifolyik a nép a térre – itt (kívül is bévül) csönd, (benn, belül) középkorinak mondott sötétség. Istentisztelet a sírkert övezte istenházában? Minek.

Végighajtva a városkán egy szem tábla sem mutatja, merre a csudafalota! Isten fa háza. Lengyel felé, kifelé, balra a hegyoldalban: íme, hoppá!

Minek mutogatni, mi, való – érzik – nem az övék. Sem nem szlovák, tót se, sem nem szláv, pláne nem nagymorva.

A sírok közt magyaros, vagy csak ismerős hangzású nevek is: Keményi, Roncsák, Kovács, Molitorisz, Matejka, Jurcsik, C'ajka, a bányászíron keresztbe tett vájárszerszám, kőfejtő kalapács, 1793-1842-beli németé, Walteré, nemesi címeres sírkő a magyar nemzeti címerrel, ITT NYUGSZIK ROMANCSIK FERENCZ ÉS NEJE, SIMONCSICS KÁROLY ÉS KÁROLYNÉ, ZEISEL MÓR. Túrdossin. Jól megférünk együtt, amiről nem tud a nagyságos presporoki álladalmi műemléki meg közgyűjteményi hivatal. Chorvát bácsi, Skultety, Korbelt, Medvecky, František, Kovalčík, Lukáči Sanyi, fél Csaba e hantok alatt porlad.

Felső-Árva; na végre, Kisiratos, iratosi süved, nagymorván, moraván-mód: Rodina ARVAYOVÁ Tomás, Mária, Otília, Vladimír, Fileková-Aranyová Z'ofia Béke Porainkra.

Fekete-Árva

Árva Lengyel – Lengyel-Árva – Jablonka-hegyi temploma körül ösvényről ösvényre kocsik tömkelege; vasárnapi szentmise. Otthon vagy, még mindig, már megint – Lengyelországhoz vágott Árvánkban, hol a társasgépkocsi-váró helyiségek is zsendelyesek.

Amarra, Lengyel-Árvában, ha letérnél balra, Magyarhalom nevű falucska Baranya-högye alatt; Barania, We/n/gierska Górka.

Asszonyok karján keresztelővíz alá való kisdedek, a hegyet ellepő népben menyegzőre beöltözött ifjú párok, búcsúnyi tömeg e kora őszi szent-vasárnapon Árva-Jablonkán. A gurál hegyi isten háza előtt szent szobron a mi időnkől való rovás: FUNDATOR DOBIAS ALBERTUSAK AN. 1809. DIC. 6. S már gitáros ifjak éneke, árad a nép a templomból. Szagos menyecskék húznak el melletted, szagos mise az Ezeréves Határon innen s túl. Aki eddig kívül várt, kívül hallgatta a szentmisét, végre betérhet s folytatódhat az újabb istentisztelettel a vasárnap délelőtti gurál misesor. A kocsiból áradó népnek nincsen vége – keresztalja helyett kocsialja népek.

A Gyimesekben árad így a nép.

A hasonló – havasi – táj, a Hegy (s Völgye) teszi? Hogy eleve közelebb élnek az Éghez?

ÉLJ A CSÚCSON! S lemegy a havasból az első laposba fölemelkedni.

Karakkó-vár, Wawel

...Vármúzeumában Hedvig királynénk aranyalmájának, aranypalcájának a mása, hogy bejuss Báthory sírjához a székesegyházba, sorba kell állni: a pénztárnál pestiek várnak jegyváltásra.

- Mi a picsának, semmi kedvem – adja meg a maga alaphangját a legcsinosabb ifjú magyar hölgy, rebegé Duna-parti szűzünk a polyák ájerba.

Végre valaki, aki az altemplomban nem fakad dalra, mert a többi csak megszólal, hogy Isten, áldd meg... Áld, ha van kit.

- Magyarul...? – kérdém a jegyáros apáca mamát.

- No – s nincs az a pénz, hogy elnyomná mélyről jövő ásítását.

Mindössze Báthorynk pihen itt, nyugszik békében, ám erről magyar nyelven minek szólni, amikor ott az ánglus, satöbbi.

Mag'ars, hungarian.

Ha egyszer itt is kitört a globál-ángolosság, a területileg – egyelőre, két-kettőre - éppen illetékes bennszülött nép ángolkodása.

- Ángolkodunk, ángolkodunk, a kripták meg üresek?

...Kriptában csurgliznak a halottak...

Szent Hedvig fehér márvány koporsója-szarkofágja magyar zászlócskákkal, nemzeti szalagokkal. Magyar királyleány minden-lengyelek s litvánok királynéja, valaha volt tiszta szűzből lett...

A főoltáron: Krisztus a keresztfán, királyuk aransírja, síraranya, Mária-kápolna Szűzanyánk fekete képével, szent királyaik temetkező-temploma. A miénket, az Árpád-háziakét elmosta a tatáridő.

A waweli székesegyház zárt szentélyében is: piros-fehér-zöld kokárda, magyarszalagos koszorúk magyarkodnak.

Az aransátor alatt színezüst királykoporsó, Sztaniszláv, Lengyel Szent Lászlóé?

Másfelől a fehér, vörös, fekete, barna király-, királyné- s főpapsírok közt Hedvigé: aranykoporsó, melyben a csontjai? Vagy itt, vagy amott. SVIOTA JADVIGA KROLOWA POLSKI, latinul Hedvig. S biztos, ami biztos: kokárdánk az aranykoporsó előtt is.

Stefan Báthory alatt, a királysírok egyikében.

Vásár tere

Rynek, Piactér, hol a zsvajban cigány hegedül, hermonika-szó, a tömegben bűvész mutatványa, mutatványos-Krakkó, népi gurál család hegyi-lengyel muzsikája, Mickievicz lábainál európai fíjtalok forognak a hátukon a jenki uccatáncot járva, tán nincs köztük Londonból a Pesten élő csabai kisöcsém, némajáték a Mária-templomnál: fehér ruhás nagysádot játszik a rizsporos képű, szivarozó szivar.

Hintó, lószar, sétatokcsika. Hangzavar, zseb vásár, krakkai Főtér, melynek Vásár-templomában épp nyitva a szárnyas oltár. Kinyitva, rád tárva a szenteket a faszentekkel. Hogy két óraker a vásári Mária-templom tornyában megszólaljon a hejnal: kürtös kürtől ébresztőt?... A Mária-szentegyház tornya ablakából a maszka alak: int, köszöni, hogy tapsolunk.

HEJNAL, VÁROS, mariacki hejnal, Mária-hajnala, Mária-harangja, Ébredj, föl! Pihenj, meg.

Magyar, lengyel két jó barát,
Együtt harcol s issza borát!

...valamely hajnal óta.

Rezesbanda reze hangja, gólyalábas halál a fa kaszával, faágból való vágicsáló szerszámmal. Úgyszintén a téren: arckép-, táj-, városkép-festők, -rajzolók, csak a zsebem hadd békén. Virágárus, korzó, kávéház-étterem, királyi szobrász sóvágó mutatványa, mutatványos-Krakkó, horál havasi banda hangversenye: elsőhegedűs primás, ketten trombitán, másik két muzsikos tangóhermonikán, két klánétos, meg az asszony; Városház csonkatornya alatt lovagi tánc, udvari zene, lant, klavikord; amoda a sétányon orosz nő napozik a garádicson, mit sem véve észre abból, hogy hasra buknak a népek a járda közepére vetett cipellőjétől. Oly fesztelen, mintha a moszkvai Lenin-kripta előtt ütné el a drága időt.

Mickievicz meg csak bámul.

Négy-kerekes lóbusz? Lótársasgépkocsi? Lóvasút kocsija vág neki a vendégáradattal lepett kövesútnak.

Krakkó, Karakó, krakkai koradélután.

Szent László a Visztulánál

Amidőn László urunk a maga idejében egy alkalommal három hónapig ostromolta a lengyelek Visztulaparti várát, hogy félrevezesse a megszorogottakat, éhező katonáival – csizmaszárban – földhalmot hordatott s behintette liszttel, lássák a szintúgy rossz bőrben lévő ostromlott szomszédok, milyen jól megy a sora a magyarnak! – írja aradi ismerősünk, Márki Sándor a Magyar középkorban.

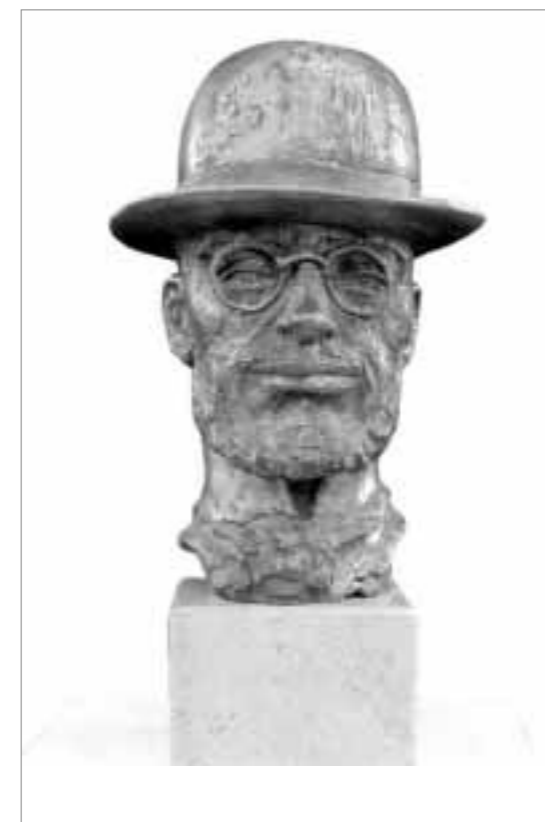
A meglepett krakkaiak – Né, éccaka mennyi enivalót kaptak a kutya magyarok! (szólhattak vala hejnalban, a magyarok hejnali kürtszavára ébredve) – inkább megadták magukat, mint hogy korgó gyomorral lessék tovább a tejből-vajból fürdőző Levente-magzatokat. A „magyarok dombján” (a Vávelen) építették föl utóbb királyuk palotáját és székesegyházukat – zárja a monda ismertetését jó Márki Sándorunk.

A hajnalt azóta hívják a krakkaiak hejnalnak? Legalábbis, ha a hejnali kürtszó kerül szóba.

Szent Lászlónak – amúgy – (minden jel szerint, tapasztalod 2003-ban) nyoma veszett Krakkóban. Csak a könyv, a valamirevaló (könyvtárak mélyére rejtett) írás őrizi... mi nem történt itt velünk!

Krakkóban s egyebütt e hazában: a Kárpátok alatt, meg a Hegykaréj mellett, körös-körül.

Tán nem kis részt annak köszönhetően, hogy nem hallgatunk László királyra, Bátor Lászlóra! Ki úgy parancsolta azon vendégeinknek, akik „...azt mondják, hogy a mi jobb szokásunk nekik nem kellemetes, menjenek ahová akarnak. De pénzüket, mit itt kerestek, hagyják itten: ha csak eszökre nem térnek”.

Farkas Ferenc
Lautrec
bronz

Kovács István

Aszú fények krosnói költők verseiben

A gondolatot, hogy „a költő a nemzet képzeletének nagy szervezője” Cyprian Kamil Norwid, a XIX. század magányos óriása fogalmazta meg. Mennyire rokon ezzel az, amely egy XX. századi magyar költőtől, József Attilától származik: „A nemzet közös ihlet”. A lengyel és a magyar poétát két emberöltő választotta el egymástól. A költőre és a közösségre vonatkozó gondolataik mégis tértől és időtől függetlenül áttetszenek egymáson.

Az *Aszú* című, két nyelvű (lengyel-magyar) kötetben bemutatkozó négy költő sajátos közösséget alkot. A lengyel Kárpátalja; szűkebben véve az a földrajzi és történeti táj nevelte őket, amelynek egyik rögzítő pontja Krosno, a másik: Dukla. Krosno a középkor és korai újkor Krakkóval mérhető városa, Duklát a lengyel köztudat ma már Szent János szülőhelyeként tartja számon, a magyarban annak a hágónak a jelképe, amely Lengyelországot egy évezreden át Magyarországhoz kötötte. A történelem során szekerek százezrei szállították a tokaji bort Duklán át Lengyelországba. Krosno a XVI. és XVII. században, mondhatni, a tokaji aszúnak köszönhetette gazdagságát.

Jan Bielcik, Janusz Szuber, Jan Tulik és Wacław Turek tartalmukban, hangulatukban, formáikban egymástól különböző verseiből mintha a tokaji aszú fénye aranylana át. Azon egyszerű oknál fogva, hogy e költemények jók, amelyeket nem kezdhet ki, csak nemesíthet a múltó idő. Csak e fontos tény után érdemes aláhúzni, hogy szerzőik szülőföldje ismert a tágabb magyar köztudat számára is: a történeti munkákon, regényeken, verseken túl a ma is népszerű I. világháborús katonadalok szólnak róla; Galíciáról.

„Csak a vers a fontos” – fogalmazta meg évtizedekkel ezelőtt Nagy László, aki többek között Tadeusz Nowak és Zbigniew Herbert költészetének is legkiválóbb fordítója volt. „Csak a vers a fontos”: ennek tudatában olvassuk a négy lengyel költő verseit. Közülük egyik, Wacław Turek májusban Zalaegerszegen járt, egy krosnói testvérvárosi küldöttség tagjaként. Jómagam is itt találkoztam újra régi barátokkal, a Portius Társaság tagjaival. Ez a – gazdasági-művészeti társaság – sajátos képződmény; a kultúra és a gazdasági élet terén végez fáradságtalan munkát. Kiadóként jegyzi e különleges, kortárs, kétnyelvű, lírai válogatást, melyet Zsille Gáborral fordítottunk magyarra, s ajánlunk a két ország verskedvelő olvasóinak. (*Złoto aszú – Arany aszú*, Portius Társaság, Krosno, 2003) E kötetből vett szemelvények talán érthetővé teszik elismeréssel átszótt, ajánló soraimat.

Jan Belcik

Egy bizonyos történelem

A történelem valahol máshol születik
Semmire sem kellett neki
Így hát lelkiismeretfurdalás nélkül
végighallgathattam
a régiók hajnali fecsegését
a déli harangszót a kicsiny
Szent János templomból
és a televíziós híradók
esti igazságait

A metafizika csak jóval később
bukkant elő
s hagyott itt nekünk maga után
– falusias tisztességgel szólva –
néhány fölösleges kérdést

(Zsille Gábor fordítása)

Búcsú az ifjúságtól

Hosszan iszkoltam és értelmetlenül
hiszen senki sem üldözött
senki sem küldött utánam kutyákat
sem körözőlevelet
ugyan megrohant a kezdődő ősz
ám ez még nem ok semmire
tán csak az újra tóduló remény
láza izgatott fel kissé
bár már mindenre késő
és minden megtörtént korábban
tudtam elérkezett az idő
hogy elbúcsúzzam az ifjúságtól
nem rendeztem temetést sem halotti tort
nem folyt a vodka nem voltak barátok
egymagam voltam s tán éppen erre vágytam
ugyan megrohant a búskomorság
de úgy döntöttem kivárom

(Zsille Gábor fordítása)

Egybekapcsolás

A költő olyasféle
ki műgonddal
szóról szóra
egybeszerkeszt egy verset
(mely ezáltal létezik)

Aztán pedig
– milyen gyakran is –
szóról szóra
műgonddal áthúzza
építgetve azt
ami már nincs

(Zsille Gábor fordítása)

Janusz Szuber

Az ígéretek füstté váltak

Lám, így marad ez már örökre,
És nincs rajta mit csodálkozni.
És mégis, mindennek dacára,
Épp mintha előlről kezdhetnénk.

Zsebkendő csücskével kipiszkálsz
egy porszemet szemhéjad alól.
Peronok az ablakok mellett,
Mintha még előlről kezdhetnénk.

És mégis, mindennek dacára,
Épp akad még min csodálkozni,
Mielőtt kendőddel még egyszer
Kipiszkálod szemedből e port.

Kinek így, kinek úgy, számodra
Peronok az ablakok mellett.
Az ígéretek füstté váltak.
És így marad ez már örökre.

(Zsille Gábor fordítása)

Elégia

Most az évek mint üres bádoghordók
Tompán végigdübörögnek a lejtős úton
Egymás nyomában mintha csak úznék őket
Az a lefátyolozott copfos kislány pedig
Ki túl korán megözvegyült cipője talpában
Egyre érzi a táncparkett elhaló remegését
S az arc emléke nem az arcvonásokban él
Egy kígyó ölelésében a kert legszélén
A függöny mögött szorgosan szótt mentségek
A megőszült tükrök mélyére rejtve.

1973

(Zsille Gábor fordítása)

Újabb munkák

Tálalófiú lettem.
Ez sem rosszabb foglalkozás a többinél.
Ügyelek, hogy ne hagyjak ujjlenyomatokat.
Az étkészlettel törődöm, megfényezem az ó
Ezüstöt (korábban egyszer sem láttam újat).
Órákon át bámulhatom a merőkanalat,
Győzedelmes, elérhetetlen Létét, mit
Szavakkal nem áll módunkban megragadni.
Más-másképpen keltett s kelt eztán is bennem
Önzetlen csodálatot és alázatot,
Ébreszt tiszteletet a fölöttem álló dolgok iránt,
És ámulatot, hogy éppen ez adatott nekem,
Mint valaminek az előlege vagy ígérete,
Egyfajta félénk belépéshez segítve
Egy különbejáratú metafizikába.

1975

(Zsille Gábor fordítása)

A hasonlatokról

Mit tennénk hasonlatok nélkül?
Hogy íránk le a kockafejet,
a gótikaszerűen égbe hasító vörösfenyőt
vagy az éretlen almaként illatozó testet?

A dráma kezdetei
az illatok:
bár nincs eszköz, amely
a levendula illatát mérhetné – az illat: illat. Önmagában az.
Levenduláson illatozik, ez a leírás vége és mértéke.
De a bőr levendulás illatával
benedvesíthet egy júniusi asszony,
s erről csak a levendula miatt tudsz beszélni.

Az évszakok jázminillattal, aranykörték, behamvasodott
szilvák illatával különböznek
a hosszas érlelődéstől és a korhadó levelektől.
Fagyok hoznak halált az illatokra. Hacsak a falusi
kémények illata el nem riasztja a hó fölött
csikorgó hideget.

Íme a hasonlatok csodája, amely
az ősnyelv, voltaképpen beszédünk.
A kő csak kő. De lehet
homokkő, vulkánmaradvány – ha
a főnevek világába meginvitáljuk a Hasonlatokat.

Érnek-e bármit is a szavak tükreik nélkül!
Lehetetlenség volna a másikat
az igazság keresésében és önmagukban segíteni: hogy
kedvesek
(az anatómia órán tudják ezt!), hogy
durvák, vagy a kígyóknak méz-színű szemük van.

Nem jelenthetjük ki szomszédaink nyelvéről,
hogy érdes vagy már-már dallamos.
A hasonlat tölt fel az Igazság érintésének erejével.
Ő, a hasonlat volt az első! Aztán Isten megteremtette az Igét
hogy a hasonlatot támogassa.

És így támadtak a szavak, hogy a beszéd
minden félreértések forrása lett – mint ezt a Kis Herceg
a planéta életének lényegét felismerve megjegyezte.

Most, előlről, avagy a hasonlattól kezdve,
készek vagyunk a szentek napfényes szemébe nézni,
a hajnali kertek rózsás illatába.

(Kovács István fordítása)

Két fénykép

Janusz Szubernek

E szépiás fiú kese üstökével
kakastaréjjal derékig elrejtve
csodálja azt hogy hársfáról a méhek
méz-telten szállnak fullánkjuk vesztetten

Poszka leányka a fakult fényképen
sovány térdalját mintha fájlalgtaná
s azt furcsállaná hogy a verőfényben
ahány az ember annyi szomorúság

A fotós elhunyt benne volt a korban
a másik meghalt testemészto rákban
a Fiú őszen köszvényes tagokkal
málnaszirupot ad a náthás Lánynak

Az ezüst leány képek tengerében
Meglátod kedves súgta a fiúnak
Szomorúságuk sose vedd rossz néven
Szőkeségük lásd s nézz Soványságukra

(Kovács István fordítása)

Galíciai

Teresa és Edward Serwatkának

Fátyolos szemmel megyek szülőfalumon át,
(hazatért, súgja a homok cipőm talpának)
tövises akácok vonnak fölém koronát –
s látom a házat, hol öreg szüleim várnak.

S a házon túl – rozstáblát, majd a fenyők lábát,
hol szél fésüli a fényt, tenyere kristályos,
és a hangafoltokat, mik a nyírek lombját
mentenek a novemberi esés kínjától.

S azon is túl – vénlányokat, kiket nem ereszt
az éj s a fülemülék őszítő félelme,
ott, hol szétkorhad egy világháborús kereszt

és varjak vezénylik az őrjáratot: felvont
sorompóját a horizont lecsapja. Nézem,
mi enyém, a bánatos, naiv Kislengyelhont.

(Zsille Gábor fordítása)

Wacław Turek

Az én helyem

Ha azt kérded hol vagyok
válaszom –
a vakondjárat
és a kártyajóslás között

A nappal és az éj között
a búcsú elhaló visszhangja és
azon mozdulatok között ahogyan a frissen
tépett virágokról a méheket leszeddegetjük

Ott vagyok ahol az ott
egyeseznek élet
másoknak várakozás
az új örökkévalóságra

Leggyorsabban a gyermekek növekednek ott
s mintha telet váltana a tél
és a kulcsot unos-untig kiveszegetem
az ajtózárból

(Kovács István fordítása)

Mint a levelek

Szavaink
ősz levelekként
egy fa agyából nőttek
madárctsvitelés táplálta őket

Szavaink
nyitják és zárják a szánkat
ha nem mondatnak ki
titkos életet élnek
ha feljegyeztetnek
rácáfolnak az elmúlásra

Szavaink
ősz levelekként
olykor a magasba emeli
és felismeri
egy-egy ember emlékezete

(Zsille Gábor fordítása)

Pannon Tükör 2004/5 ..... Irodalmi tükör

Néha a hegedű

Wiesławának

A hegedűnek is van lelke
feljegyzí a várakozások
közötti térséget
megsimogatják a szív húrjait
akárha a kócos gyermek
hajszálait

Mintha hallgatásukkal is
kitöltenék a csendet

Hegedűm
végzet
sokáig vártam
hogy valaki kézbe vegye
és beteljesüljön
a sors türelme

(Kovács István fordítása)

Aszú fények krosnói költők verseiben

Farkas Ferenc
Leonardo
fehér samott

Somogyi Zoltán

Megalás

Pattogott az eső. A faleveleken, a kocsikon, esernyőkön ugyanúgy. A hátam fázott a nedvességtől. Futkosott a bőröm alatt valami elektromosság, mely ciklikusan összegyúrte, majd engedte kisimulni izmaim. Vagy néha keresztülbújt rajtam a szellemek. De a homlokom tüzelt, sercegetek szemeim üregükben. Jól esett nekitámasztani a fejem... Mi is lehetett az? Egy fémdoboz a falon. Kapcsolószekrény tán. Leolvastott atomjait később magammal vittem bőrömön.

Sokágú sárga csillagok potyogtak ki a számból; megfejthetetlen domborműveket, térképeket rajzolva a tükrös, ezüstkék aszfalra. Toccs, toccs. Míg el nem folytak az esővízzel, hogy füvek tövében táplálékai legyenek a soklábú és sokszemű biomasszának. Prr. Prr.

Lent a pincében, a lépcsők alján, amiket háromszor másztam meg, valaki valaki másnak egy harmadikról és önmagáról magyarázott. Tudtam, hogy teljesen hiábavalóan, mégis érdekelt volna, de nem tudtam már figyelni.

Eszembe jutott a fénykép, amit egy ismeretlen mutatott. Aztán egy kéz, majd egy kép a falon. Valakinek gennyvulkánokat hímezett az arcára a kor. Pedig már nem vagyunk annyira fiatalok. 20, 25 % már biztosan mindenkinek lejárt. Rohad a testünkben a plazma. Poshad a vér.

A hideg: túró illatú. Vagy a hideg túró hideg illatú?

Feljöttek, és mielőtt egyikük elesve összepiszkolta volna a kabátját, azt mondta a lábaim előtti tócsára, hogy az az igazi absztrakt szürrealizmus.

Betámolyogtattak egy autóba, és valami megsúrta a karomat. Odanéztem, és az egyikük volt, egy fecskendőnyi valamit tolt bele a vérkeringésembe. Nem tudtam ellenkezni. Megbénultam.

Az övemet gondosan bekapcsolták, és suhantunk a kihalt utakon.

A kocsiban az ördög lehetetlene inkarnációja himbálózott fenyőfaként, zöld, sárga és rózsaszín szagokat eregetve, és nem tudtam okádni, mert nem volt már mit, meg különben is: kocsiban nem illik.

Megállunk. Erdő, sötét, sár. Folyó vagy patak hangja hallatszik. Kiszednek az autóból. Elég nehéz lehet nekik. Csak úgy végig húznak a földön. Nagyon haragszom miatta, tiszta mocsok mindenem. Őket nem érdeklí. Nem nekik kell rám mosni. Nagyon fázom. Levetkőztettek.

Lassul minden. Csupasz ágak, hideg, valami elrepül felettem. Bagoly. Beszélnek. A reflektorok fényében álmukból felvert bogarak kóvályognak fázva. Én is fázom. Apró, biomechanikus, rovarikus motorfűrész hangja hallatszik, de lehet hogy csak nekem tűnik fel. Rágják szét az erdőt. Ez egy étterem, férgek, tetvek, hernyók akasztják bele fogaikat a ragacos rügyekbe, és a gyenge, hersegő hajtásokba. Tépnek és rágnak. Parazita gombák és fagyöngyök szívják a természet érhálózatát. Szörccsög, cuppog, pereg, szítál, sívít, zizeg, recseg minden, és ez a hangzavar már elviselhetetlen. Szabad gyökök bontják ki maguk viruló burjánzásokká, sejtváros építőkövei közt gazdsungel szökken; bázispárok kapaszkodnak össze hibásan, a vonzás lerajzolhatatlan szabályai erősebbek a tradíció törvényeinél. Degeneratív pöttyök, foltok, formák, göbök, lyukak, színek és gyűrődések vetnek szokatlan árnyékot, s kölcsönöznek egyed, emberi arcot a vadon közönyösen figyelő tekintetének.

Miért teszik ezt velem? Vicc?

Nem fáj, amikor a fejsze lecsapja a lábfejem. A fűrész sokkal rosszabb. Csíp, majd éget, és nyilalló a kín minden egyes fognál, mikor feszül a húsom, de aztán átszakad, és az jó, de abban a pillanatban minden kezdődik előlről. A vérem jólesően melegít. Felpuhítja a földet is, úgy érzem, süllyedek kicsit. Egyre könnyebb vagyok. És nem fázom annyira. Sőt, azt hiszem egyáltalán nem fázom.

Gumikesztyű érintését érzem a mellkasomon.

Próbálom megnyálazni a szám, mert nagyon ki van száradva, de nem tudom.

Kitépik a szívemet.

Görgetnek. Tele megy az arcom sárral. Alig látok. Nyálkás levelek, apró kövek tapadnak rám.

Forgás közben látom a figyelő tekinteteket az erdő mélyéből. Érzem, egyre többen vagyunk. Idevonzott a szagunk állatokat. Látom az egészen apró változásokat. Mozgásra utalnak. Néha elcsípem a siklás, a moccanás, pislogás, vagy szippantás hangjait. Nedves szőr szagát érzem. Hamarosan rókakölykök játéka lesznek.

Beleesek egy gödörbe. Toccsan a víz az alján. Utánam dobják részeim.

A föld íze kesernyés, sós.

Viszket a fejem, de nem vakarhatom meg. Hallom a lépteget odafenn. Dübörög a föld. Leszűrődnek rikoltások is. Madárdal, szélsüvöltés, esőbugyogás.

Zsongás a felszínem alatt. Feszül a bőröm. Egyre kisebb rám. Kilyukasztja a csontom több helyen. Körülfonnak a hajszálak. Csúsznak-másznak rajtam, bennem, csiklandozva és undorítva lábak, csápok, gyűrűk, tapogatók, nyelvek. Körmeim manólapátok lesznek, szőrszálaim csupasz vakondfiak fészkeiben takarók, párnák.

Kaparászás fentről, szivárgás mindkét oldalról. Elkeveredek a földdel. Felszívnam csápok, fonalak.

Édes makkot majszoló disznók zápfogai közt zúzódok majd nyálban oldható szénhidráttá. Tölgyfa töve körül vagyok a humusz. Leszem a bokát, mely sírom taposta laposra, hogy lehúzhassam barlangüregembe, rókatestvéreim közé, gallykezemmel, kőfogaimmal.

Belőlem fénylik a savanyú som sárga virága, azon hízik a méh csíkos potroha, a méreggel teli.

Felfolyok a fán csúcsig, kilehelem magam a leveleken, felszállok a lombok közt susogva, a szellővel kavargva az égig, hogy visszazuhanhassak, csattogó villámok mellett, égzengés hangjára, a zivatar által felzargatott, dagadó sármasszába. Vízgűjtő rétegekbe szivárgok, hogy utazhassak a patakka, halak millióinak belein áttekeregve, tajtékká zúzódva sziklák ezerein, egész a tengerig. Szörfdeszkákat cipelek majd hátamon, és óceánjárókat, meg bombapotyogató repülő anyjait; bőrökre tapadva kocikkal utazom újra, házakba jutok be, ágyakba, mosógépekbe. Erőt gyűjtök, elkeveredem mindennel, egyesülök, szétbomlok, szétterjedek, idővel hozzákapcsolodom minden atomhoz. Ott leszek mindenhol. Mindenben.

Én vagyok már az erdő. A sötét az ágy alatt, a por a padláson, a doh a pincékben. A falakban esős időben felkúszó nedvesség, a viszketés a szúnyog nyálában. A penész a sajton. Az egér körme alatt a piszok. Csont, amit a kutyád a szájában hoz; hely, amit ugatnak az ebek, és ahonnan nehéz elrángatni őket. Varjú torkában a károgás, pocsolójában a bugyborékolás. Az, ami figyel, de ha megfordulsz sosincs ott. A világ vagyok körülöttem. A nyugtalanító, alig észlelhető mocorgás a természet mélyén. A félelmet keltő ismeretlen minden sötét és hideg sarokban, tájban, emberben.

De van valahol egy titkos tok, vagy rejtett rés, bezárt fiók, poros polc, bordakosár, zöld üveg, pókhálós üreg, sekély gödör. Szívem sírja. Ha majd azt is elérem, s halálomat bevégezem, megnyugszom, és eltűnök. Szépen lassan meglelem végső rejtek helyemet. Egy csigaházba költözöm, vagy darázsfészket bérlek ki. Ősi kezek által, kopár hegyeken, útjelzőül halomba hányt kövek alá fészkelődöm, vagy egy holtág sűrű, nyálkás, zöld medrét húzom esténként magamra.

Egy ózlábnymban felgyült tócsa vízből felszárít majd a Nap.

Végül nem leszek más majd, mint semmi. Elfelejtett emlék, elkopott bánat. Egy marék szerves vegyület egy fa alatt. Folt valaki lelkiismeretén. Gyilkosaim gyomrán a fekély. Szemfedőjükön a redő.

És akkor befejezem a meghalást.

Szakítás

A lány lábujjait nézte. A kissé görbe, lefelé hajló és befelé kanyarodó ujjakat, végükön a gyöngyházfényűre festett, gondosan pedikűrözött, ovális, nagynak tűnő körmökkel. A divatos szandál vékony pántjai, és a rövid, a combokat tapadva ölelő, enyhén áttetsző szoknya egész terjedelmében látni engedték duzzadó, fényes, végtelenül hosszú, barnára sült lábát. A bokája körüli vékony bőr alatt, ahol a talp szélénél parányi redőkbe gyűrődik a puha hár, egy kitágult, zöld véna deltaidéke lüktetett keresztül.

A lány jobb oldalt ült mellette, egy fehérre festett, koszos padon, ami kör alakban vette körül a móló végén a hat, erősen visszanyesett platánfa közül az egyiket. Most csak a válluk ért össze, és a felkarjuk, de régen az oldaluk, csípőjük, combjuk is.

Valaha. És nem is olyan rég. Imádta azt az egyértelműséget és eleganciát, amivel a lány töprengés nélkül a padra ült, nemesen eltekintve a tisztátalansága tényétől, természetesnek véve a padok elkerülhetetlen piszkosságát. Szerette a lányban, hogy nem kényes, de abban a percben leginkább azt, hogy nem tesz szóvá, nem hibáztat, nem hánytorgat fel; hogy képes beletörődni, szemet hunyni, átsiklani, s mindezt derűsen.

És imádta a lány gyönyörű lábait, jobban, mint az apró füle mögötti anyajegyét a nyelvvel birizgálni, jobboldalt a nyakon úgy, hogy közben orra a lány hajának hintóporra emlékeztető illatát szívja be; jobban, mint a mellbimbója körüli láthatatlan, csak ujjbeggyel tapintható pihéket borzolni; jobban, mint a mutatóujját végiglépdeltetni a csigolyák lépcsőjén a táncoló nyakszirttől egészen addig a pontig, ahol a gerinc eltűnik a farpofák közt, s amely pont edényként gyűjti össze a a hátból kibugyanó, és onnan legördülő izzadságcseppeket, hogy vegyíthesse valami mélyről fakadó, ősi, buja, tán lucskos beleken is áttekergő vagy véres vaginából kiserkenő, tisztátalan párlattal, s amely edényben megmártott ujj szaga felébreszt a lélek mélyén valami állatias szenvedélyt, ami azonnal, öntudatlanul nyüzszíteni akar a kéz egy csapásra az elviselhetetlenségig fokozódó feszítésétől; de jobban, mint annak a csikorgó, összeszorított fogak közt kipréselt forró lehetetnek a sziszegő, nyüzszögő, de élvezkedő hangját, amit a menstruációk alatti fájdalmas közösülés csalt ki a lány torkából. És ahogy nézte a lány lábát, őrijtő, leküzdhetetlen ingert érzett, hogy a szájába vegye, és a nyelvét befúrja két lábujj közé, hogy az ott megbújó homokszemek keveredhessenek a nyálával, és hogy ezek a nyálás, homokos lábujjak aztán összefonódhassanak a saját lábujjaival. Érezni akarta a fogai alatt a bőr rugalmas ellenállását; az erek, inak, csontok, porcok, csomók, göcsörtök meg barázdák, és egyéb tereptárgyak rendszerét az irha alatt, az erőszakosan, durván tapogató nyelv által. Elhessegette magától ezeket a gondolatokat, inkább a vizet nézte, s hagyta, hadd vakítsa el a rajta táncoló napképmás. A saját lábujjaira tévedt a tekintete, és a látvány töprengésre készítette. Túlságosan nagy, eres, inas, bokában vastag, a saroknál a bőr száraz, a nagylábujjon és a lábfejen az indokolatlan és felesleges szőrpamacs. A lábszáron sűrű, fekete, göndör, erős szőr bökös. Felderengett benne egy vágykép, az, hogy a lány a szájába veszi ezt a szőrös lábat, és nyalogatja, de ez undorító volt. A lány erre sose lenne hajlandó, nem mintha ő valaha is ilyet kért volna tőle, vagy szándékozna kérni. A lány meg magától sose gondolna ilyenre, hisz tartózkodó, szemérmes, bár nagyon odaadó és toleráns.

Néha azt vélte észrevenni, hogy a lány undorodik a szőrös lábától, ritkán érinti meg. De undorát, ha valóban az volt, sosem érezte. Tapintatosan leküzdötte. Máskor meg épp ellenkezőleg viszonyult hozzá, tetszett neki, játszott vele, nevetett rajta. Egyszer megemlítette neki, hogy azon gondolkodik, leborotválja, mert túl szőrösnek találja, de a lány ellenvéleményének adott hangot. Azt mondta, hogy az férfiatlan lenne és ocsmány is. Nem tudott kiigazodni a lányon. Most akkor zavarja-e, hogy ennyire szőrös a teste, vagy nem? A nap közben lassan teljesen eltűnt a horizont mögött, az első csillagok meg láthatóvá váltak a sötétkék égbolton. De a szél továbbra sem mozgott, s a tébolyító, fullasztóan párás meleg sem csillapodott. A hangok tompán haltak el, mert képtelenek voltak keresztülfújni magukat a forró levegő tömény, ólomsűrű párafalán. Egy hajó befutott, emberek szálltak le róla, vidám, fáradt emberek, mások meg felszálltak rá, harsányan, izgatottan. Aztán elindult a hajó abba az irányba, amerről érkezett. Megtornáztatta a vizet kissé, de a hullámszög gyorsan eloszlott a hatalmas felületen, a köveknek csapódó halvány csobogás meg már előbb hallhatatlanná szelődött. A túlparti táj tarka tetőivel virított,

hivalkodott. Aztán kigyúltak a fények. A lány menni készült. Mocorgott, erőt gyűjtött. Halkan megszólalt és elmondta a délutáni megbeszélés konklúzióját. Hogy szép volt, jó volt, de vége van. Szép emlék marad, és legyenek barátok. Aztán némi töprengés után megölelte a fiút, aki nagyon erősen ölelt vissza, és nem lazított ölelésén akkor sem, mikor a lány már elengedte őt. De aztán a lány lefejtette magáról a karjait, és felállt. Nagyon erős volt és határozott, képes volt elnyomni a feltörő sírásingert, bár a könny ott remegett szemében. Csak állt, és nem indult el. Nézte a fiút, aki a lány lábujjait nézte, és szeretett volna odébb pöckölni egy csikket, mert úgy érezte, nem való a lány szandálja közelébe.

A lány még egyszer odaköszönt, hogy: Hát akkor szia, és elindult. De három lépés után hirtelen visszafordult, gyors léptekkel odament a fiúhoz, lehajolt és megcsókolta. Mire a fiú magához ölelhette volna, a lány sietős léptekkel újra elindult. De a fiú utána szólt, és amikor a lány erre nem állt meg, utánastraladt, és megfogta a karját, megállítva ezzel és maga felé fordítva. Kért még valamit utoljára. Búcsúajándékként. De a lány nemet mondott, és vissza se nézve ment a móló töve felé. A fiú visszaült a padra. Nem bírta kiverni a fejéből a lány lábának képét. Visszanyelt sírás morzsolgatta a torkát, de erős volt, és nem hagyta magát. A pár kibugyanó könnycseppet gyorsan letörölte, és nagyon sóhajtott. Épp menni készült, mikor a lány csendben odaült mellé. Nem szólt semmi, csak szoknyáját kissé feljebb húzta, szandáljából kilépett, és odakínálta a lábát. Nézte, kívánta. Minél tovább nézte, annál erősebben. De már nem akarta elfogadni a könyöradományt. Szerette volna megkérdezni, miért. Szerette volna megköszönni is. De nem mondott semmit. Felpillantott a lány arcára, a szemébe, és szerelmet érzett, meg hálát. Meg akarta ölelni a lányt, és meg akarta csókolni, és nem akarta, hogy vége legyen ennek az egésznek. De hát akkor már vége volt. Jobb kezét rátette a lány combjára, és egészen kicsit megszorította, csak hogy a bőr a bőrhöz erősen súrlódjon, és lassan elkezdte lefelé csúsztatni a tenyerét és az ujjait a boka irányába. Csodálatosan sima volt a bőr és bársonyos. Tárd, sípcsont, boka. Aztán lábfeje, de a hüvelykujj a talp ruganyos puhaságán siklik. És az ujjak. Legvégül az ujjak az ujjakon. A lány a kezét gyengéden az arcára tette, és mikor erre ránézett, elmosolyodott. Visszamosolygott, beletörődően, aztán a lány tenyerébe csókolt. Erre az elrántotta a kezét, felpattant, és elment. Azonnal az orrához emelte a kezét, és szagolgatni kezdte. Izzadságszaga volt. Hitetlenkedve tovább szaglászta, de hamarosan be kellett látnia: azt az illatot, amit érezni vágyott, már soha többé nem leli fel.

Farkas Ferenc
Pál László érem
bronz

Aranyi László

Ébredés

Kő hasad kőről, kő simul kőre,
testet ölt mohón a Küszöb Óre.

Ijedt alvajáró, álomittas
derengése: a Hold, Krisztus és Mithras –

a Hold, a Holdpajzs, s a tátott Holdprés.
Csökkent fajt öröl- gyűjt egyazon kéz,

s rovartűre tűzi a földközeli
ki alászállt vagy a mélyből jött fel.

Ocsúdó kiválasztott, társtalan;
immár nem hív, nem követ másokat,

elhajít tört tükröt, kicsorbult tört,
legyűri a korcs, zombi-szerű őrt.

Présből híg, olvadó massa:
belső hitványságából bűvölte elő.

Megvállik árnyékától. Hamvas árny.
A ködből is látja, merre a Grál.

Holtpont

A küszöbön ült és nevetett.
Kiegészül, mi eltörött.
Fény-fészkek: táguló körök
közepén teremtmény teremthet.

Ijesztő démon-maszk mögött
elaggott, mogorva Mesterek
emberkéz által érintetlen
művei önfelelt öröm

mámorával szakadnak ki
a rend jármából. S van aki
szunnyadó, korcs ikerpár baljós

jelét lobogtatva árny-hajón
halálhírt hoz. De a zárt ajtók
előtt mindig van valaki.

Hekaté szeret, Eszti!

Erre még egyikünk se járt. Mézföld, esős évszak.
Szentély a vadon, ágyunk oltár, kígyópár költözött
Testünk kelyhébe. Mindegy merre dél, merre
észak,
Itt vagyunk. Nézzük egymást. S eltűnünk
árnyékunk mögött.

Balajthy Ferenc

Hekkerék és vekkerek

hőre
lányuló vers –
halmozódó elektro –
szemét hegyek, csírázó
s szárba szökő hekkerek
csőrömpölő ősi
vekkerek

az
órára
hasonlít a mű
olyan pontos s csörög
is akár a vekker
s lecseng, ahogy
hekker

nem
haboz sokat
feltör(l)i az Internetet
mint Mariska néni
a friss tojásokat, törési
kényszer – belső
robot

s öltöztet
mint pizzát a doboz –
a hekker mégsem egy vekker
megmutatta csak ki
és hol lakik
az Isten

rögzítette
is egy klipen, hullává
merevedett lemeze(n) –
feltörve a feltörhetetlen
csörög a gép, pénz
a zsebben

bíró
előtt áll a két
hős, a törvény nem
kegyelmez, lesújt, így
lehet börtön(viselős)
az ember gyenge
csak az ítélet
(jog)erős

Farkas Ferenc
Klimt érem
bronz

Balajthy Ferenc versei

Farkas Ferenc
Egon Schiele
bronz

Műdal

(Nyelvújítási kísérletek 2003-ban)

Vádalkut kötöttem
mezei virágbul.
Pénzt mostam szappannal,
a széle kisárgult.
Vakvágányt vezettem
át a zúrós zebrán.
Százmillió szakadt,
csak hogy éppen nem rám.

Üvegsebem üres,
de nagy a kontingens.
Nemecsek a nyerő,
nem a vörösinges?!
Három szobás helyett
itt az EU-komfort.
(Inter)nettó-bruttó
zöld almából kompót.

Szőkített az olaj,
bitang(ó) a kassza,
biokovászból gyúrt
piacképes masszázs.
Mobiltelefonnal
génbankokat veszek,
jósolják győzelmem
kampányos váteszek.

Cifra a mi nyelvünk,
új(sz)ításra való.
Aki be (nem) újít,
az ravasz vagy csaló.
A csodák maradnak
három napnál tovább,
nem adhatod tovább
ingyen az ostobát.

Eszement újítás:
reklámozott márka.
Araráton úszó
nejlon Noé bárka.
S mire kimondanád,
megbicsaklik nyelved:
néhány jó nyelvcsapás,
s rögtön a pénz felvet.

Sebestyén Péter

Omár Khájjám hatvanhat lépcsőfoka

Múlik éjszakám. Csillagaim a hajnal felprédálja mind. A másik fény-idő jön, miben már nincsen se titkom, se örömöm. Mindig így érkezik: rózsás reggelbe fakulnak drágaköveim. A holnap van itt, ami – mondják – az emberé, s ami – ezt is mondják – az életre tanít. A sötétség a dzsinneké, a mi sorsunkat Allah napvilágba szötte. Nem tagadom, ez igaz lehet.

Mikor a hatvanhat lépcsőn lemegyek, kezdődik, ami sohasem múlik. Világunkat mi, halandók ekkor készítjük el. Érzem a lovak szagát; hallom az induló sereg zörgését, a piac zsvajját; kérem Istent, nyugtasson meg ebben az örök együttlétben, ahol a múlandósággal alkudozom.

Várnak a palotában. Bölcsességem hírét az országok útjai messzire viszik. Cselekszem ilyenkor: tanácsaim fényétől gyarapszik a trón, igazságot és méltányosságot nyer az ártatlan, büntetést a bűn, a Próféta óhajta szerint. *Ti halandók:* én igazítom életek összes percét, s az Ő fényessége szól tudományomban, amint szent szúrait a ti szavaitokra szabom. Ameddig lehet, követlek titeket: gyógyítom a testet és a belétek lehelt lelket, sírást és nevetést énekelek; a létezés minden bánatát hordják dalaim és a szépség erős hatalmát belőlem meríti a szív.

Nem tudom, miért van ez így, miért én, a csillagász és orvos lettem az, aki méri és sorolja az evilági időt. Ő tudja csak, és én többé már nem faggatom. Ha tudást vagy folytonos rákérdezést kíván e lét, akkor nincsen, amin gondolkodhatok. Mégis, úgy látom: van valami, a paradicsomi ígéretnél is több; az elrendezett univerzum elégedettsége a nemzedékek fenséggel újuló soraiban. Lehet: a szándék maga ez, hogy éljen az élő, aki lát, dolgozik, fogalmaz, s kinek megengedtetik az egyetlen akaratot követni annak végtelen olvasataiban.

Estefelé visszatérek az obszervatóriumba. Feltámad a hűs szél: eljő újra a tágasabb létezés. Az ég jeleiben ott az Ő arca; talán megbocsátja nekem e szemérmetlen szavakat. A Tervet fürkésztem, mint előttem is annyian, és amely a legigazabb és valóban bűnös törekvés. Nem tudom, lesz-e emberi szó, amiben megelevenedhet Allah elképzelhetetlen gondolata, ami – ezért könyörgöm – talán majd megvigasztal és befogad.

Míg élek, élnek az álmok is, enyém minden dzsinnekkal érkező alkonyat. Ismerem hatalmukat és természetüket, réges-régen kiegyeztem velük. Néha úgy érzem, fülemben ők súgják a kérdésekhez nem tartozó válaszokat, amikhez immár semmi közöm. Kezemben tízezernyi megnyilatkozás, amit a felhőtlen éj ragyogtat. Tornyomban érjen a vég, erre vágyom, én, Omár, a szúfi, aki harminchárom évig éltem itt. Tudom: utolsó pillanatomban megnyílik a ködös csillagvilágon túli bizonyosság hatvanhat lépcsőfoka, az Ő élete, ami egy és ugyanaz velem.

Hans Bülow mesterét, Liszt Ferencet hallgatja

Ne hazudj, fiam. Ez nem a lengyel lovasság, a fülem még jó. Gyerünk újra! Ne feledd, a muzsika egyszerű, de helyesbíteni lehetetlen. Az *Appassionata* is érdektelen, ha azt hiszed, technikai perfekciód vagy a huszonnégy hangnem abszolút ismerete jelent valamit. Még az se érdekes, hogy *prima vista* zongorázol; minden zsonglőr és billentyűakrobata képes ilyesmire. Ráadásul: Te voltál a legjobb, akit egyáltalán tanítani lehetett. Ezen felül pedig a vejem. Ne bánkódj Cosima miatt: voltaképpen megmenekültél tőle. Szőröstül-bőröstül felfalta Richardot.

Soha ne félj. Ha félsz, a kotta maga alá gyűr és megaláz. Tudom, hogyne tudnám: Te vagy az egyedüli dirigens, aki a kilenc szimfónia összes szólamának minden hangjegyét ismeri. Azt is tudom, hogy utánad nem lehet többé a régi módon arra a pulpitusra karmesterként felmenni. Ez így jó, ahogy van: legalább megfegyelmezed ezt az egész zenekari csöcseléket...

Mégis: ne tiszteld annyira a vezérkönyveket.

Bár: én is félttem. Még régen... az a süket német, Bécsben. Odalátott a kezemre. Amikor a végén feljött a pódiumra, azt hittem, fölpofoz: legalább négyszer mellütöttem. Aztán csak megcsókolt. Emlékszem, kávéillata volt...

És már időm sincsen, Hans. Amit mostanában írok, még csak meghallgatni se hajlandó senki. Te sem... És Richard... A Csárdás Macabre után úgy bámult rám, mintha egy ismert antiwagnerianus kritikus volnék. A Nuages Gris hallatára kiviharzott a szalonból, és Cosima fúriaként sziszegte: földegesítettem, pedig az orvosok eltiltották mindenféle izgalomtól. A jó Richard... A főtémáit általában tőlem szokta... hmm... kölcsönözni.

Megértelek Téged is, Őt is. Az én zeném, fiam: Ohne Tonart. Nincsen hangnem. Ahogy Te kiabáltad: ez Unmusik! És most kiröhögnek. Azt hiszed, nem tudom? Az összes tanítványom, még Stradal is, Thomán is... Te is. Mindenki.

(...) A szívceppeket Hans... hetvenéves vagyok. A saját korom engem már nem igazol. Gondolj Bachra... száz év is kevés volt. Nekem is az lesz. Aztán... valahol, valamikor elhangzik a Villa d'Este, és azt mondják majd unisono: velem kezdődött minden. A Zukunftmusik...

Ez itt fekete és fehér. A klaviatúra nevetségesen könnyen megadja magát. Még hogy lejátszhatatlanok a darabjaim! Hogy sosem hagyom meg nekik az ujjrendet! Milyen pitiáner társaság, ne vigyorgj, fiam... Ha az én ujjaim közt szivar van is, így, félvakon is abszolválom bárkinek a bármilyen zongoraművét, amelyiket akarják! Amit csak akarok!

(...) Az a lényeg, hogy ne méricskélj. Hiába matematika, ahogy manapság mondogatják: a maguk valóságában nem lehet megmérni a nagy fűgák akkordjait.

Most jöjjön Chopin. Az ulánusokat akarom, ahogy rohamra indulnak. Velük győzől, vagy velük halsz: ezen nem tudunk segíteni. De a végén... az ember hallani és érezni kezdi a végtelenig épülő harmóniát.

Farkas Ferenc
Liszt Ferenc érem
bronz

Pannon Tükör 2004/5 ..... Irodalmi tükör

Második bornholmi elégia

Mintha létezhetne egy szilárd pont. Itt van pedig, e hínáros parton, elhagyottan. Függeszd fel most kérdéseid. Hasztalan lapozza a szél minden könyvek minden oldalát. Az időnek nincs jelenléte, csak anatómiája a sziklák vésetében. Se ige, se búvszó, mi eljuttathatna súlyos mértanukba. Hagyd hát el tudományod: semmit sem ér, hiszen varázslat, mit e szirtekbe gondolok. Bennük él, és a mi figyelmünk mindig túlságosan, avagy alkalmatlanul csekély. A ritkán fölszakadó nyárvégi köd is többet tud a mozdulatlan csodákról.

Lehet bár nyers a kő, vagy verejtékkal darabjaira vágott: a geológia folyvást megcsúfoltatik. Alapja ez a földnek, nem málladéka. Gránit, melyben nincsen isteni szöszmötölés a szénvegyületekkel.

Én csak a szívem mérem. Nem hozzájuk vagy általuk: csendjük az, mit magamra gombolok. Jól elférek e helyen, én, akinek szüntelen szűk a láthatár. Felejtetek végre magyarázatokat, a bölcsességek mindahány összegyűlt mondatát. Szólnak mégis.

- Hontalanná tetted perceid, beszüntetted az emberi lényegét. Kővé válsz te is. Üldögélj a parton, morzsold a habokba könnyes titkaid. Hidd csak: fölháborulnak az örökös tengerek. Ne kérdezd, hányadik vagy a tévelygők között. Tagadjak-e? Nem. Én, a lélek vagyok itt, és mosollyal halok bármikor. Ráérek, hiszen nincs holnap, mi naptárba írható. Becézi talpam a finom homok, hangafű alatt pihen fejem. Tudom: ígéret vár, egy hívás, mi megtalál. Figyelem eddig a susogást, az álmokat, a csöndes árapályt. Térdig vízben hallgatom a sötétség legendáit, s hogy ura legyek majd a beszédnek, elhagyom mind az emberi szót. Téveteg tudás ez, de az egyetlen igaz alkímia. Amit megértenem kell, ott zúg fülemben mindidők óta, és a sziklák az északi éjben kitérjék sorsomat.

Ki kérdezni tud, elmondom annak e képtelen messzeséget. elmegyek most, nehogy elfelejtsem. Visszaszáll időm a szilárd pont híján sodródó világ zajos tereibe.

Sebestyén Péter írásai

Tóth Imre

Adeptus Minor

Középső rend: adeptus minor.
 Láthatatlan jelekről ismerni fel egymást.
 Felérni a hegyre, ahonnan látni a célt.
 Emlékezni a mennyek országára.
 Egy nő az utcára lép, rágyújt, kezében tűz ég,
 mintha imádkozna az ittmaradottakért.
 Felfénylik, aztán elég.

Romboló félhold kel keleten.
 Szétszórja a hatalmak ezüstjét.
 Szétszórja a hatalmak aranyát,
 Szétszórja a pusztulás porát.

Erős királyság száll le.
 Eltávozott a jelenkor mestere.

Az elragadtatás után

Nincs semmi, ami elmúlt volna. Nincs semmi, ami eljövendő.
 Minden egyszerre történik meg, egy pillanat alatt, egyetlen jelenben.
 A harc most is folyik, a földön és az égből.
 Állok a *napsütötte sávban*, és fázom.
 Fehér babák bújnak ki a földből, elindulnak hazafelé, sehová.
 Mások pernyeként lebegnek alá az égből. Igen, én égtem el ott
 milliónyi csontsovány testben.

Hullócsillagként jön egy élet a földre. Felizzik egy sors: bizonytalan,
 távoli ragyogás. Láttalak ülni a fügefafa alatt.
 Te voltán ott, és senki más.
 Fénylő, fekete lények élnek a tűzben.
 A mennyország elesett.
 Homloknyi csendben várlak. A játékok évében.
 Fekete szivárvány feszül az Éden felett.

Az idők hulladékain élünk.
 Nincs már rendje a télnek,
 nincs már rendje a nyárnak.
 A démonok szabadlábón járnak.

Farkas Ferenc
 Michelangelo
 bronz

Újraindítás, nulla év

Sajnálom, de már elkezdődött.
 „Berlin rég romokban hever.”
 Láttam a helyet, ahol elsüllyedt
 a sátán.
 Jeruzsálemben hull a hó.
 A halál önkéntesei a sorban.
 Láttam égni a két tornyot, az
 óceán túlsópartján.
 Egy/személyes Isten.
 A buszon egy nő felrobbantja
 magát. Mellettem. Most, hogy
 végre senki lettem. Elhagyom a
 léggörget, a földi lágert. Rangjelzés nélküli
 egyenruhában.

Győri László

Böszörményi

Negyven tizenhúszéves fiút zúdítottak be a laktanya szobáiba, mert a belvárosi lánykollégium teteje be akart szakadni, s nem akadt más kiút, a lányokat ki kellett menekíteni a fiúk helyére, őket pedig egy erdőszéli laktanyába költöztetni. Minden szoba irdatlan nagy hodály, amelyben negyven tábori vaságy sorakozott kettesével, egymás fölött két oldalon, a harmadikon az ablakok nyíltak. A fiúkat nem is egy, három kollégium dobta ki, egy bölcsész, egy jogász, egy természettudományos. A vizsgákat még onnan rakták le, aztán február elsején ott kellett hagyni, alig szokták meg egymást, máris szedték a motyót, azt a kevés felső-, alsóruházatot, azt a néhány könyvet, amivel berendezkedtek, s indultak kifelé szörnyű messzire, ki a Fácánosba. A fiúkat hiába hívták össze még a vizsgaidőszak elején, hogy előkészítsék őket a változásra, nem akarták a fordulatot elfogadni, morgolódtak, gyűlt bennük a méreg. Igaz, csak elsősök voltak, még nem vetették meg igazán a lábukat az egyetemen, egyelőre még örültek, hogy egyáltalán bejutottak, de azért máris úgy érezték, méltatlanság éri őket.

Ha méltatlanság például ezután nem fél nyolckor, hanem már hétkor elindulni az első órára. Hogy így van, hogy valóban legalább hatvan perc az út az erdőszéltől a Duna-partig, Nagyalásnyi is megtapasztalta. Négyen indultak el a kollégiumból, négy vidéki, egyforma szakos gyerek két szomszéd szobából, hogy elfoglalják a száműzetés helyét. Kellettek is hozzá négyen, mert egyik sem ismerte még annyira a várost, hogy tévelygés nélkül eligazodjon a járatok rendjében. Nagyalásnyi egy furnélemezről összeszögezett katonaládaszerűségbe dögönyözte be a holmiját, annak is készült, a bátyja bevonulására, katonaládának. Háromszor is át kellett szállni, s még mindig messzire csattogtak a laktanyától. A villamos egyenesen vitt, aztán tett még egy kanyart, átbújt egy híd alatt, s feltűnt egy cifra, fából faragott ikerépítmény, egy jobbról, egy pedig balról, szecessziós, békebeli, amikor még ráértek fűrészelgetni, farigcsálni, amikor még adott magára a villamostársaság. Kétfelől hegyoldal fogta be a völgyet, azon kellett elindulniuk fölfelé. Mire a hosszú, magas, szögcsúcs tetejű falba vágott kapuhoz értek, jól megizzadtak, kétségbeesetten néztek újra meg újra vissza, hogy ezt az utat most már minden nap újra meg újra meg kell tenniük. A kapun belül szabályos őrszoba volt, onnan szóltak ki nekik, onnan igazították el őket első emeleti lakhelyükre, a szobába, ahol ezután élni fognak. Hatalmas timpanon alatt bújtak be az épületbe, nem sajnálták belőle a téglát, a lépcsőház is olyan tágas volt, hogy dörögve visszhangzott. Igaz, ők meg a hangjukat nem sajnálták, ha már van hová ordítani. Hiába siettek első nap, hogy jó helyet csikarjanak ki maguknak, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy másfél évig, ahogy számították, annyi időre, az ablak, a fény felé esik-e a párna, a földszinten van-e az ágy, vagy úgy kell folyton felmászni az emeletre, hiába, már nyüzsgöttek odabent, s mind csupa ismeretlen. Ilyenkor nincs szolidaritás, békés megegyezés, az ügyesség, a gyorsaság dönt, s ha úgy hozza, egy-egy oldalba taszítás, egy-egy vad mozdulat intézi el, kit hová vet a sors. Nagyalásnyi, a bölcsész, sem számíthatott valami fensőbb igazságtevőre, az az övé, amit magának kiügyeskedik vagy kiperelel. Még akadt egy-két földszinti fekhely, igaz, a sötétebb oldalon, de inkább egy felsőre hajította a kabátját a naposabb részen, s már kapta is a faládát, hogy az előtérben szintén kiküzdjön egy helyet a nap alatt, a vasszekrényekben egy fülkét, ahová berakhatja a holmiját. Úgy ítélte, kevesebb a fülszék, mint ahányan vannak, emiatt aztán fölöttébb megkönnyebbült, hogy még választhatott is: nem egy alsó rekeszbe kényszerült, sőt még a szobától való távolságot is lerövidíthette. A faláda terjedelmesebb volt annál, mintsem hogy becsúszathassa, kivett hát néhány könyvet, néhány fehérneműt, azzal jelezni, elfoglalta. Mások is gyarmatosítottak, csattogtak a vasajtók, hajigálták be, ami elsőnek a kezük ügyébe akadt. S már dulakodtak is: – Eredj a fenébe, nem látod, hogy én már berakodtam ide?! Nagyalásnyinak szerencséjére nem kellett erőszakoskodnia, ki tudja, miért, akörül a rekesz körül senki sem használta sem a könyökét, sem a hangját. Be akarta zárni, látta, más rekeszek ajtajában kulcsok meredeznek, de nem talált hozzá sehol sem kulcsot. Kereste a földön, hátha kicsúszott, végigtapogatta a rekesz alját, hiába, úgy kellett hagynia lezáratlanul a birodalmát. Nyugalankodott, ettől a sereg vadembertől nem sok jót remélt. Bizalom? Ugyan! A jogászokról rosszakat hallott, bárkin

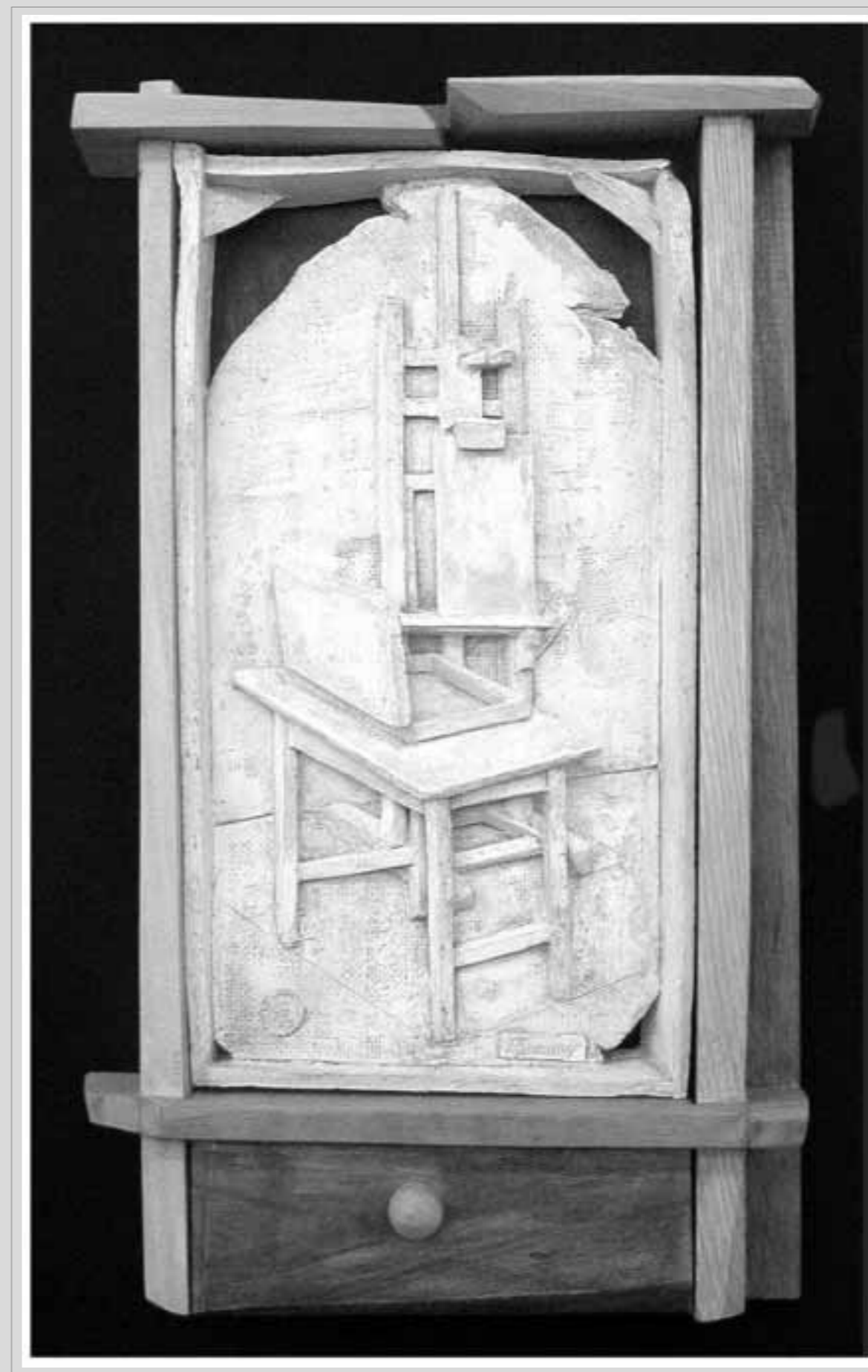
átgázolnak, a fizikusok sem valószínű, hogy szelíd irodalmon élnek, jó lesz résen lenni. Ezek akkora lovak, hogy végigcsúszik a kövön, ha behúznak egyet neki. Végül is, gondolta, minek az ördögöt a falra festeni, elcsitult körülötte a zaj, némán rakosgatott mindenki, ő is lecsillapodott, s fogta a faládát, betaszította az ágy alá, ma nem ért rá szépen, békésen, gondosan bepakolni, még szótáraznia kellett a franciát, sőt mi több, be is kellett magolnia; holnap első óra. Az alsó ágyon egy nagy homlokú, gúnyoros tekintetű fickó hevert féloldalt, s egy sárga jegyzetet lapozgatott. Bemutakoztak, mások egyelőre idegen térben maradtak, noha egy nagy társaság például már az ulti szavait harsogta: betli, rebetli, tököst bele, a társaságban az egyik lehangosabb a Krúdy nevű fiú volt, akit nemcsak Krúdynek hívtak, hanem a Nyírségből is érkezett, s Krúdy-novellákat szeretett volna írni, bár az égvilágon semmi szál nem kötötte hozzá. – Megölte apját, anyját, hogy részt vehessen az árvák vacsoráján, duritmars! – nyerte el magát. Ez a Krúdy egy szakra járt vele, eddig ugyanúgy ismeretlen volt neki az egész szoba, mint őneki, s lám, ukk-mukk-fukk, máris a társaság lelke. Na, mindegy, szerencsés alkat, gondolta, s fogta a szótárt, a könyvet, a füzetet, s elvonult a hideg tanulóba. Az, ha lehet, még a lakószobánál is öblösebb volt, a rideg mettlachin csőlábu asztalok igyekeztek rendet tartani, glédában állni, katonásan, egyelőre még senki sem bolygatta meg őket, csak néhányan ültek elszórva előttük, egymástól minél messzebbre. Egy egész zászlóalj befért volna eléjük, furcsa elképzelésnek tartotta, zászlóaljban, egy ütemre a magyar nyelv finnugor alapjait elsajátítani, mindegy, most még úgysem az van soron, lássuk hát azt a franciát. Másnap délután sokkal később érkezett haza, mint ahogy szeretete volna, hazakísért egy lányt a város ellenkező szögletébe, jó két órát villamosozott, mire kiért az erdőszélre. Jegyzetei, fehérneműi a földön heverték szanaszét, s egy nyakkendő, öltönyös, piperkőc fiú bal kezében épp egy köteg inget tartott, jobbával pedig az ő szekrényébe csúsztatta be őket pedánsan egymás után. – Ez az én szekrényem, nem láttad, hogy lefoglaltam?! Benne voltak a könyveim, te meg kihajigáltad őket! – Tessék? Nekem beszélsz? – fordult feléje a fiú. – Igen, elvetted a szekrényemet! – Kérlek, én ugyan nem, ez a szekrény üres volt. – Már hogy lett volna üres, ki szórta volna ki belőle a holmimat, ha nem te?! – Mondom, hogy üres volt! Azt se tudom, miről beszélsz. Nem szoktam a másokét elvenni. – Hát most már tudod, hogy mégis. Légy szíves add vissza, én már akkor elfoglaltam, amikor te még nem voltál sehol. – Dehogy adom, miket nem beszélsz? – azzal behajtotta a rekesz ajtaját, s ráfordította a kulcsot. – Nem hagyom annyiban, nem azért foglaltam le, hogy mások belebújjanak. – Túl arrogáns vagy, kérlek, nem gondolod?! – Mérges volt, hiába igyekezett tegnap délután elrendezni az életét, ez az alak most véget vetett neki. Körülnézett, hátha segítséget kap valakitől, hátha valaki igazolni tudná a jogait, az a fiú azonban, aki egy kicsit arrébb tett-vett, s tanúja volt a viszálynak, közönyösen pillantott rá, úgy, mintha semmit sem hallott volna az egészből. – Ki ez a fickó? – fuldokolt a dühtől. – Egy jogász, évfolyamtársam. De mit hőzöngsz úgy, jobb lenne, ha abbahagynád! Keress magadnak egy másik helyet, ahogy én is. Azt hiszed, csak téged túrtak ki? Engem is. Na és? Lökj arrébb te is valakit!

Arrogáns? Nyilván azt akarta vele mondani, hogy szemtelen, pofátlan pimasz. Tehát arrogáns! Ezt a művelt szót jó lesz megjegyezni, hogy egyszer még visszaadja. Bosszút esküdött, a méreg belé vájta magát, s már ha rátekinthet, reszketett a haragtól. Örök időkre megjegyezte a nevet: Böszörményi Elődnek hívták, bíró volt az apja, de már meghalt; otthon még három kisebb testvérét nevelte az anyja. Többet nem is óhajtott róla tudni, nem jó, ha az ellenségnek emberi arca van.

A laktanyában egészen elvadultak. Minden reggel fél nyolckor – hajnalok hajnalán – egy busz vitte volna őket a városba, eleinte még úgy-ahogy meg is telt, néhány hét múlva azonban már alig néhány gyerek gőnyedt rajta álmosan, s két hónapra rá meg is szüntették a fuvarozást, csődöt mondott az előzékeny igyekezet. A hálószobában éjfélig dühöngtek az ultipartik, nem is egy, olykor három asztalnál is verték a kártyát, akik aludni akartak, hiába forgolódtak dühösen, húzták fejükre a kincstári párnát, hiába ordítottak rájuk, végül meg kellett adniuk magukat a sorsnak: az ultizók mindenkit lehengereltek. Ha még üveg is került az asztalra, ami szigorúan tilos volt, végleg felbolydult a hálóterem. Sokan az utolsó villamossal szállingóztak haza, másnap jóformán az egész bagázs tízig-tizenegyig dögölt az ágyban, akkor aztán nagy nehezen összeszedelőzködtek, hogy legalább az ebédet elérjék a menzán, s késő estig az egyetem koszos, kopott termeit járták egy-egy előadás, egy-egy szeminárium erejéig, vagy a városban kóboroltak, ki-ki a maga törzshelyeit, a presszókat, a kocsmákat, a kávéházakat váltogatva sötéten, komoran. A Moszkva téren cigarettavégeket szedegettek ki a talpfák, a kódarabok közül, az emberek megbotránkozva nézték őket, mert akkor még kevés volt az otthontalan csavargó, akiket később

csövesnek fog hívni a köznyelv, s a csikkszededegetés még igen alantas cselekedetnek számított. – Nem szégyelli magát? – szóltak rá, amikor valaki lehajolt. – Nem! – mondta, s tovább vizslatott a csutkák után. Volt, aki megfogadta, addig nem húzza le a fejről a bordó svájcisapkát, amíg ebben az átkozott kísértetkastélyban lakatja a nagy magyar egyetem. Voltak, akik addig hordták ugyanazt a zoknit, amíg le nem rohadt a lábukról. Voltak, akik a villamostól hazafelé minden este verseket üvöltöztek a sziklák alatt: *Azt mondd, hogy margaréta? Azt mondom, hogy marharépa!*

Nagyalásnyi akkor még nem cigarettázott, nem úzte a szeszipart, egyedül egy lányra költötte az idejét, eléggé hasztalanul, s ha a lány egy-egy délután elrúgta magától, hová mehetett volna máshová, ha már könyvtárba sem kellett bebújni, mint haza, a laktanyába. A kalauzlány vissza-visszatért hozzá, még le is ült vele szemközt, beszélgettek, de a fiúnak nem nyílt ki a szeme, hogy tetszik neki, csak egy szót kellene kiejtenie, s a lány már futna is utána. A szobában senki sem volt, csak földre szórt jegyzetek, székháttra hajigált ingek, nadrágok, pulóverek népesítették be. Lefekszem, olvasok, határozta el, fogta a poharát, fogkeféjét, s vállára vetett törülközővel kiballagott a fürdőszobába. A mosdókagylósoron, az ablak felől csobogást, prűszkölést hallott, Böszörményi csapkodta magára a vizet. Nem köszöntek egymásnak, váratlanul egy térbe kerültek ugyan, de már egyikük sem hátrált ki belőle. Nagyalásnyi elfordult, teleeresztette a poharát, a kefére krémet nyomott, s elkezdte sikálni a fogát. A kefe ide-odasurrogott, Böszörményi előtt pedig egyenletes hangon csurgott a vízszugár. Hirtelen csattanást hallott, vagy inkább olyan félpuha-félkemény puffanást. Oldalra kapta a fejét: Böszörményi hanyatt a kőre zuhant, hallotta, ahogy a koponya nekivágódik a mettlachinak. Megrémült. A törülközőt lehajította a válláról, a poharat, a fogkefét a mosdóra lökte, s odarohant a testhez. A test átkeményedve rángatózott a kövön, az arc elkékült, egészen sötéten, a szem csodálkozva meredt a mennyezetre, a száj kinyílt, s fehér hab tódult ki rajta gomolyogva. Főle hajolt. – Emeld föl a fejem, vigyél be az ágyra – hörögte. Megfogta a hóna alatt, s mint egy hullát, behúzta a hálószobába. Fölemelte az ágyra; elég sokáig kínlódott vele, de azért a végén sikerült neki. – Hideg vizes törülközőt! A szívemet! Dörzsölj! – suttogta csorba ajakkal. Nagyalásnyi kirohant, törülközőjét a mosdóba vágta, s teljes erőből megtekerte a csapot. Levonta szájáról a habot, a homlokát, a halántékát, a mellét sorba végigfente a hideg frottírral, a hab még mindig újra meg újra kitolult, a buborékpamacs lecsüngött, s elindult lefelé a szája szélén. – Még – suttogott ismét. – Nincs valami gyógyszered? – kérdezte tőle Nagyalásnyi. – Nincs, de mindjárt elmúlik. – S lassan-lassan csakugyan elállt a hab, a test elernyed, az arc halványodni kezdett, sötétlilából természetes színre váltott, a szem is megmozdult. Böszörményi eszméletre tért, felpillantott, megismerte, látta, hogy Nagyalásnyi áll fölötte. – Légy szíves, vizezd be még egyszer a törülközőt! – mondta neki. – Most már jobban vagyok, csak a törülközőt légy szíves még egyszer. Elmúlik, ne is törődj velem! Nagyalásnyi felkapaszkodott a fehér vaságyra, s fáradtan elaludt. Betlikre, negyven piros százakra, arrogáns kártyacsattogásra ébredt, nézte a különös mennyezetet, azután újra aludni, aludni, nem lenni próbált.

Farkas Ferenc
Barcsay
fehér samott

László Zsolt

Mint Allan Ginsberg a kőfejtőben

(T. I-nek, odaát)

„A gyógyulás pillanatában fáj a seb legjobban.”
/Takács Imre: Prognózis/

Zuhog a több kilós kalapács
hasadnak port verve a kövek
hámlik a tenyér mint haldögről a pikkely
és hogy kinek volt vagy kinek lesz igaza
az itt már teljesen mindegy –
Visszhangot öklendve hasadnak az „egymásra emelt kövek”
de nem szólnak vissza
Te sem vagy akihez szólhatnék
és én sem az vagyok akihez szólhatnál
Balkánon inneni és azon túli „bozgor”...

Kint minden nagyon szép
végtelen még a nyár
asszonyi kegyektől magasodik a láz
és feszülnek a mellek merevednek a bimbók
hűsít a jégkrém és pára-deres a fröccsös pohár
Kint lenni jó
sosem késik a pizzafutár
és nem reflektoroz szemedbe a kicsi kék police-autó
Nincsenek beszögezett ablakok
kiüresedett porták
nem bánthat állandósult gyomorrontás
minden kínál és minden nyitott
mint valamikor az „össznépi konyhák”
a mezőket elkerüli az aszály is
síríg köttetnek a barátságok és a házasságok
csak jóra sikerülhetnek a vasárnapi ebédek
és lemenőtől fölmenőig teljeseznek a családok
Kint lenni jó...
A sok közül egyik arcod
azért pirul el mert a másik sápadt
A sok közül egyik arcod azért sápadt
mert egy másik pirul...
Minden év a fordulat éve
Minden fordulat évforduló
A zenekar tovább muzsikál
és a karmester sem inti le a túlbuzgó cintányérost...
Az oldva kötni és kötve oldani tudása kevéskéé jussa csak
ahol mímelve bólint az úri társaság
közösben egyesülő busa feje –
Csak kint lenni jó

Farkas Ferenc
Rubens
bronz

Órabérben hágni
bűdös szalonnabőrkeket illatossá rágcsálni
és ajándékba adni pofátlanul újra az ajándékot...
Csak kint jó lenni
ahol mindent lehet és még végtelen a nyár

A teljes látómezőt kell célkeresztbe fogni
Az e-mail-es haramiák nem bátran bújdosó betyárok –
A teljes látómezőt...
Csak az áztatott vessző túri a kosárba fonást
Csak az izzásban lágyított vas
szilárdul elnyűhetetlen patkóvá
Csak igazán gömbölyű almát
tudok távoli markodba gurítani –

Zuhog a súlyos kalapács
és hámlik a tenyér mint haldögről a pikkely
Visszhangot öklendve hasadnak
„az egymásra emelt kövek”
de nem szólnak vissza
Te sem szólhatsz már
Én sem szólok
Elkövetjük ismét azt a merényletet
aminek nincsenek áldozatai –
Azért voltál hogy lehessenek
Balkánon innen és azon túl is „bozgor”...

Odaát már biztosan újra színlik a páskom
Nem sorvaszthat el az ősz majd itt sem
Porban szétszórt csigolyákból
rakosgatom össze súlyos terhek alatt
sem görbülő gerincedet
megfontolt dermedő kézzel

Nagy Imre

3. A renegát elűzése, mint az agresszív kód kritikája (a *Cultura* szövegének nyelvi diszperzitása és scenikai komponensei)

A *Cultura* expozíciójának a kultúra mibenlétével kapcsolatos három kérdése a bonyodalom gerincét alkotó központi „leckét” készíti elő, amelynek vizsgaszituációja során az aposztrófált nézőnek s a Puer-szerepben őt képviselő Petronellának a Tisztes-ház scenikai terében – mint a műveltség spirituális rostjaiból szőtt dramaturgiai szférában – választania kell a felkínált lehetőségek közül. Helyes döntése (a sikeres examen) a nézőnek szóló példaadás, amit a dráma világán belül az anya üres helyének betöltése jelképez rituális eseményként. A színműben ugyanis a szülői arckép és a gyermeki hasonmás ahhoz hasonló játékának, szétválasztásának, majd konvergencia egymásra vetülésének lehetünk tanúi, mint amit *A’ Filozófus*-ban is láttunk már⁶², s ami megfelel a korabeli vígjáték szellemének, értékrendjének, amelyben igen erős a szülői státusz védelme, a szülőszerep reinkarnálására való törekvés. A halott szülő, ezúttal tehát az anya portréját Tisztes Úr rajzolja meg: „Az ő anyja is az Isten nyugossa meg! egy valóságos ki pallérozódtott magyar dáma volt, nagy Grofokhoz is volt szerentsém házamnál; de mindezekről meg nyerte a’ tiszteletet, neki jó szive volt és szép elméje, kellemetes gustusa. Választást tudott tenni, a’ bétsuszott kölföldi modik és szokások között, ő az ő gyermekeit is maga szoptatta és nevelte fel, nem úgy mint a mai Galant Tigrisek, mondhatom az Urnak, az Én familiám nem is kortsosodott el, azt kívánom, hogy a’ Leányom az ő példáját követte.”⁶³ Az említett Bessenyei-mű maskulin hármasságát (igaz – nemes – nyájas) itt a jó – szép – kellemetes inkább feminin, grációzus vonásai helyettesítik, s a portréfestést környező examen-szituációnak megfelelően a jellemrajz a választás képességének hangsúlyozásában teljesedik ki. Közvetve erre vonatkozik Petronella Szászlakinak szóló mondata, mely a hasonmás-szerep vállalásának szándékát jelzi: „Kedves Ur” en gyönyörűséget találok azokba a’ foglalatoságokba, a’ mellyeket

az én boldogult Asszony Anyám helyett kell végbe vinnem, és a’ mellyeket az én nemem hoz magával.”⁶⁴ Az idividuális gyönyörűség, a nemzeti érzés (a Tisztes által festett arcképet „A’ külföldi világ hadd bolondozzon” megjegyzés zárja, keretszerűen visszautalva a „Kövesse a’ ki akarja” leírásnyitó mondatra) és a nemi szerep a leánynál megbontatlan egységet alkot, s majd mikor meghozza helyes döntését, nemcsak azt igazolja, hogy „valóságos ki pallérozódtott magyar Dáma”, „szép lélek”, hanem, ami a sikeres examen bizonyítványát jelenti: „Választást tudott tenni”. Méltó az anya helyének betöltésére. Csokonai világában a választás képessége: a felnőtté válás próbaköve. A portré, a szituáció és az alkalom ezen összefüggését megerősíti az anyakép sajátosan perspektivikus rajzolata, ami egy szövegen belüli intertextuális összefüggésből fakad. A rajzolat hármastónusában ugyanis (jó – szép – kellemetes) a Petronella által korábban funkciói szerint jellemzett nemzeti teátrum fényei rezegnek: „a játékok a’ szivet jobba, az elmét nemesebbé s a’ gustust finumabbá teszik”.⁶⁵ Ami részint arra utal, hogy Petronella eleve nyitott az anya-szerepben megtestesülő minőség befogadására, részint pedig a színházról szóló színház fikciós játékkal az „examen alkalmatosságá”-ra hangolódik.

A választás gesztusa a kultúra két lehetőségére irányul. Amíg ugyanis a *Tempefői*ben inkább a kultúra egyetemes jellege dominált, a *Cultura* központi tárgya, amint Debreczeni Attila felismerte, „a kultúra és a nemzeti jelleg viszonyának meghatározása”.⁶⁶ E viszony jegyében az egyik lehetőség a hazai gyökerű kultúra vállalása, a másik pedig a honi vonásokat mellőző, idegen eszményeknek, szokásoknak hódoló műveltség csábítása. Előbbi a dráma scenikai terét alkotó Tisztes-házban mutatkozik meg, utóbbi pedig a drámai tér részét alkotó, de a színpalán kívül, sőt a házat védőgyűrűként körül ölelő kerten túli, a belső tér intimitásához képest

külső, idegen szféraként körvonalazódó Arany Kusztora világa felől közeledik. Itt ütött tanyát a Petronella kezére pályázó szászlaki. A leány tehát választást elkerül – már tudjuk, hogy helyesen fog dönteni –, ami a hasonló dramaturgiájú színművek szokásos helyzete, ám jelen esetben a kultúra két lehetősége között is választani kell. Amit viszont elvileg megelőz a szerző azon belátása, hogy *lehet* választani e téren is. Csokonai ugyanis a kultúrát – s ebben nem változott a felfogása a *Tempefői* óta – a társadalmi szerződés egy lehetséges stratégiájának tekinti, vagyis választható és változtatható műveltség, lényegét tekintve opcionális kultúrmodell keretében gondolkodik.⁶⁷

Ahhoz azonban, hogy az ellenállás eltökéltségével, mint majd látni fogjuk, a fegyvertánc scenikailag igen erőteljes szimbolikus cselekvésével lehessen fogadni a Szászlaki alakjában megtestesülő, ártó szándékú idegent, a Tisztes-ház világából előbb – cenzurális gesztussal – számúzni kell a nemzeti műveltség torz formáját, a „grob magyarság” megnyilvánulásait, ami egy groteszk verekedési jelenet hatására történik meg. Pofók, alkudozás során, szóváltásba keveredik Ábrahámmal (I. 5.), majd Kanakuz ütlegeli a zsidóval (I. 6.). Ezt követően jegyzi meg Firkász, aki a tiltó mozdulat szempontjából valóban kulcsszereplő, hogy „a’ Zsidót ’s mást akart is nemzetéért gyűlölni Grob magyarság; ugyanezt pedig a’ vallásért tselekedni, intolerans bigottság és az edgyik sem cultura”.⁶⁸ A megjelenítés szelleme szerint ugyanis a nemzeti műveltség se faji, se vallási alapon nem lehet türelmetlen. Szászlaki sem azért kerül szégyenpadra, mert idegen, hanem inkább azért, mert majmolja az idegent: a kusztora (azaz: bugylibicska), hamis csillogással, aranyak szeretne látszani. Csokonai névadásának játékos tudatosságát jelzi, hogy az említett két személynév szemantikai üzenete találkozik: a *pofók* (pof = pofa + ók nagyító képző) a. m. ‘kigömbölyödött’, ‘nagy-pofájú’, de a nagyfejű madárra is mondják, mint ahogy a német eredetű, a somogyi köznyelvben jól ismert *kanakuz* szó értelme: ‘csudabogár’, ‘hóbortos fickó’ is lehet, de leginkább ‘törpekuvik’, ‘macskabagoly’.⁶⁹ Mindkét szó jelentésskálájának van tehát inkább negatív s kevésbé kedvezőtlen árnyalata is: finom utalásként arra a körülményre, hogy nem ők maguk kapják a kutasító üzenetet, az csupán viselkedésük egyik megnyilvánulására vonatkozik. Rájuk magukra még nagyon is szükség lesz. A Pofók-Kanakuz-jelenetek ugyanis nemcsak a komikus vonulat szempontjából

fontosak, fogalomértelmező szerepük is rendkívüli. Bizonyára mindkét tényező szerepet játszhatott abban, hogy – jóllehet a rendelkezésünkre álló kéziratok ezt nem támasztják alá – lehetett a műnek egy ezzel kapcsolatos címparavertusa: Dobby, Toldy s nyomukban mások is *Pofók*nak, *Pofók* vagy *Culturának* nevezik a művet.⁷⁰

A morálisan megtisztított néphagyomány viszont immár része a nemzeti kultúrának. Ez lényeges szemléleti változás a *Tempefői*hez képest, ahol a Szuszmir-mesének Rosalia részéről még határozott elutasításban volt része. Maga a scenikai tér is megváltozott. Míg a *Tempefői* látható szférája az *utca* és a *ház* ellentétére épült, a *Gerson*-ban pedig a *kint* és a *bent* szembeállításának lehetünk tanúi, a behatolás, illetve bejutás történéseinek, a *Cultura* egy *kastély* biztonságos, *birtokkal*, *kerttel* óvón körülvett, elszeparált világában játszódik, míg a *Karnyóné* színtere majd egy olyan zárt, de nem védett, elvileg nyitott tér lesz: városi *bolt*, mely nagyon is ki van téve rontó erők befurakodásának.

E fontos jelenetet tüzetes utasítás vezet be, ami azért is figyelemre méltó, mert a *Cultura* scenikai tere („Történik a’ Játék a’ Tisztes Úr Kastélyában”) meglehetősen elvont, belső tagolásáról, berendezéséről explicit instrukciók alapján keveset tudunk meg (mint például azt, hogy Petronellának van *Clavirja*), erre nézve inkább a dialógusokba rejtett indirekt scenikai jelek nyújtanak támpontot (tudjuk, hogy a házban található *író szoba* és *Bibliotheca*). Ezzel szemben, mint már láttuk, részletező színi utasítások vonatkoznak bizonyos színpadi cselekvések lebonyolítására. Ezek ugyan valószínűleg nem minden vonatkozásban az író szavaiból állnak, de feltétlenül az ő elképzeléseit, scenikai elgondolását tükrözik, hiszen a mű legautentikusabb szövege attól a Gentsi Istvántól való, aki a csurgói előadásban Tisztes szerepét alakította, és másolatát akkor készítette, a címlap szerint 1800-ban, amikor Csokonai valószínűleg még Csurgón tartózkodott, ennek forrása tehát alkalmasint az autográf (vagy azzal egyenértékű) kézirat lehetett.⁷¹ Mivel az instrukciók nem pusztán a drámaíró technikai jelzései, hanem, mint Max Dessoir hangsúlyozta⁷², integráns részét képezik a mű szövegének, az akcióknak, jelesül a kanasztáncnak ezeket a „kottáit” rangjuknak megfelelően kell kezelnünk, már csak azért is, mert elhagyásuk esetén a dialógusrészek között kitöltésre váró vákuum keletkezne, hiszen az implicit jelzések

nem irányulhatnak üres helyre, amit kevésbé autentikus másolatok is alátámasztanak.

„KANAKUZ Istok te – Istok – Istok te – gyere má – tán most is a' hájas kubakba kutatsz – hej ebágyábul esett, maj mögrakom a bőrödet gye mán ó dudáll neküm most Edgyet, mert én most bortt ittam. /: Ez a gyermek ki állván a' platzra rongyos Szürbe a' szür alatt tart honajja alatt egy vánkost a' csutsát látatlanul a' szájába fogván tilleget duda hangot, a' több Deákok pedig közel egy rejtek házba, mondják /: harmonice:/ a' duda hangot./ Kanakúz pedig kanász tántzot jár rá.”

Ez az instrukció egyrészt, közvetlenül, a jelenet dramaturgiai fontosságát jelzi, másrészt pedig, közvetve, más hasonló részletekkel együtt a szöveg teátrális kvalitásait érzékelteti. Az instrukciók ugyanis, mint Searle kifejtette⁷³, illokúciós természetűek, a színpadi előadásra nézve instruálnak, az olvasói befogadás szempontjából viszont vizualizálnak, s éppen ezen kettős irányító aktus által képződik az a belső minőség, amit dramaturgiai súlynak nevezhetünk. Ezen túlmenően azonban arra is következtethetünk, hogy míg a *Tempelőiben* az irodalmiság dominált, a *Culturát* a teátrális jelleg uralja, mint a *szövegben* rejlt, részint verbális jelek (pl. nevek), részint pedig direkt vagy indirekt szcenikai jelek (instrukciók, valamint a replikák kronotopikus jelzései) által hordozott műimmanens lehetőség.

Az idézett textus szcenikai üzenete a színdarab kulturális alapkérdésével kapcsolatos. A kanásztánc terminus ugyanis nemcsak a pásztortáncok, botolók gyűjtőneve, hanem szűkebb értelemben fegyvertánc jellegű s eredetű mozgásforma, aminek népszerűsége nálunk a függetlenségi harcok időszakához köthető (tehát nem véletlenül, hanem nagyon is tudatosan kerül a *Rákóczi-nóta* szomszédságába, ez utóbbival egyazon jelenetbe!), mint ahogy dallama is, amelyet Istók „tilleget” a dudával, s amelynek Bartók oly nagy jelentőséget tulajdonított a verbunkos zene kialakulása szempontjából⁷⁴, átszővi a XVI-XVIII. század magyar tánczenei emlékeit. A duda a fegyvertáncnak, így a fogalomkörbe tartozó hajdútáncnak is jellegzetes kísérő hangszere, ezért is részletezi az instrukció szinte aggályos pontossággal színpadi imitációjának módozatait. A kanásztánc egyszerre virtuóz ügyességi próba

és szilaj harciasságról, tekintélyt parancsoló öntudatról tanúskodó mozgássor (a Gózon-féle másolatban található öt színezett rajz közül a Kanakúzt és Pofókot ábrázolón jól látható a béres kezében a tánc kelléke, a fegyvert helyettesítő görcsös bot)⁷⁵, amit a mű megírásának korában jól ismertek (ezért nem szükséges az instrukciónak koreográfiát tartalmaznia), Somogyban még dramatikus változata is ismert. Kanakúz táncá tehát jelentésteli szcenikai komponens. Ezért is váltja ki – a bérest imént még, más összefüggésben, Ábrahámmal kapcsolatosan elmarasztaló – Firkász „Bravo! Bravo!” kiáltását.⁷⁶

A teátrális elemek, jelesül a zenei effektusok drámabeli rendszerének átgondoltságát jelzi, hogy az a magyarok közt termett „alkalmatos zseni”, akinek dalát viszont Petronella adja elő (azaz „a' firhang alatt Professor Csokonay Úr” – az ezúttal minden bizonyosan Gentsitől származó színi utasítás⁷⁷ az egykori jelenben a technikai lebonyolítás módjára, s mint vizualizáló tényező a már el is múlt jelenhez képest jövőbeli olvasó számára a zenei nyelven mintegy megőrkített, részvételével ítélező szerző konstruktív actori szerepére vonatkozik), „Lavota Úr”, a szövegben említett pest-budai szintársulat „muzsikadirektora”, a verbunkos egyik úttörője⁷⁸, akinek zenéjét az *Erdélyi levelek* tanúsága szerint Kazinczy is élvezettel hallgatta⁷⁹, azt a zenét, amelyet, mint kulturált magyarságút, Kölcsey szembeállított a cigánymuzsikával.⁸⁰ A Lavotta János által képviselt zenei nyelv, geneziséét tekintve, egyelőre a kanásztánc, ám általa a darab akusztikai komponensei a populáris szférából, anélkül, hogy elszakadnának attól, átnyomulnak a művelt magyarság szellemi régiójába. A felcsendülő dal már nem „Táritoppos magyar Dinum Danum”, de azért a már 1647-ben említett párostáncot, „a' Kállai kettőt”⁸¹ Tisztes úr el tudná járni rá, mégpedig párban, ha a Postamesterné nem volna tele podagrával. Ezen úri zene mellett azonban a darabban, tudatos eklektikával, megmarad a cigánymuzsika is, a szövegbe épített zenei kód megőrzi összetettségét. Szászlaki távozása után a szerelmesek kézfogójának előkészítéseként „egy kis előljáró mulattság”-ot rendeznek, amelyre Dzindzár vezetésével megérkeznek a barna bőrű muzsikások, akik elhúzzák Tisztes úr kedves nótáját („Avagy mágnes keménységét...”).

A Tisztes-ház világában a nemzetiség, a hagyományok ápolása mellett megbízható tájékoztató pontokat kínálnak a könyvek és

a természet. A házigazda büszkén említi ezt a kettős leckét: „megtanított engem ez az oldal szoba, mellyben válogatott Könyveim vagynak, és az a nagy mester, a' ki azokat megtanította t.i. a Természet meg tanított engemet is”⁸², mondja bemutatkozásként az „Ánglus” kertet, olaszos

épületet, német „einrigtung”-ot és a „Frantziás” konyhát hiányoló Szászlakinak, aki gúnyosan céloz „a' Kis Asszonyok természeteti bestimmung”-jára is. (Folytatjuk)

Jegyzetek:

⁶² Nagy Imre: Arckép és hasonmás. Textus, paratextus, intertextus A' Filozófus-ban. I.: A magyar irodalmi kánon a XIX. században. S. a. r.: Takáts József. Bp. 2000. 19-36.

⁶³ Csokonai Vitéz Mihály: Cultura. Víg Játék. In: Cs. V. M.: Színművek 2. 1795-1799. S. a. r.: Pukánszky Kádár Jolán. Bp. 1978. (A továbbiakban: Színművek 2.) 141-172. I. h.: 157.

⁶⁴ U.o.

⁶⁵ Színművek 145.

⁶⁶ Debreczeni Attila: Csokonai, az újakezdések költője (A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben). Debrecen, 1993. 142.

⁶⁷ Niedermüller Péter: A kultúraközi kommunikációról. In: Társadalmi kommunikáció. Szerk.: Béres István – Horányi Özséb. Bp. 1999. 96-112.

⁶⁸ Színművek 150.

⁶⁹ Neues vollständiges Deutsches und Ungarisches Wörterbuch. Von Dr. Moritz Ballagi. Bp. 1905. 543.

⁷⁰ Színművek 2. 310.

⁷¹ Színművek 2. 311.

⁷² Max Dessoir: Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft in den Grundzügen dargestellt. Ferdinand Enke, Stuttgart, 1916. A szerzőre Kiss Tamás Zoltán hivatkozik A drámai instrukció poétikájának problémái (A drámai instrukció elméleti kérdései) című tanulmányában. Literatura 1995. 4. 362-385., h. h.: 368.

⁷³ John R. Searle: The logical status of fictional discourse. New Literary History 6. 1975. 2. 318-332.

⁷⁴ Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. Bp. 1924. 131-149.; Andrásfalvy Bertalan: Párbajszertű táncainkról. Ethnographia 1963. 1. 55-83.; Martin György – Pesovár Ernő: Tánc. In: A magyar folklór. Szerk.: Voigt Vilmos. Bp. 1998. 540-602., h. h.: 552-553.

⁷⁵ Csokonai Vitéz Mihály: Négy színjáték. S. a. r.: Vargha Balázs. Bp. 1956. Az ábra a 184. és 185. lapok között látható.

⁷⁶ Színművek 2. 154.

⁷⁷ Színművek 2. 311.

Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Kósa László. Bp. 1998. 341.

Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. In: Kazinczy Ferenc: Válogatott művei. S. a. r.: Szauder Józsefné. I-II. Bp. 1960. 333-420. h. h.: 374.

⁸⁰ Kölcsey Ferenc – Szemere Pál: Felelet a Mondolatra. In: Pennaháborúk. Nyelvi és irodalmi viták 1781-1826. S. a. r.: Szalai Anna. Bp. 1980. 499-545. h.: 511.

⁸¹ Farkas Lajos: A kállai kettős. Ethnographia 1895.82. Színművek 2. 155.

Lehota János

A MAGYAR DRÁMA NÉVTELEN ÚJJÁTEREMTŐJE

Tisztelgő emlékezés Keresztury Dezsőre

1. A XX. század drámairodalmában gyakorivá vált egy-egy régebbi dráma újraformálása, hogy a szerző neve mellé a megújító is jegyezte magát. Brecht, Sartre, Dürrenmatt a maga gondolati – filozófiai rendszerébe emelte Marlowe, Euripidész, Shakespeare művét – műveit -, tehát a maguk szellemi termékének is tekintették azokat, de ugyanígy jártak el azok a drámaírók is, akik epikai művet választottak drámájuk alapjául. Viszont számos olyan adaptáció született, ahol a színpadra alkalmazás munkáját elvégző író, dramaturg szerényen, szinte teljesen névtelenül a háttérben maradt. Keresztury Dezsőre emlékezve is az utóbbi esetről szólhatunk. Madách két drámai művét formálta újjá, mind a *Csák végnapjai*, mind a Mózes általa válhattak emlékeztető színházi előadásokká, ám tevékenységének ezt a termékét legföljebb az irodalomtörténet tartja számon.

Madách Imrét a köztudat egykönyvű írónak tartja, miként Katona Józsefet is csak a Bánk szerzőjének ismerik. Katona drámai életművéből a *Jeruzsálem pusztulása* kerülhetett színre Spiró György átdolgozása eredményeként, aki Katona neve mellett maga is jegyezte a drámát, amiként Sartre, Brecht vagy Dürrenmatt is tette azt. Illyés Gyula is átigazította a *Bánk bánt*, ám itt az átigazító Illyés Gyula neve kapott hangsúlyt, mondván, ha a nemzet elfogadja ezt a változtatást, akkor legyen az a Bánk bán, csak hogy a nemzet nem fogadta be Illyés Gyula művét, amely a felejtés homályába került, ily módon vált külön az eredetitől.

Telegdi László *Kegyenc* című drámája is különvált Illyés Gyula változatától, ahol viszont az eredeti homályosult el, Illyés Gyula neve egyedül jegyzi azt a művet, amelyet színházainkban többször is nagy sikerrel mutattak be.

Ha ilyen összefüggésben nézzük meg Keresztury Dezső munkáját, amivel Madách drámaírói műveiből két drámájával is gazdagította a színházi irodalmat, akkor értékelhetjük igazán az áldozatos

magatartás tisztelgő alázatát. A színlapok nagy betűvel Madách Imre nevét hirdették, a Magvető kiadásában megjelent jubileumi könyv is csak Madách nevét tünteti fel szerzőként. A *Csák végnapjai* címdalán a cím alatt ezt olvashatjuk: *Újraformálta Keresztury Dezső*, a Mózes címdalán pedig ez áll: *Élő színpadra alkalmazta Keresztury Dezső*. A terjedelmes „könyvfűl” nem említi Keresztury nevét, két utószavában Keresztury maga elemzi és értékeli az elvégzett munkáját.

Nem tartom feladatommak annak elemzését, hogy mitől és mennyire válhat újjá egy mű az átdolgozás vagy újraformálás által, hogy ez már a szerzőség kérdését is felvetheti. Azt bizonyosan tudjuk, hogy a XX. század előtt nagy szabadsággal merítettek a másik munkájából, kevesebb volt a felháborodás, számonkérés, netán per, mint az utolsó évszázadban. Ki tudja már, honnan táplálkozott Szophoklész, ki kérte számon Senecát, ki szólította fel Shakespeare-t, hogy ezt meg ezt – nagyon sokat – innen és innen vette. Cyrano sem kötekedett Molière-rel, aki Rostand szerint jeleneteket emelt be tőle műveibe, de végtelenségig sorolhatnánk a motívumok és toposzok vándorlását, újraélesztését. Azt tudjuk, hogy Arany János bizonyos változtatásokat javasol *Az ember tragédiáján*, és hogy azt a szerző engedelmével maga elvégzi. Arany munkáját nagy tisztelettel fogadta Madách. Talán az ő példája is közrejátszott abban, hogy az Arany Jánosért rajongó Keresztury is hasonló szerénységgel viszonyult vállalt feladatához, aki a célt tekint fontosnak, és nem az eredményt, a maga érdemét mérlegeli.

2. A megújított *Mózes* 1966. március 4-én mutatták be Veszprémben, a Nemzeti Színház pedig több ízben felújította, Sinkovits Imre főszerelésével. A legutolsó felújításban ő már csak az idős Mózes alakította, a fiatal fia, Vitay András jelenítette meg, hiszen a dráma teljes

világában a zsidóság e prófétája és népvezére ifjúként lép a színpadra, és aggastyánként hagyja el. A nemzeti színházi előadásokról elmondhatom, hogy minden újítás igazi siker volt, nem a Madách iránti kegyelet, nem a színészt övező népszerűség eredményezte a sorozatos telt házakat, hanem az a *Mózes* dráma, amelyet Keresztury teremtett meg kora közönségének. Madách művét korábban is játszották, a Nemzeti Színház is bemutatta 1925-ben, de az előadásokat a „megilletődött csend”, illetve a „teljes sikertelenség” fogadta. Keresztury tehát valóban „élő színpadra” alkalmazta Madách utolsó művét.

A magyar drámairodalom elmaradásának több oka van. Az egyik kétségtelenül az, hogy a magyar dráma nem a színházban született meg, holott a jól megírt drámák szinte kivétel nélkül a színházi előadások által keletkeznek. Madách nem volt színházi ember, még színházba sem igen járhatott – bár rajongott érte -, mert puritán anyja eltiltotta tőle. Könyvből, mások példáját tanulva drámát írni, és nem mindig választott igazán jó művet példának. Keresztury innen származtatja a mű számos hibáját: helyenként bőbeszédű, a szereplők el is mondják azt, amit a színész úgyis eljátszik, máshol meg homályban hagy olyan történetet, amit pedig neki kellene világossá tenni. Drámáját az Akadémia pályázatára írta, de a bírálók mást vártak, művét félretették. „Dramatizált eposz”, ez volt az elmarasztaló vélemény. A *Mózes* valóban nem szabályos dráma, bár Madách megtartotta a szabályos öt felvonást. A mű jól elkülöníthető két fő részre osztható, az első rész – Madáchnál két felvonás – a fiatal Mózes átférfiósodását mutatja meg, a második részben, három egyre rövidülő felvonásban Keresztury erre a két részre különítette el a szerkezetet; a fejlődési folyamat nagyobb állomásait képekre osztotta, az átalakulás folyamatát jelenetekben mutatta meg. A töredezett, nem egységes szerkezetű Madách-műből erőteljes drámát formált Keresztury Dezső.

Madách stílusa rendkívül egyenetlen. Gyengéit Arany János is észrevette és javította *Az ember tragédiájában*. A *Mózes* nem mutatta meg Aranynak, ennek egyenetlenségét Keresztury költészete igazítja ki. Amikor Madách ihletetlen alkot, olyankor költészete magasra szárnyal, látomásai érzéketesekek, érzelmei szenvedélyesek. Viszont szakmai „aprómunkájával” – átkötésekkel kiegészítésekkel, magyarázatokkal – lerombolja a költői magasságot. Keresztury írja, hogy a *Mózes*ben jobban kiütözköznek ezek a naivitások,

kínos esetlenségek. A színházi előadásban pedig még inkább kiemelkednek a hibák, a szöveg úgy hat, mintha önmaga paródiája volna, és nevetést vált ki. Keresztury Dezső a színpadi megjelenésben gondolkodott, hiszen arra kapott megbízást, így általa vált „élő” drámává Madách utolsó műve.

3. Nem feltétlenül kell nemzeti tárgyat választania az írónak, hogy nemzetéhez szóljon. Shakespeare is a római történelemből merített legnagyobb történelmi tragédiáihoz, Bessenyei Ágisa, Teleki *Kegyenc* közvetlenül és egyértelműen szól a nemzethez, holott idegen témát választottak. Madách a *Tragédia* után ismét a Bibliához, az Ószövetséghez nyúlt, de róluk is azt mondhatjuk – miként *A walesi bárdokról* is tartjuk -, hogy a „legmagyarabb” művek lettek. A zsidó nép sorsát már Zrínyi Miklós párhuzamba állította a magyaréval a *Szigeti veszedelemben*, a párhuzamot Petőfi tette általánosan ismertté híres ars poetikájában: „Pusztában bujdosunk, mint hajdan / Népével Mózes bujdosott”, és kijelölte a költő „lángoszlop” szerepét, „hogy ők vezessék / A népet Kánaán felé.” Madách tehát Zrínyi és Petőfi útmutatását követi, amikor a Mózes témáját választotta, mert a Bach-korszak után úgy látta az országot, hogy annak olyan vezetőre lenne szüksége, mint amilyen Mózes volt, s úgy ítélte meg a népet, hogy annak alapjaiban kell megváltoznia. Horváth Károly ezt írja tanulmányában: „A Mózes-dráma nagy eszmei értéke, hogy egy döntő fontosságú történelmi időben a végtelenségig való elszántságra, bátorságra, a nemzeti és szabadság-eszmények iránti rendíthetetlen hűségre és mindenféle ingadozással való szembe fordulásra neveli a nemzetet...” Mezei József azt hangsúlyozza a *Mózes* tanulságaként, hogy a forradalom és a fegyveres harc véres összecsapásai helyett más utat kell választani a szabadság kivívásáért. „Csel ellen cselet”, ez lesz a mózesi etika, amely az ellenfél erkölcséhez, illetve erkölcstelenségéhez igazodik. Ha nyíltan, becsületesen, morálisan nem lehet, akkor meg kell keresni az ellenfél sebezhető pontját, alkalmazkodni kell annak hazug eszközeihez. Madách az ötvenes évek taktikus ellenállását fejezi ki a mózesi harc módszerével.

Az újtaktikából következik, hogy a drámában feszülő igazi konfliktus nem az idegen elnyomó hatalom és a rabságban élő zsidó nép között bontakozik ki. Ez az ellentét is természetesen jelen van, de ennek megoldását Madách nem e két ellentétes erő összecsapásával, az idegen legyőzésével jeleníti

meg. A dráma eposz minősítése jól kifejezi ezt a tartalmat, a mű valóban eposz, hiszen a klasszikus eposz konfliktusa sem a két szembenálló fél között feszül. Az *Iliászban* az achaj görögök kilenc éve harcolnak Trója bevételéért, akiknek ez a sorsuk, hogy el kell veszniük, de az eposz arról szól, hogy ez az isteni rendelés mindaddig nem következhet be, amíg nem áll helyre az istenek tisztelete, az erkölcs, a belső egyetértés és egység. Az eposz a tragédia születését előzi meg, az eposzban még az isteni végzés jelenti a világváltozást. A tragédia elhalásával Madách ismét az eposz felé közelít, mert ő az Istent, az isteni végzést teszi meg az ember mérvadó és követendő cselekedetével.

A Bach-rendszer nemzeti ellenállása a belső egység gondolatát, az egység szükségességét érleli meg. Felismerik, hogy nem az a célravezető, ha a vereség okait az ellenfélben, az ellenségben keresik, semmilyen előrevivő tanulságot nem tartalmaz, ha a kudarcra az ellenségkép megalkotásával, annak megnövelésével adnak magyarázatot. Az lesz a helyes költői magatartás, amelyik a nemzet hibáiban, gyengeségeiben, „bűneiben” mutatja meg a vereség okait. Az lesz a helyes felismerés, amelyik a széthúzást, az egység hiányát látta meg, aminek egyenes következménye a bukás. Ezt a célkitűzést nem a dráma műfaja jeleníti meg, a dráma nem ilyen korban születik meg. A belső egység hiányát, annak szükségességét az eposz fejezi ki, de lényegében a Biblia is ezt tanítja. Madách korában már nem lehet tisztán pozitív és negatív oldalra szétválasztani a nemzetet, sokkal összetettebb, relatívabban erkölcsi világrénd született meg az emberi társadalomban. Ez a valóság teszi epikusá a drámát, illetve ez a valóság teremti újjá az eposzt verses regénnyé, elbeszélő költeménnyé formálva.

Zrínyi, Berzsenyi, Vörösmarty után Petőfi átértelmezi a belső harc tartalmát, ő a „hamis próféták” elleni küzdelmet tartja elsődlegesen fontosnak. Előtte a nemesség hatalomért vívott, a hazát gyengítő harcát ostromozták, hiszen a nemességgel azonosították a nemzetet. Petőfi szemlélete változtatja meg a nemzet fogalmát, aki a népet nemcsak a nemzet részévé teszi, hanem annak meghatározó erejévé emeli. Ez a forradalmár költészet pedig a belső harcot jelöli ki, annak megvívását sürgeti, hiszen az ő szabadság fogalmában az idegen elnyomás elleni harc összekapcsolódik a feudális kötelékek széttörésével. Kossuth is a néphez fordul a szabadságharc vészterhes időszakában, de ez a lánglelkű fiatal

költő sokkal realisabban látja és ítéli meg a népet, mint a politikai élet vezéralakja. Petőfit ezer szál kapcsolja a néphez, tapasztalatát nem az egyszeri csalódás jelenti, amikor róla ítélik. Petőfi mondja ki először azt, hogy a szabadság kivívása csak a néppel következhet be, de ő ismeri fel azt is, hogy a nép erre a harcra még éretlen és alkalmatlan. A szabadságért vívott küzdelemnek ilyen ambivalens tartalma van: a nép érdekében, annak felemeléséért kell cselekedni, miközben el kell szenvedni az éretlenségéből fakadó válaszcselekvését. Egyszerre kell érte is és ellene is tenni. Szilveszter belső drámájával összegzi Petőfi a felismerését és feladatát: „Ez hát a nép, amelyet én imádok, / Amelyért élek s halni akarok! /... Majd nem lesz ilyen; még most gyermek ő, kit / El lehet könnyen bolondítani, /Majd meg fog érni, férfi lesz belőle, /... „S ha eddig küzdtem érte, ezután / Kettős erővel fogok küzdeni.”

A belső dráma erősödik meg Arany János epikájában is. Toldi alakjában tragikus fenséggel temeti el annak Don Quijote múltját, a *Buda halálában* a vezetők nemzetet széthúzó jellemét motiválja. Petőfi programját legteljesebben azonban Madách folytatja, aki egyben összegzi is azt. Arany János és Kemény Zsigmond törekvésével: a nemzetnek teljes átalakulásra van szüksége, akkor lesz képes a hazát újból visszavenni. Az új haza teremtése tehát nemzetteremtést igényel, azt pedig sem a néppel magával, a nemességgel való szembenállással, sem a nemességgel magával éppenséggel a néppel szemben állva nem lehet megvalósítani. Ezek az ellentétes magánvaló törekvések vezettek válságba, ezek eredményezték az „egyiptomi fogságot”, következésképpen ezen az alapon nem is lehet szabadságot teremteni. A szabadságot a nép és a nemesség egysége által szerezhetjük vissza, de ez az egység csak akkor következhet be, ha a nép is átalakul, és felnő a szabadság kivívásának követelményeihez, és a nemesség is megváltozik, hogy a népet a nemzet részének tekintsi, és így lesz annak vezetője. Az ősi nemesi származású Madách bölcsen kapcsolja össze a Kossuthot, Telekit, majd a Deákot is követő nemesi nemzetet a demokratikus szellemű Petőfivel, aki a „néppel tűzön-vízen át” programot hirdette, illetve bölcsen kapcsolja a nemesi nemzet ellentmondásait kifejező Arany János és Kemény Zsigmond szemléletét azzal a Petőfivel, aki a nép megváltozásának, megváltoztatásának szükségességét mondja ki. Ezt az összegzést fejezi ki a *Mózes* című dráma.

Mózes az előkelő zsidók közül való volt, különleges helyzete folytán pedig a fáraóhoz legközelebb álló hatalmasság vált belőle. Ne tekintsük kulcsszerűnek a személyét, de számos magyar arisztokratát, nemest említhetünk, akit ambíciója a császári udvarhoz kötött, és csak azután állt a magyarság ügye mellé. Azt azonban bizonyosan mondhatjuk, hogy Mózes személyében a nemesség vezető szerepét jelöli ki, és ebben nem tér el a *Tragédia* szellemiségétől, de a nemesség ilyen alapvető átalakulását, mint amelyet Mózes gondolkodásában, cselekedetében megmutat, a *Tragédiában* sem láttunk. A fiatal Mózes így beszél Áronnak: „Maroknyi nép! Nagy célt vágyol kivinni? / Tedd félre hát hiú ábrándjaid, /... Pháraó nagy nemzetébe / Olvadj bele s velünk nagygyá lehetsz,” A népről szóló ítéletét Jókhebednek mondja el: „...szolgaságnak gyáva bélyege / Lelkébe mélyen ette bé magát. / Vele csak halni, - élni nem lehet,”. Madách azonban nemcsak keserű csalódását vette át Petőfi-Szilvesztertől, hanem annak bizakodó hitét is. Petőfi ilyen valóságot jelöl ki: „Vénült, kihalt a szolganemzedék, / Új nemzedék jött, mely apáit/Arccipirulással említé s azoknál/Jobb akart lenni és az is lett, /... Fölkelt az új hős nemzedék, /...Leverte rabbillincseit,” Madách Mózes Petőfi-Szilveszter keménységével és áldozatos szeretetével mondja ki a nép megváltozásának szükségességét és annak módját: „nem szenvedett még / Eléggé, hogy jobb sorsot érdemeljen.”

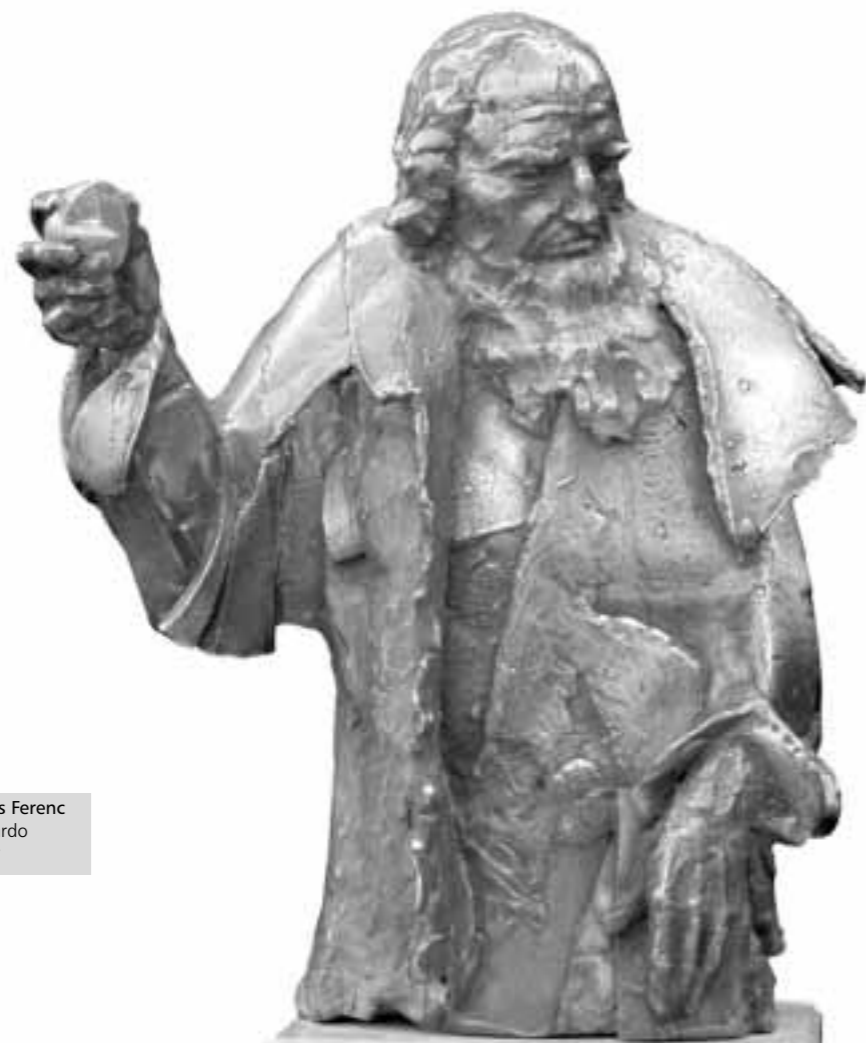
A dráma tehát a szabadság kivívásának módjára teszi a hangsúlyt, a szabadság feltételét szabja meg: a magyarságnak morálisan kell megváltoznia, a szolgaság gyávává, megalkuvóvá, elvtelenné tette a népet, ez a nép pedig nem érdemli meg, hogy hazát teremtsenek neki, maga pedig nem lesz képes annak megteremtésére. A szenvedés azonban még csak a kezdete az útnak. A szenvedés csak megérleli az elhatározást. A dráma igazi tartalma az, hogy az utat végig is kell járni. Mózes és a zsidó nép negyven éves vándorlása azt mutatja meg, hogy egy nép átnevelésének, átnevelődésének mik a követelményei, melyek a buktatói, felmutatja a vezetői magatartást, láthatóvá teszi a nép reakcióit is.

Keresztury Dezső *Mózes* kétszeresen is nagy értéket adott a magyarságnak. Színpadképes, erőteljes drámává alakította Madách művét, de ennél sokkal többet tett, figyelmünket a magunk legnagyobb gyengeségére, elmaradására irányította: ez a nép morálisan lezüllett, nem érdemes jobb sorsra, illetve ilyen erkölccsel nem

képes jobb sorsot kivívni magának. A Kádár-rendszer rafinált politikája a maga javára tudta fordítani a Mózes-dráma üzenetét, hiszen az erkölcsi romlás azt a rendszert is sújtotta. Keresztury demokratikus szelleme azonban sokkal előbbrelátóan és általánosabb érvényűen nyilvánult meg, amikor a jövő megteremtésének feltételeiről, egy teljesen új nemzedék meg-születésének szükségességéről beszélt. Ezzel összefüggésben emelem ki lényeges változtatásait. Keresztury fontosnak tartotta a nép fogalmának tisztázását, megkülönböztetve az új népet attól a nemzedéktől, amelyik érdemtelen az új hazára. Változtatott az aranytálak elrablásának megítélésén is. Madáchnál így értelmezhető ez: visszalopják, amit tőlük loptak. Ez nem erkölcsös. Keresztury nál az arany a siker, a hatalom jelképévé válik, aranyborjút öntenek belőle, Mózes azonban a sivatagba szórta azt. E helyütt emelem ki azt az alapvető változtatást, amellyel a mű erőteljesebben a nép átalakulásának drámájává vált. Az alapszituáció ugyanis erkölcsi relativitást, kettős igazságot tartalmaz, amely már az Euripidész-drámákat is jellemezte. A zsidó nép szökése ugyanis a maguk igazságának erkölcsi alapján történik, hiszen becsapják a fáraót. Ez a zsidó nép azonban nem sokat változik a pusztai vándorlás során és nem is jut el az új hazába, Mózes voltaképpen pusztulásra ítéli őket. Madách így ellensúlyozza az immorális alapot. Keresztury átigazítása által még erőteljesebben jelenik meg az új nemzedék megszületésének folyamata, és ezzel teljesen eltűnik a szökés erkölcsstelen tartalma.

Végezetül emlitem azt a változtatást, amelyet a népétől búcsúzó Mózes végakarát tartalmazó intellem befejező során tett. Madách ezt mondja Mózesnek: „Körültünk tengernyi az ellenség / Gyűlölet tarthatja csak fenn népét Izraelnek / szeretet csúfosan olvasztana el.” Keresztury ellenséges indulatokat erősítő szavaknak minősítette ezt, és sokkal humanusabbra hangolta: „A hit és a hűség tarthatja csak fenn népét Izraelnek.”

Keresztury Dezső születésének századik évfordulóján elmondhatjuk, hogy a *Mózes* dráma újratereztésével máig is „élő” színpadra való művet alkotott, hiszen a nemzetvé válás folyamata nem fejeződött be. A régi világhoz kapcsolódó nemzedék ma is erőteljesen jelen van a vezetésben, de olyan nemzedék sem született, amelyik erkölcsileg méltóvá emelkedett a haza újjáteremtéséhez. A pusztai vándorlás még tart, és még nem vált ki a Mózes értékű vezető.

Farkas Ferenc
Leonardo
bronz

Gyimesi Katalin

A gyermeki szempár

(Pilinszky János kései költészete)

„A test lámpása a szem. Ha azért a te szemed tiszta, a te egész tested világos lesz.”¹

Wiener Pál² szerint Pilinszky úgy látta meg a dolgokat, mint a gyerekek. Ezt maga a költő is megerősítette: „A lelkem, a szemem ma is a gyermeké, aki mindent felfedez, minden tapasztalatért megszenved, és módfelett elképed azon, hogy rossz dolgok is vannak a földön. Hogy az eszményi mögött is csalások, csalódások bujkálnak. Aki nem érti meg, hogy valójában miért kell az embernek kettéhasadnia.”³ Ez a lelkület azért fontos, mert csak a gyermek tud hosszan elbáméskodni egy kilincsen, egy fán, valami zárt, önmagában lévő dolgon. Később, amikor elkezdi felnőni, belép az összefüggések világába. A felnőtt az, aki látja az összefüggéseket. A felnőtt számára az egyes dolgok csupán a világ szereplői, a gyerek számára viszont a megfigyelés tárgyai. A gyerek monológot folytat a világ – darabjaival. „A gyerek: egy szempár.”⁴ Csupa figyelem. Akárcsak Pilinszky. Egy csecsemő szemével látja újra a világot, s ezáltal minden átértékelődik. „Én hiszek abban, hogy egy műanyag, egy tönkrement műanyag lavór éppolyan szakrális, mint az Esthajnalcsillag. Viszont az üdvösséget nem szabad előlegezni. Tehát ha pillantásomban vagy az érzékelésomban ez nem elemi, akkor nem szabad jobbat mondani arról a dolgról, sőt lefele kell nyomni. Szóval a műanyagot műanyagabbá kell tenni. És ebben a pillanatban a tortúra súlya alatt egy olyan sikolyt ad, mint a mártírok. És tulajdonképpen egy versben ma ezt a néma, cérnavékony sírást kell meghallani, amit ezek a tárgyak, ezek a lények, ezek a szituációk adnak.”⁵ Ez a gondolatvilág jelenik meg a *Pascal* c. versben:

„A leghitványabb féreg kimúlása
ugyanaz, mint a napfölkelte.”

Pilinszky – akárcsak Pascal a *Gondolatokban* – az apró, ismert tárgyakban keresi és látja meg a csodát.

„Mindig az elhánt bádogkanalat,
a nyomorúság lim-lom tájait kerestem”
(Egy szép napon)

Pilinszkyt mindig az érdekelte, ami látszólag kívül esett a világon. Nem írt verset pl. a hajnali tengerről, mert arról nem kellett bizonyítani, hogy szép; de egy „elhánt bádogkanálról” igen. Őt mindig a „világ peremére szorult lények és a világ peremére szorult tárgyak, dolgok”⁶ érdekelték, ezeket akarta eljuttatni a világ szívébe, mert úgy érezte, ezzel fontosabbat tesz, mintha bizonyított dolgokat énekel meg vagy hagy jóvá. Ilyennek látta az elfeledett, kinasztított emberek életét is: limloméletnek, hulladékéletnek. S ilyenek az édenből kiszakadt egész emberiség helyzetét: értelmetlen, vonatkozás nélküli hányódásnak egy „örökké omló homokbucka” – porladó világunk – tetején.

„Engedjétek hozzám jöni a gyermekeket, és ne tiltsátok el őket, mert ilyeneké az Istennek országa”⁷

Pilinszky az anyanyelvet – vallomása szerint – beteg nagynénjétől, Baitz Borbálától tanulta, akit a családban csak Bébinek becéztek. Ő sohasem tanult meg tökéletesen beszélni, egész életében alig jutott túl a dadogáson, szellemileg korlátozott maradt. „Mindig Bébiről akartam írni, de sohse sikerült. Viszont bármit is írtam le, ő fogta a kezemet. Hogy kicsoda Bébi? Anyám nővére, ki egy gyerekkori szerencsétlenség miatt egész életére *idiótává* nyomorodott. Harminchat éves volt, amikor én négy-öt éves lehettem. Velünk, nővéremmel és legfőképpen velem realizálta tulajdonképpen először elveszett és nem létező gyerekkorát. Igaz, ő ügyelt rám, ő ápolt és ő sétáltatott, de beszélni már én tanígtattam Bébit.”⁸ Pilinszky ezzel indokolja azt a tényt, amit

költészetéről a kritika unos-untalan emleget: nyelve dísztelen, puritán, kevés szót használ, költői kifejezésmódja az eszköztelenségig egyszerű. A nyelve körüli legenda kialakulását maga is táplálta: „Anyám mellett anyám nővére nevelt, ő volt a legtöbbet velünk... egy nagyon-nagyon redukált nyelvet beszélt, talán szegényesebb nyelvet, mint a gyerek... azt a néhány szót viszont, amit mondott, azt rettenetes intenzitással mondta.” Illetve: „Nagynénemet gyermekkorában baleset érte, ezért csak kezdetlegesen beszélt, írni-olvasni nem tudott. De ahogy haladt az időben, egyre hatalmasabb lett. Olyan volt – a hasonlat nem egészen pontos –, mint Dosztojevszkij sztarecei, aki búcsút vett tőle, elkezdett zokogni... Nem kell több eszköz – ezt nagynéném mutatta meg nekem. Őneki elég volt egy szava, s az ragyogott.”⁹ De nemcsak a nyelvet, hanem az empátiát is tőle tanulta a költő. Bébi, ha meglátott valakit sírni, ő is sírni kezdett. Soha nem kérdezte meg, miért sír a másik. S ezzel talán közelebb jutott a krisztusi élethez, mint bármelyik egészséges, hívő ember. Bébi úgy szemléli a világot, azzal az elemi és egyszeri erővel, ahogyan mi csak a gyerekkor hajnalán láttuk azt először és utoljára. A művésznak viszont éppen ezt a szemléletet kell magáévá tenni, rá kell találnia arra az egyetlen, megmagyarázhatatlan „mozdulatra”, melytől műve evidenssé válik, a létezés elsődleges, elemi erejével hat. Nem véletlen, hogy a költők-írók fáradhatatlanul visszajárnak a gyermekkorba, s kutatják az álmokat. Ez az a két természetes „lelőhely”, ahol a világ még úgy-ahogy megőrizte keletkezésének közvetlen melegét. Erről szól a *Nyitás* c. vers:

„A gyerekkor alkímiája
beteljesül, sikerül végre.
Az érintetlen kapukat,
Az álom zsiliprendszerét kinyitják.
Mindenből csönd lesz és közelség.”

A bekezdéskezdő igeversben az „ilyeneké az Istennek országa” magában hordozza azt a felszólítást, hogy gyermekké kell válni. Ez pedig a felnőtt számára az érettség beteljesülését jelenti.

„...a fejem, akár egy kisfiúé
ezeréves és hallgatag.”
(Önarckép 1974)

„A gyerek szeme mélyebben és tágabban, bizonyos értelemben igazabban látja a világot, mint a felnőtté, mert a valóságot kiteljesíti, megtoldja az álommal; az álom szót nem üres ábránd, menekülés értelemben véve, hanem, mint a teljesség és tisztaság igényét, vágát, lehetőségét.”¹⁰ Pilinszky többször nyilatkozta, hogy elbűvölő a gyermekek jelenléte közöttünk. „Látni valóan még nincsenek itt egészen. Tájékozatlanabbak, súlytalanabbak, ártatlanabbak még nálunknál. Titokzatos módon többek és kevesebbek. Még inkább tartoznak a mindenséghez, mint a földhöz. Ártatlanságukban mindentudás szunnyad, gyengeségükben a mindenség súlytalan ereje. Ahogy az égboltnál egyetlen kis földi kavics is súlyosabb.”¹¹ Talán nem véletlen az sem, hogy amikor Jézus megtestesült, nem megjelent vagy belépett a világba, hanem gyermekként lépte át annak küszöbét.

„A szívnek teljességéből szól az ő szája”¹²

„Úgy szeretnék írni, mintha tulajdonképpen hallgatnék. Talán innét tökéletes formai igénytelenségem. Illendőségéből és tapintatból. Elfogultan szólok meg, s ezt az elfogultságot sose fogom tudni levetkőzni. Ilyen értelemben megrekedtem a gyerekkorban.”¹³ Számára tehát a zörejek, az ütések és kopások a fontosak, azok a véletlen jegyek, amik eltéveszthetetlen jelentést adnak egy tárgynak vagy egy élőlénynek. A tökéletességigény Pilinszky szerint kövületté fagyasztja a költészetet. „A régi verseimet jobb kézzel írtam, most már csak bal kézzel írok. Majdnem ügyetlenül. Akkor mindent látni akartam, most már csak egy pontra figyelek. Mégis úgy érzem, kevesebb dolgot rekesztek ki. Beléphetnek a véletlenek... Rájöttem, hogy egy rossz mondat a legszebb lehet vagy a legpontosabb. Hogy szép egy... gárdatiszt, de a baka többet tud a háborúról. Most már bakákat írok. És azelőtt válogattam a tárgyakat: erről szólni kell, arról nem. Most már mindegy a tárgy. Most már nem vagyok perfekcionista. Hisz úgy sincs tökéletesség...”¹⁴ Úgy is mondhatnánk, hogy a főhangsúlyt elnyomja, és csak a mellékörejekre figyel. A régi és új verseit összehasonlítva használja a labirintus-metaforát is. A labirintus közepén Isten vár. A költő, ahogy egyre beljebb megy, egyre „vakabban” tapogatózik, mintha a labirintus eleje megvilágítottabb lenne, még mintha akadna külső, beszűrődő fény. Ezért vállal később látszatra esett verseket... Azzal a mély hittel, hogy az út valami felé vezet, s már közeledik

a cél, a hazatérés. Pilinszky költészete magában hordozza az „elnemulás kockázatát”. Mindig a legjobban lecsupaszított, a legkiszolgáltatottabb szembesítésére törekszik: a megfeszítettség krisztusi pózára. Az ő csöndje annak a kiáltás utáni pillanatnak a csöndje ott a kereszten. Mindenből, amit leír, egy kérdés visszhangzik: milyen szó felel meg ennek a pillanatnak, amikor a szögek mozdulatlanul megállnak a sebekben, a vas örök mozdíthatatlanságával, és nem moccan se kéz, se láb. A költő már nem tud énekelni. „Hangja alig van, mert a világ megromlott, mert nincs világ, amihez hangját hozzáilleszthetné; csak borzalom van, csak szenvedés, minden igaz szó: csoda a csend határán”¹⁵. Pilinszky a világ abszurditását felismerve nem abszurd regényt írt, hanem a hit vigaszába menekült, akárcsak Dosztojevszkij. A világ abszurditásának felismerésén túl – és épp nem a menekvés irányába – ugyanis van egy még következetesebb, ha úgy tetszik, még abszurdabb lépés, s ez a világ képtelenségének vállalása. Dosztojevszkij és egyúttal Pilinszky válasza az alázat, és ez az alázat – magunkra venni a világ képtelenségének súlyát, mintegy beöltözve a lét és tulajdon ellentmondásaink terhébe – minden, csak nem meghátrálás. „Harcold meg a hitnek szép harczát!”¹⁶

Az ember itt a földön nem is annyira lépésről lépésre vándorol, hanem inkább keresztről keresztre száll. A kereszt: találkozás és ellentét, tragikum és reménység egyszerre. A teljes elhagyatottságnak és kiszolgáltatottságnak a metszőpontja, ahol a lélek egyedül képes önmagát végül is *egészen és véglegesen* Isten kezére adni. Az első kereszt a gyermekkor kereszete. Félelemből és bizalomból ácsolták. Emberszabású és embertelen. A „könnyű, boldog gyermekkor” csak önámítás. Gyermekek lenni éppolyan nehéz, mint öregnek. Jézus azt mondta: „Boldogok, akik sírnak.”¹⁷ És van-e mélyebb sírás a gyermeksírásnál. Pilinszky sok verse szól a gyermekről, a gyermeki félelemről, szorongásokról (*Mégis nehéz, Kar és nyak, Depresszió, Auschwitz, Kopogtatás, stb.*). Ezekből a *Mégis nehéz* című költeményt érdemes részletesebben elemzni. A vers alapja egy ószövetségi történet: Hágár, az elűzött cseléd elhagyja fiát a forró sivatagban, mert nem akarja látni szomjas gyermeke halálát. A kisgyermek szorong: apja elűzte otthonából, s most anyja is elhagyja. Az ego vágyódik az édesanya után, és eközben meglevenednek különböző életkorának

ellentétes élményei. Az ötéves gyermek, aki felriadva álmából, a késdobáló indiánok elől a mama ágyába menekül. A magabiztos kisdia, akinek nadrágján már le kellett eresztetni az előrelátóan felhajtott fodrokat, s most derül ki, mennyire kiszívta a nap a színét. Az elsőéves egyetemista, akit elviselhetetlenül nyomaszt a nihil, a lét értelmetlenségének gondolata. A negyvenéves, lehiggadt férfi, akit már nem fenyeget a veszély, hogy filozófiai okokból öngyilkos lesz, aki már belenyugodott édesanyja halálába, de Bibliával a kezében az anyja fényképe előtt ülve magányos párbeszédében még most is hozzá menekül, mert anya nélkül élni mégis nehéz.

A második kereszt a kamaszkoré. Egyik ágának fölismerés, a másíknak tévelygés a neve. Egy kissé, vagy talán nem is kissé minden kamasz „kölyök Shakespeare”. Komoly kereszt a kamaszok kereszete. Szálkairól elég meggyőződünk a Tékozló Fiú könnyeiből. Ez a fiú bűnösségében a leghitelesebb szimbóluma Isten Fiának, ahogy az elveszett bárány Isten Bárányának. Sok fiatalkori probléma kerül terítékre Pilinszky költészetében: különböző szenvedélyek (*Alkohol*), kedélybetegségek (*Depresszió*), a nemiség (*Átváltozások, Kapcsolat, Vonzásod definíciója, Szép és még szebb*), a szülők elleni lázadás (*Tékozlók*) stb. Az utolsóként említett vers alapja megint csak egy bibliai történet, ezúttal az Újszövetségből. Lukács evangéliumának 15. fejezete tartalmazza a tékozló fiú elbeszélését. Pilinszky azzal a gondolattal játszik el, hogy milyen lehetne a tékozló lányról szóló példabeszéd, illetve mindkettőjük: a tékozlók története. A fiút az apja hazavárta. Tudta, hogy hazatér, ha csalódott vakmerő reményeiben. A tékozló lányra csak az édesanya gondol. Éjjel álmatlanul forgolódva hozzá beszél. Tudja, hogy nem tér vissza többé, mert az erő, ami a lányokat hajtja: a szeretet, s ha egyszer eltékoztak, semmivé válik. Ezért nem tud elaludni, csak hallgatja a vízcsap őrjítő csöpögését. A férje távozva otthonról nyitva hagyta az ajtót; a huzat meglebbenti a függönyt. „Apád elfelejtette becsukni az ajtót”- akarja motyogni félalomban. De a fáradtság miatt félbeszakad a mondat, s ezzel kimondja a kimondhatatlant: „Apád elfelejtett téged. Hallani sem akar rólad, menekül mindentől, ami rád emlékezteti. Mert tudja, hogy nem jön vissza többé, aki eltékoztolta a szeretetet”¹⁸.

Az utolsó kereszt az öregkoré. A legsúlyosabb és a legkönnyebb kereszt, mivel az utolsó. Ezért egyszerre a legirrealisabb és legreálisabb. Olajfák

kertje, agónia a neve. Három fajtáját ismerjük. Az egyik Jézusé. A második a jobb, a harmadik a bal latoré. Nekünk, esendő embereknek elegendő a jobb lator keresztjét „választanunk”. Ez annyit jelent, hogy szívünket és szemünket a középső keresztre függesztjük, önbizalmunkat bizalomra, igazunkat igazságra, féltékenységgel vegyes „szeretetünket” szeretetre, ítéleteinket bünbánatra és beismerésre cseréljük fel. Az öregkor egyik legégetőbb problémája a magány. De mi még a magányunkban sem vagyunk egyedül, nem úgy, mint Jézus az Olajfák hegyén. Pilinszky így ír róla: „Egyedül érezted magadat Holott az egész Teremtés eleve itt térdepel veled, megosztva magányodat és véghetetlenül megsokszorozva elhagyatottságodat. Teremtésed minden kavicsa, köve, fűszála, szívverése itt van, hogy beburkoljon Téged, és hogy növelje elhagyatottságodat.”¹⁹ De nemcsak prózájában, verseiben is gyakran megjelenik a magány. Pl. az *Auschwitz* vagy az *1970. október 14. c.* költeményeiben. Ez utóbbi rokonítható Babits *A lírikus epilógjának* gondolatával: „én vagyok az alany és a tárgy”. Valamint Ady „szeretném, ha szeretnének” gondolatát folytatva a költő eljut a „szeretném, ha szeretnék” –ig, s kifejezi a szeretet legmélyebb problematikáját, az emberi lét beépített tragikumát, az öntudat és a személyiség feloldhatatlan, kínzó magányát: Pilinszky költészetének alapmotívumát.²⁰ De van megoldás, van kiút: „Magányomban 60 000 fiatal és öreg szív melengét, ami közvetlenül lehetetlen volna”, csak az imádságban lehetséges. „Az imában tudunk egyedül mindent és mindenkit szeretni.”- írja Pilinszky 1979-es levelében.²¹

„A szeretet Istentől van, és aki szeret, az Istentől született, és ismeri Istent”²²

Az ember drámai lény. A jó és a rossz úgy simul össze benne, mint kőrétegek a hegyben. Egyszerre jó és egyszerre rossz, és ezt a konfliktust fantasztikus drámai küzdelemben éli meg, aminek kimenetele valamiképpen Isten szívében játszódik le. Jézus ismeri ezt, s az embert, aki gyökerében nem lehet igaz, csak, mint drámai lény tud jó lenni. Tud szeretni. Nem követeli – mint a farizeusok –, hogy ne csináljunk rosszat. Nem követeli ezt a képtelenséget: egyrészt nem vezet semmire, másrészt lehetetlenség, mert az ember nem folyamatos, hanem drámai lény. Ugyanakkor azt is mondja, hogy egy megtért bűnös kedvesebb

számára, mint két igaz. Pilinszky vallásossága nem dogmákon és teológiai rendszereken alapszik, nem olvasta az egyházatyákat, hanem – ugyanúgy, ahogy Pascal – magában lelte föl mindazt, amit az egyházatyáknál olvasni lehet, magától talált rá a keresztény gondolkodás élő gócaira. Ő ezt állítja magáról: „En egyben vagyok teljesen biztos: hiszek Istenben a magam módján, végtelenül szeretem Jézust, ami majdnem több a hitnél, mert a szeretet több a hitnél.” Nem véletlen, hogy a háborúba elvitt rengeteg könyvéből csak az Evangélium került el a vagonból való kihajítást. Pilinszky számára ebben az időben a Biblia nem is könyv volt, nem is tanácsadó, hanem „valami meleg hűség”. „Olyan emberi volt, amilyen csak egy kutya tud lenni, vagy az Isten.” Istenképe rendkívül összetett. Egyrészt számára Isten a létező legnagyobb intelligencia. Olyan valóságos szellemi lény, akinek élménye olyan, mint amikor az ember hosszú vándorút végén megérkezik a tengerpartra, ahová kezdettől fogva vágyott. Másrészt olyan lény, aki el tudja viselni, hogy szeretik. Az a furcsa, hogy az emberek között rettenetesen nehéz valakit találni, aki kibírja, elviseli, hogy szeressék. Ettől úgy félnek az emberek, mint egy merénylőtől. Félnék, mert azt hiszik, ki akarják őket fosztani, úgy látszik, van valamijük, amiről maguk sem tudnak. Nyilván rosszul szeretünk, de Isten az, aki a rossz szeretetet is kibírja, de még nagyobb dolog, hogy a jót is. Azt tudniillik, hogy a centrumot szerethetjük. A jóságot magát, a szeretetet magát. De nemcsak Istent lehet és kell szeretnünk, hanem a többi embert is. A felebaráti szeretet gyönyörű verse az *Elég*. A költemény rávilágít arra, hogy elég *egy arc látványa, egy jelenlét, egy kéz, amint megkeveri a kávé* ahhoz, hogy e szeretet által értelmet adjunk a sokszor értelmetlen létnek, és *elfogadjuk az elfogadhatatlant*. A szeretett lény a szerető lélek számára: abszolút érték, örök és halhatatlan. De a szeretet, mivel érték, és mivel tisztánlátó, először fogja fel igazán a másikat, és ezzel mindannyiunk veszendőségét, földi halandóságát is. Ebben az összefüggésben érthető csak igazán Jézus kinyilatkoztatásának súlya, amikor is arról beszél, hogy az Emberfia azért jött a világra, hogy *megkeresse, ami elveszett*. Mert ez az ígélet nemcsak az egyes bűnösökre vonatkozik, hanem éppen a szeretet eleve való egyetemességével mindarra, ami mindannyiunkban elveszett.

Végezetül egy számomra igen megindító visszaemlékezést idézek, amely megvilágítja azt, hogy Pilinszky János szeretete mennyire nem

mérhető emberi kategóriákkal. Láthatóan Krisztus fénye világított benne. Kerényi Grácia így ír róla: „Sokféleképpen ismertem Jancsit: most a kutyája jut eszembe, a legcsúnyább dakszli, akit életemben láttam. Megkérte egyszer a férjemet, vigye el kocsin Szenes Zsuzsiékhoz, el kell utaznia, és Zsuzsiék vállalják a kutyát. Csak mikor odaértünk, és Jancsi elmagyarázta Zsuzsinak, hogy kell vele bálni, akkor derült ki minden: a kutyáról? Jancsiról? Be

*kell éjszakára takarni – mondta. – És most jön a rémség. A takaró leesik róla álmában, akkor ugatni kezd, és be kell újra takarni. És ez többször előfordul minden éjjel.”*²³ Nem lehet tudni, hogy Szenesék vajon betakargatták-e a kutyát éjelente avagy sem, de egy biztos: Pilinszky János megtette. Minden éjszaka. Többször. Mert ez a Szeretet.

Bibliográfia

- HAFNER Zoltán szerk., *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*, Nap Kiadó, Bp., 2000.
BOGYAI Katalin szerk., *In memoriam Pilinszky*, Officina Nova, Bp., 1990.
KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988.
TÖRÖK Endre szerk., *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, Bp., 1983.
PILINSZKY János, *Szög és olaj, Vigília*, Bp., 1982.
A Bibliából Károli Gáspár fordítása nyomán idéztem.

Jegyzetek

- Mt 6,22.
- Idegorvos, Pilinszky Franciaországi barátja.
- HEGYI Béla, A dialógus sodrában. In: KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988. 245.
- NÁDOR Tamás szerk. „Én is egy szempár vagyok”. In: TÖRÖK Endre szerk., *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, Bp., 1983. 129.
- SZIGETI István szerk. „Eljuthatunk a derűig”. In: TÖRÖK Endre szerk., *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, Bp., 1983. 191-192.
- TÓTH Éva szerk., A világ peremén. In: KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988. 278.
- Mk 10,14
- Pilinszky 1974-es regényszínopszisából idézi Tüskés Tibor. TÜSKÉS Tibor, *Introitusz*. In: HAFNER Zoltán szerk., *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*, Nap Kiadó, Bp., 2000. 17.
- Pilinszkytól idézi Tüskés Tibor. TÜSKÉS Tibor, *Introitusz*. In: HAFNER Zoltán szerk., *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*, Nap Kiadó, Bp., 2000. 18.
- Alain-Fournier-től idézi Hornyik Miklós. OTTLIK Géza, *Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal*. In: KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988. 246.
- PILINSZKY János, *Istlétünkről*. In: PILINSZKY János, *Szög és olaj, Vigília*, Bp., 1982. 147.
- Luk 6,45.
- HORNÝIK Miklós szerk. Az ártatlanok szenvedése. In: TÖRÖK Endre szerk., *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, Bp., 1983. 26.
- NÁDOR Tamás szerk. „Én is egy szempár vagyok”. In: TÖRÖK Endre szerk., *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, Bp., 1983. 137.
- KIBÉDI VARGA Áron, *Pilinszky János (1921-1981)*. In: HAFNER Zoltán szerk., *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*, Nap Kiadó, Bp., 2000. 178.
- 1Tim 6,12.
- Mt 5,4.
- KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988. 26.
- PILINSZKY János, *Az Olajfák hegyén*. In: PILINSZKY János, *Szög és olaj, Vigília*, Bp., 1982. 325-326.
- A gondolatmenet Pilinszky Keresztről keresztre c. esszéjén alapul. PILINSZKY János, *Keresztről keresztre*. In: PILINSZKY János, *Szög és olaj, Vigília*, Bp., 1982. 433-435.
- HAFNER Zoltán szerk., *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*, Nap Kiadó, Bp., 2000. 154.
- 1Jn 4,7.
- KUKLAY Antal, *A Kráter peremén*, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 1988. 201.

Mezey László
Miklós

ZSENIALITÁS ÉS ÖRÜLET A K. CSALÁDBAN

A 2003. év egyik sikerkönyve volt Karinthy Márton *Ördöggörcs* című kétkötetes műve. A fölkapottság egyik oka nyilvánvalóan az, hogy az olvasók gazdagon árnyalt képet kapnak a Karinthy-család legendákkal, különös történetekkel övezett belső világáról; a kíváncsiak megtudhatnak számos intim részletet, olyan „sztorik” sokaságát olvashatják, amelyek más családoknál titkolnivaló emlékek minősülnek. A szerző csakugyan nem fukarkodik a családi legendárium fölkaravó vagy mulatságos, megrendítő vagy épp abszurdan derűs emléktanyagának fölidézésével. Mégsem mondhatjuk, hogy az *Ördöggörcs* csupán egy XX. századi magyar művészcsalád történetének mozaikos tablóképe lenne. Több is, kevesebb is ennél.

Ha vázára csupasztánám mondandómat, azt állíthatnám, hogy a szerző megidézi a zseniális író, a XX. századi klasszikus, a műfajteremtő zseni, Karinthy Frigyes (1887-1938) alakját, szól két házasságában született gyermekeiről, az ígéretes költőről, Karinthy Gáborról (1914-1974), a népszerű prózaíróról és színpadi szerzőről, Karinthy Ferencről (1921-1992), és persze magáról, az ismert színházi rendezőről, Karinthy Mártonról (1949). Ez a felsorolás azonban még a vázlat nevet sem érdemli meg, mert nem tükrözi az *Ördöggörcs* valódi mondandóját. Hiszen szerzője nem krónikaszerűen összefüggő családtörténetet ír, sokkal inkább oknyomozást végez, arra keresve választ, milyen volt nemzedékeken át az élet abban a családban, ahol mindig volt egy nagyságával nyomasztó apa. K. Frigyes zsenije, írói nagysága, rendkívüli népszerűsége, országos ismertsége

kétségkívül ránehezedett fiai pályakezdésére. Csakhogy a fiúk nagyon különböző életutakat jártak be: a sikeresen debütáló költő, K. Gábor elméje fiatalon elborult, és csaknem négy évtizedig ápoltként tengette életét, hol Hárshegyen, hol az önálló étellel próbálkozva a Balaton-felvidéken, hol a Benedek István professzor vezette intapuszta „Aranyketrecben”, hol Benedekék sas-hegyi villájának toronyszobájában. Féltestvére, öccse, K. Ferenc habitusában és pályájában

épp ellenkező alkatot és utat képviselt: igazi életgyőztes volt, sikerei voltak a sportban és a nőknél, valóságos hedonistaként élt, népszerű író, már-már sztár volt. Ez a megjelenésében is robotsztus alkatú, önmagát folyton újabb sikerekre hajszólo apa-alak ugyanúgy rátelepedett a vékonycsontú, érzékeny, inkább befelé forduló Mártonra, ahogyan Frigyesé is a fiaira. A sportokkal csak bátortalanul próbálkozó, a nyelvtanulásban sem jeleskedő Márton folyvást elnyomva érzi magát, küzdenie kell apja rá vetülő hatalmas árnyékával. A küzdelem természetesen a kamaszos lázadás formáját ölti. E fiúi küzdelmek története is a könyv. Ám még mindig messze járunk a valóságtól, ha arra a kérdésre keresünk választ, miről is szól az *Ördöggörcs*.

Közelebb jutunk hozzá, ha úgy tekintünk a K. család három nemzedékére, mint sajátos leszarmazási rendre. Az élen áll K. Frigyes, a „patologikus zseni”, a neuraszténiával küszködő népszerű író. Az ő első, Judik Etellel kötött házasságából született az évtizedeken át pszichiátriai kezelésre szoruló Gábor, majd második, Böhm Arankával létrejött frigyéből született a férfiúi és alkotói sikerességet megtestesítő Ferenc, akinek leszarmazottja a kötet szerzője, Márton. A három nemzedék élet- és pályatörténetében egyszerre van jelen a démoni sötétség és a szellem ragyogása, a téboly zavara és a zsenialitás különössége, az elbukás mélysége és a siker magaslata. Nem véletlenül mondta K. Ferenc a fiának 1981-ben, egy magnetofonszalagra rögzített beszélgetés alkalmával, hogy „Minden család teli van mélységes, szörnyűséges bűnökkel.

A miénk is”. A két kötetes könyvben sokat és részletesen olvashatunk e bűnökről. A zsenialitás, a tehetség, az alkotóerő, a teremtő szellem megannyi pompás eredményéről pedig bárki meggyőződhet, aki kézbe veszi a család tagjainak könyveit az *Így írtok ti* című paródiagyűjteménytől az *Én, fájdalomhercegen* át az *Epepéig*. Vagyis – mondhatjuk – a szerző a zsenialitás és az örület dichotómiájában vizsgálja a K. család történetét, tagjainak mentalitását és pályáját. Mindez persze igaz, de ennél is többről, másról is szó van a két kötetben.

Az *Ördöggörcs* középpontjában vitathatatlanul a szerencsétlen sorsú K. Gábor áll, az az ember, akit az egész familiából a legközelebb érez magához a szerző. K. Márton már életkoránál fogva sem ismerhette „Friciként” emlegetett nagyapját, aki a születése előtt tizenegy évvel meghalt agydaganatban. (Érdemes megemlíteni, hogy K. Frigyes lelki okkal, pszichés megrázkódtatással magyarázta a tumor kialakulásának okát.) Édesapjával, az élet örömeit habzsoló, sikeres íróval a visszahúzódó természetű, félénk Mártonnak igen sok konfliktusa volt. Maradt tehát Gábor, akivel ugyan csak nagyon ritkán találkozott, de a szörványos együttlétek mély benyomást tettek a fiatal Marcira, majd az egyéniségét fölöttébb tudatosan alakító, a színházi pályán helyét kereső fiatalemberre. Akkor tehát mondhatjuk, hogy ez a két kötetes mű Gábor és Márton szellemi viszonyáról, egymás iránti vonzalmáról szól? Arról is persze, de jócskán másról is.

Oknyomozása során sokfelé elkalandozik a szerző. Ezek alkalmával párhuzamokat vél fölfedezni a maguk sorsa, érzésvilága és főleg apakomplexusa, valamint Franz Kafka lelkiése között – több síkon is. Mindkét családban jelen van a zsidó származás miatt érzett zavar; Kafka és K. Gábor életében is meghatározó a magába húzódás kényszere, a bezárkózás pszichózisa, az ellenséges világ dolgaira neuraszténiásan reagáló vagy épp menekülni vágyó, túlérzékeny természet, a póre „élhetetlenség”. Szembetűnő az apakomplexus mindkét családban. Ahogyan K. Ferenc fogalmazta meg a szerzőnek: „Úgy érzem, valahogy a Karinthy Gabi és az apja kapcsolatában lehetne megragadni a te és az én kapcsolatom lényegét is. Ennek az ismétlődését. A befutott, sikeres apa súlyával birkózó fiú harcának módozatai ismétlődnek”. Ahogyan Prágában küszködött szigorú apja nagyra nőtt árnyával Franz K., úgy próbálkozott Budapesten Gábor is, Márton

is apjuk nyomasztó nagysága alól kiszabadulni. De mondanom sem kell, nem pusztán apa-fiú konfliktusok sorozatáról, analógiáiról szól ez a könyv.

Az egyik vezérmotívuma kétségtelenül K. Gábor elmebajának ábrázolása. A szerző a maga gyér emlékeiből, apja magnószalagra mondott vallomásaiból, a szerencsétlen Gábor kezelő orvosok vallomásaiból, emlékezéseiből, a betegre vonatkozó dokumentumokból, kortársak memoárjaiból próbálja meg összerakni K. Gábor körképét, ezen át emberi alakját, bemutatni betegségét, lelkiségét, az „ördöggörcs” tünetegyüttesét, nagybátyja egész tragikus sorsát. Nyomoz a betegség természete (kényszerneurózis, skizoidia) után, firtatja kialakulásának lehetséges okait, vagyis föl akarja fejteni a „fájdalomherceg” szenvedésének titkát; ki akarja jelölni K. Gábor helyét a családtörténetben és az irodalomtörténetben, és föltérképezi emberi kapcsolatait (pl. Devecseri Gáborral, Benedek Istvánnal és családjával, svábhegyi szerelmével, a nála jóval idősebb asszonnyal stb.). Ilyenformán tehát az *Ördöggörcs* K. Gábor portréja lenne? Kétségtelenül, hiszen legnagyobb terjedelemben és legnagyobb intellektuális erővel a szerencsétlen sorsú költő alakjával foglalkozik, de természetesen a korával is.

K. Gábor kora a nyomasztó XX. század volt, amelyet háborúk, országvesztések, megszállások és felszabadulások, forradalmak és ellenforradalmak, diktatúrák tagoltak; egyszer a nyilasok, máskor az ávosok önkényeskedtek, és a teremtő elme, a zseniális alkotóerő sokszor nem mutathatta föl a maga valóját, egész nagyszerű terjedelmét. Ebben az évszázadban gyakran kellett másról és máshogy beszélni, az író mást mondott a hivatalosságok előtt és egészen mást baráti társaságban (olykor az utóbb esetében sem ártott az óvatosság!); amikor kenyérgond és jólét együtt volt jelen a magyar író életében. K. Frigyesék állandósult pénzzavarokkal küszködtek, napról napra éltek, míg K. Ferenc leányfalusi villájában élt, és áldozhatott költséges időtöltéseire. Megjelenik a két kötetben az egész nyomasztóan zűrös és abszurd XX. század – egy magyar művészcsalád nézőpontjából. Miközben ezt a nézőpontot természetesen befolyásolja a zsidó származás, Trianon sokkja, rettegés a nyilasoktól és az ávosoktól, az igazodás kényszere, és persze befolyásolja a zsenialitás mindenén fölülelemkedő képessége, a könnyed habitus, a szinte túlfellett humorérzék is. Együtt, egy

személyben, K. Frigyesben volt jelen a folytonos aggodalom, a neurotikus szorongás és a gyermekes vásottság, a tréfacsináló kedély, az érzelmek és hangulatok végletes hullámzása, a szenvedélyes szerelem és a házastársak közötti hisztérikus civakodások, a gyerekek imádata, de lekezelése is. Együtt volt – mint többször utaltam rá – az örület és a zsenialitás, az egész családra jellemző volt a normális és abnormális mezsgyéjén való örökös imbolygás, szeszélyesen egymást váltogatta az ihlet teremtő hatalma és a megfoghatatlan rettegés görcse, a démonokkal való kimerítő viaskodás és a könnyelműség, a barátság és a gyűlölet, a kirobbanó egészség és a szörnyű betegségek sokasága az agydanagattól a hisztérián át a hallucinációig. Persze nem csak effajta „körtörténetek” sorozatából áll az *Ördöggörcs*, ahogy nem is nevezhető csupán portrésorozatnak, nem is csupán a zsenialitás és az elmebaj összefüggéseit feltáró memoárnak, és nem is csak család- és irodalomtörténeti tabló.

Az olvasónak, ahogy halad előre a könyvben, egy idő után az lehet az érzése, mintha K. Márton voltaképp önportrét alkotna. Ez azonban semmiképp sem mondható hagyományos önéletrajznak, memoárnak, de még nagyesszének sem, inkább emlékeztet egy sokalakos mozaikképre, amelynek elmosódó háttéréből egyetlen arc vonásai bontakoznak ki. Azon fölül, hogy a szerző sokat foglalkozik a maga gyermek- és ifjúkorával, dramaturgiai tanulmányaival és rendezői pályakezdésével, vidéki színházi éveivel és a Hököm Színpad megalakításával, valójában saját fölmenőinek genetikai és szellemi örökségét tanulmányozza. Arra is választ keres, miféle gének, lelki eredők munkálnak a maga sorsában, hogyan van jelen saját alkatában a K. család zsenije és neuraszténiája, a tehetség és az elborulás veszedelme, a fékezhetetlen alkotói képesség és a látomásokkal, hallucinációkkal sújtottság, a teremtő képzelet birtoklása és a hisztérikusságra való hajlam, a kirobbanó életvágy és a hipochondria, a gyakorlati dolgokban való járatlanság és a szinte túlfejlett humorérzék vagy éppen empátia. K. Márton számos részletet megvilágít, szinte mikroszkopikus metszeteket vizsgál, például arra nézve, milyen az ő szellemi viszonya a nagybátyja emlékéhez. Ha ifjúként fölmentést keresett volna a maga számára, ha K. Gábor példájára földadta volna az önérvényesítésért folytatott harcát, akkor „csupán” K. Ferenc fia maradt volna. Ha viszont túlfeszítette volna a húrt,

ha görcsösen küzdött volna apja árnyalakjával, akkor könnyen nagybátyja, Gábor sorsára juthatott volna. De rávilágít a szerző arra is, hogy a K. családban milyen ambivalens viszony alakult ki a felnőttésséggel kapcsolatban, hiszen a nemzedékek tagjai alig-alig tudtak kezdeni valamit gyerekeikkel, miközben maguk sem nőttek föl egészen... Lélekleben biztosan gyermekek maradtak.

A szerző folyvást új adatokkal, adalékokkal, módosított nézőpontokkal, váltogatott szempontokkal rajzolja, árnyalja nagyszülei, nagybátyja, apja és a maga jellemképét. Hol a leszármazott szubjektív szemszögéből vall, hol meg a pszichiáterek vélekedéseit rögzíti, egyszer bennfentesen anekdotázik, másszor körültekintően dokumentál. Egyforma figyelemmel ábrázolja a K. család tagjainak lelki alkatát és művészi tehetségét. Rokonokkal, pszichiáterekkel és pszichológusokkal, barátokkal és tanúkkal beszélget a családtörténet egy-egy mozzanatáról, némely pszichózis tüneteiről, valamilyen, a sorsukra befolyással levő emlékről, miközben sűrűn idéz a család íróinak munkáiból, „Frici” könyvéből, az *Utazás a koponyám körül* címűből, apja naplójából vagy K. Gábor fájdalmas, melankolikus verseiből, azután kortárs alkotók vallomásaiból, egykorú újságcikkekből, orvosi szakvéleményekből, kórházi zárójelentésekből. (Ez utóbbiak kapcsán lehetetlen észre nem venni, hogy a pszichiáterek milyen tanácstalanok és tehetetlenek voltak K. Gábor betegségével szemben, jóformán még a diagnózisban sem tudtak megegyezni.)

K. Márton maga is sokat viaskodik – no nem csak a rá maradt dokumentumoknak és a maga emlékeinek értelmezésével –, de írói feladatával is, nevezetesen könyve műfajával, a megformálás mikéntjével. Ezért aztán nehéz is meghatározni az *Ördöggörcs* műfaját. Egymást váltogatják benne a narratív részek, a személyes emlékek epikus fölidézései, a valóságos és fiktív naplók, az interjúk és vallomások, a dokumentumok és a szépirodalmi idézetek, az újságcikkek és az esszébetétek, a lexikális magyarázatok és az anekdoták, a felszínes csevegések és a mélyre hatoló lélekelemzések, a történeti perspektívájú korrajzok és a K. család legendáriumába sorolható, kétséges hitelű életrajzi epizódok. Ráadásul a szerző nem könnyíti meg az olvasó dolgát, mert szinte elébe zúdítja hatalmas, olykor rendezetlennek látszó anyagát, nem segít abban, hogy a részletek közül kiszemezgethető legyen a fontos és a meggyőző információ. Így hát az *Ördöggörcs* egyszerre

nyújtja a megszerkesztetlen adatközlés intenzív részvételt kívánó olvasási élményét és a katarzist, azt a megrendülést, amit egy hihetetlenül tehetséges, de folyton az örület árnyékában élő magyar írófamília sorsa kelthet az olvasóban. Az *Ördöggörcs* katartikus hatású mű, ezt nem lehet vitatni. Ugyanakkor önmagában inkább kuriózum, mert a K. család hiteles történetének egész képe csak akkor állhat össze a szemlélő előtt, ha ismeri K. Frigyes *Utazás a koponyám körül* című könyvét, ha olvasta K. Ferenc naplóját, a K. Gábor életéről szóló irodalmat, és persze Benedek István *Aranyketrecét*, Déry Tibor *Ítélet nincs* című memoárját, és sorolhatnánk tovább az ajánlott irodalmat.

Amikor tehát az előtanulmányokat nem végző olvasó a végére jut a csaknem 900 oldalas kötetpárnak, igazából zavarban van, mert nem tudja, milyen is volt valójában K. Gábor, mi volt a betegsége, mi lehetett volna belőle, ha a lelke ép marad. Hiszen maga a szerző írja egy helyütt: „Karinthy Gábor életének lényege éppen a nyom nélkülség, a teljes elhallgatás volt...” Ugyanakkor biztosan tudható, hogy K. Gábor a maga személyében testesítette meg az egymástól nem is oly távoli zsenialitást és örületet, miközben a család minden tagjában együtt volt a két szélsőség: az alkotó tehetség és az elborulás, a lelki elveszés eshetősége. Kiben-kiben más kerekedett fölül: Gáborban az elmebaj, Ferencben a sikerre orientált alkotóerő.

És végül ne hallgassuk el azt a nyilvánvaló tényt sem, hogy a különtség – legyen szó zsenialitásról vagy örültségről – mindig hálás, a közönséget roppantul vonzó téma. Az örület nagyon sok – nem mellékesen, igényes – könyv vagy film sikerének volt már a titka, miközben a különösséget, az egyediséget, a kuriozitást a kritika rendszerint hatásvadászó eszköznek tartja. Vajon ennek az emberi kíváncsiságra is kacsintó témának is része van az *Ördöggörcs* sikerében?

Vagy a K. család nevezetes figurái intellektuális okokból izgatják a kötetek lapozgatóit: Frigyes legendái, Gábor elmebaja, Ferenc robosztus alakja, aki vízilabdásnak, nyelvésznek és írónak egyként sikeres volt? És vajon a különtség iránti érdeklődés vagy a családtörténeti intimitások iránti kíváncsiság milyen szinten, minőségfokozaton elégül ki a 900 oldalnyi, meghatározhatatlan műfajú, váltogatott nézőpontú és eklektikus előadásmódú, igen eltérő stílusselelmeket vegyítő szöveg révén? Hiszen egymás mellett olvasható vitatható „száraz” okfejtés, elmélyült szakelemzés, képzelt napló passzusa és archivált újsággözelemény, kórházi zárójelentés és interjúrészlet, mulatságos epizód és drámai hatású vallomás, egyszóval sok-sok emlék, amelyeket csak néhol köt át, fűz össze K. Márton narrációja.

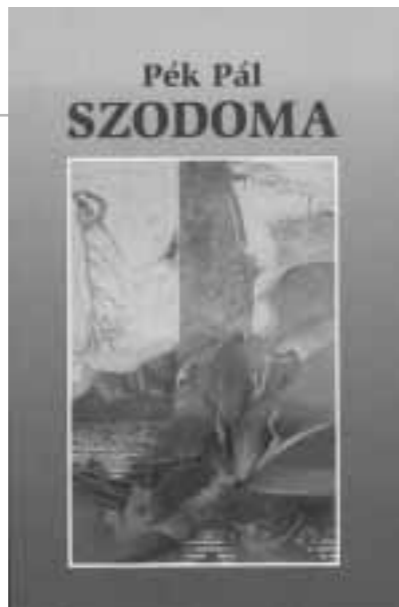
Végső soron sok mindenben bennfentesnek érezheti magát az olvasó, és sok minden rejtve marad előtte. Néha úgy tűnik föl számára, pontosan tájékozott a K. család dolgaiban, máskor meg elvész például az elmekörtan tudományos részleteiben. De talán a bizonytalanság, a fölkeltség, de csak részben kielégített kíváncsiság fogja rábírní, hogy kezébe vegye a Karinthyak munkáit. Ha a közönyvtárakban – ahol manapság is csak előjegyzéssel lehet az *Ördöggörcs*hez hozzájutni – fölrendülne a K. család tagjainak könyvei iránti kereslet, már nem volt hiábavaló K. Márton sokéves munkája és az olvasók intellektuális erőfeszítése. Hogy azután az irodalomtörténet vagy mindössze a kuriózumok iránti érdeklődés profitál-e többet az *Ördöggörcs*ből, ma még aligha tudható.

Karinthy Márton: *Ördöggörcs*
Bp. 2003. Ulpius Ház

Németh
István Péter

Az elmaradt megváltás stigmája

Laczkó András figyelt föl arra, hogy mennyire szigorúan szerkeszti Pék Pál a kötetét. Elég csak első kötetében végignézni az évszázadokból összeálló időkört, s tavasztól a nyáron-őszön át a télig, ha a rapszódia hangján is, de mégis a reményről szól a kompozíció. Ehhez képest – közel harminc esztendő után – a legújabb gyűjteményében valósággal kizökkent az idő. Ahogy a bűnös Szodoma az igazak lakta városok ellentéte, úgy Pék Pál időmegjelöléseit is

a metafizikai rossz jelenléte szorongatja sötétben. Az októbernek árnya van a hamis ünneplőktől, hogyan is lehetne itt valamiféle bearanyozott pannon vénasszonyok nyara, ha „hazudik az út az útról”, amikor az ősz igazi jelzője az, hogy „kannibál”. *Margó* című költeményébe is csak ez férhet:

*hazug az ősz a
csóvás hit mi átlobban
üres koponyán.*

Ezek a sorok, s az ezekből összeálló strófák nem hagyják elandalodni a romantikus szürethangulatra váró olvasót e tájon, figyelmeztetik, hogy továbbra is „Széztüllesztett ünnepeink / hazug lakomáján” lehet csak jelen, miképpen azt Pék Pál egyik korábbi kötetében, *A Bárány kiűzésében*, már megírta. A züll ige és a belőle képzett névszó, a züllés kulcsszava lett az új verses könyvnek. A hazugság állapota után mintha következményként állna a züllés, amelynek már kétségtelenül folyamata van, s amelyben a hazugság is folytonos jelenség, már-már maga Szodoma. Íme, a kiragadott idézetek is azt támasztják alá, hogy a romlásnak totálisabb metafizikája van, nem beszélhetünk pusztán a szexuális eltévelyedések jelenségeiről.

„packázó kényszer, / bamba nincs-tovább / tartott meg a rommá-züllött házban... (*Supremum vale*)

„arkangyali háza / szemem mögött roskad össze, / hóba züllik, sárba.” (*Hóba züllik*)

„a sugarak / fénytelen / az ágbogakká züllő kertre sújtanak - „ (*Szép nyári est*)

„Kígyó lappanghat a fűben, / mégis ott, ki lezuhant, / csöndbe züllön, kettészelten, / önmagától távolabb.” (*Kettészelten*)

„Ki hiszi, hogy vágta lódu! / *Széztüllött* már ez a had.” (*Ami maradt*)

A nyári estet szépnek ugyan kicsodák láthatják? Csak „mi szodomai boldogok”, írja Pék Pál keserűen, s a szeme mögött az anyai ház is – láttuk - „hóba züllik, sárba”. Éden-hiányt panaszol föl e költészeti, hisz a szülői ház (anyai-atyai) is a visszakapható paradicsomot, elnyerhető üdvöt jelenthetné az utána vágyakozónak. A megváltásról bizonyosságot kapni még a költői terepen is igen nehéz, amikor megtapasztaltatott, hogy sem a bibliai, sem a közelebbi, történelmi tájakon még csak nem volt és ma sincs. Hogy mégis létezik, vagy van róla sejtés egyáltalán, azt Pék Pál költészete súgja számomra, akinél ez a fajta „hányatott remény” éppen a hamletien klasszikus dilemmában rejti el magát. Hogy kik ama szodomai boldogok? A többes szám első személyét jelző névmás alakja is elárulja, hogy a költő nemzedékéről van szó. Akik Lehota János szavaival élve nem halálos sebet kaptak 1956-ban, de olyan stigmát, nem gyógyulót, amit holtukig viselniük kell. Ők lettek „megszodomizáltatva” brutálisan és/vagy perverzén a történelem által. Az örök dualisztikus küzdelem, amit elnagyoltan jó és rossz, isten és ördög párviadalának tarthatunk a világban, feltehetően szakadatlan vonult végig a nembeli történelmünkön, amely mindig elég nyomorúságot és szomorúságot okozott, ám megkülönböztetett a szodomai fájdalom perverzítése, ahogyan meg-megbékél az ember a jóvátehetetlennel. Esterházy Péter *Kis magyar pornográfia* című regénye a nyolcvanas években a torz szexualitás anekdotikus ábrázolásának segítségével érzékeltette az emberi egyensúlyvesztést. Pék Pál *Szodomájában* keresztbe-kasul sétálhat (okkal mélabúsan) romolhatatlan szépségek, kikezdetlen értékek közelében az olvasó, míg az árnyak pillanatra sem engedik feledni azt a Nagy Gáspári intelmet, hogy csodáival és persze bűneivel még csak „el sem múlt a múlt”. Pék Pál új, *Szodoma* című verseskötetében így nem a frusztrált nemiség, hanem az egyéni létezésében és a történelmében is egyaránt veszendő ember ontológiája kapott főszerepet.

Szodoma, hazugság, züllés, eltévelyedés, még csak a kereszt alatti földre bukás sem ismert pillanat... Sátánisztikusan egy anti-keresztút ellenstációi. Az Isten Báránya [Agnus Dei] megjelenik, s a viktimológia törvénye szerint az áldozatra kész lény előhívja saját gyilkosát is. Szodomában, Szodománkban a hóhér és az áldozat személye is egybemosódhat. Nem lehet többé szétválasztani a bűnöst az ártatlantól. (*A Sodoma-t* és 1956 után az *Evangéliumoskönyvet* író Pierre Emmanuel is egymásrautaltságukról beszélt.) Térben és időben közelebb pedig Kányádi Sándor arról, hogy a farkasok nem tudnak megbocsátani a bárányoknak: „fura egy szerzemény az ember állat / meséket ír olvas hogy elfeledje / mihelyt adódik rá hatalma módja / a farkas mindig a bárányt okolja”. Pék Pál legfájdalmasabb soraiból sem marad el ez a fajta farkas-bárány motívum. A világgal az ellentéte épített metaforában lesz a világgal egy a költő, kinek fájdalma onnan mérhető le, hogy a képre nem úgy lát rá, hanem azzal egyé válna, önmaga egészségéért éli s hordja. A hóhérra és az áldozatra szakadt világban mintha az volna az egyedül lehetséges életparancs, hogy bárányként igenis aggódni kell a farkasokért:

*Legalább
bárány voltomat hazudnád, hisz
ordasul benn a világ...*

Pék Pál költészete nem csupán sajátosan szerkesztett ciklusairól, versépítő látásmódjáról, eredeti képalkotói világáról ismerhető föl, de verseléséről is. Szimultán alkalmazza a ritmuselvet, de sajátosan legtöbbször az úgynevezett *tagoló magyar ritmus* rájárára húzza a költeményeit. (A terminus technikust Németh László verstani munkáiból vettem.) A pannon tájon Kisfaludy Sándor honosította meg Himfy-strófiával e kádenciát, ami a nyolc szótagokból álló népdalsorainkban is megtalálható. (Kisfaludyk annyira ragaszkodott ehhez a kádenciához, hogy írás közben minden negyedik szótag után toppantó csizmájának sarkantyúja gödröt vajt a padlózatba.) Pék Pál nemzedéktársai is kihasználták e nyelvünk hangsúlyviszonyai adta természetesen szép lehetőséget, közülük elég, ha (az 1956 után a pályáját börtönversekkel indító) Buda Ferenc ifjúkori szerelmes költeményeire gondolunk: Ne rejtőzz el, úgys látlak..., *Szürkeszemű szelíd*

este... Hadd másoljak ide Pék Pál versszakai közül néhányat, amelyek akusztikailag több száz éves pannon hagyományba illeszkednek. (Az első sor szótagszáma 8, a másodiké 7. A rímképlet x, a, x, a... Be sok szép Himfy-rege íródott e formában!)

*Mézt hiszed, ha // sötétedik
Kertjeimben // lábnyomod,
Hazátlan is // fölmutatom
Útra hívó // csillagod?*
(A jel)

*Süketen és // vakon hever.
Körül bár a // torlaszok,
előtte a szörny // idő, mi
végig benne // hallgatott.*
(Kettészelten)

*Kiforgat, hogy // tőled futtam.
Ézért ez a // pillanat,
mikor a most // soha többé,
mikor a lesz // mégvakabb?*
(Ellenfényben)

*Szél zúg mégis // künn a lombban
örvénylik egy // árny-alak:
egyszál magam // nélkülem ül
kertedben a // fák alatt.*
(A pillanat)

Pék Pál verszenéje azokból a költeményeiből is tisztán kihallik, amelyeket nem csupán sorok tördelésével tagolt, hanem az úgynevezett egyenes záró-, amolyan „per”-jelekkel. S ez azért is szívmengető, túl az ismerős dallamok hallatán, mert az említett Németh László úgy érezte, hogy a meglelt versforma a jellem diadala is valahol, s a költő beéri a jól bevált kerettel (Homér a hexaméterrel, Zrínyi a 12-es sorokkal), nem kell kísérleteznie, s már csak az a gondja, hogy mit is mond...

Van Bálint Tibornak egy regénye, ami abban különbözik a nagy negatív utópiáktól (1984, *Szép új világ*, 451 fok Farenheit stb.), hogy a prózaszöveg végén a pszichiátriára szállítandó főhős a Sodomát <sic> megtámadó önkéntes rózsza-hadsereggel álmodik (*Önkéntes rózsák Sodomában*. Bukarest, 1967). Pék Pál reménye is hasonlóan mindig a titkos értelmű szépségeket járja körül (kert, kígyó, bárány, farkas, völgy, hegy, köd, csönd, malom, idol, Golgota stb.). Ám van

néki ezeknél jóval konkrétabb (Ady-dacos) mégis-morálja is! Kritikusai közül Bakonyi István figyelt föl arra, hogy Pék a kegyelemtől való elesettsége ellenére mennyire a helytálló moralitás költője maradt. Nézzük csak, hogyan perli vissza a kötet egyik legszebb versében jogát - a hazaszeretetre:

*Feszítsd karod,
s magad fölé emel talán a pillanat,
s lázít majd a másokért-tört
bozót, a félszeg áldozat,
s vacogva
- ha így leszel több -
vállalod újra a hazát,
földi dolgok józanító,
szemhatárnyi magasát.*

(Szemhatár)

Mondják, a történelemnek vége. Nem hiszem. Túl közel van még egy dátum, ami a mi vérünkkel Európát legalább megpirongatta: 1956. Albert Camus-re oly hatással volt, hogy nem lett belőle, mint megannyi kortársából, cinikus egzisztencialista. Ottlik szerint megcáfolta akkor az országunk Orwell-t. Minden nagy szó nélkül; hogy nincs vége a történelemnek, s hogy nem beszélhetünk ma az irodalom haláláról sem, azt többek között ama pesti srácoknak, vagy az éppen akkoriban Zalából indult diákoknak, készülődő költőknek, köztük a gimnazista Pék Pálnak is köszönhető.

Beck Tamás

Egy menekülés verses története

Tóth Imre:
Nostradamus völegénye

*„Hogy vissza ne térhess sohasem,
el sem hagyhatod teljesen.
Őröl belőle valamit,
mi továbbbszökni kényszerít.”*

(Tandori Dezső)

Hálátlan dolog egy barát verseskötetéről nyilvánítani véleményt. Nem csak azért, mert az írónak elsőként önnön elfogultságával kell megküzdenie. Wittgenstein kérde meg egy művében nem kis cinizmussal olvasóitól: vajon látják-e kezét sorai között? Ő maga válaszolja meg aztán humorosan a kérdést: pedig láthatnák, hiszen éppen most rója az említett sorokat... Pontosan ez a problémám nekem is. Mert én minduntalan látom Tóth Imre kezét, miközben kötetét lapozgatom. Ismerem a versekhez tartozó embert, némely költemény esetében még az ihletet adó élményt is. Ez pedig a veszéllyel fenyeget, hogy több gondolatát adom közre, mint amennyit versein keresztül megjelenít.

Tóth Imre költészetét leggyakrabban az „apokaliptikus”, néha a „pesszimista” jelzővel illetik a verskedvelők. Ezekben a minősítésekben jó adag igazság van. Művei alapján mégis azt emelném ki leginkább, hogy egy helyét nem találó és azt szívósan kereső költővel van dolgunk.

Elsősorban abból vehetjük észre ezt, hogy egyik versében sem sikerül elhelyeznie magát egy egynemű szimbólumrendszer keretei közt. Mintha egyszerre több világhoz tartozna, és nem tudná eldönteni, voltaképpen melyik a kedvesebb számára. A misztikus szóhasználat mellett szorosán megjelenik

például a természettudományos terminológia is. „Félbehagyott imák lebegnek a levegőben. Az eseményhorizonton / néma jel.”- írja egy helyütt, és ugyanazt a feszült várakozást érzékelteti két különböző nyelven. De a misztikus-mitologikus szférán belül is ugrándozik a különböző kultúrák szimbólumrendszerei között. Hol a zsidó-keresztény, hol a távol-keleti vagy éppen asztrológikus világfelfogás érvényesül mondanivalója megfogalmazása közben: „Valaha testvérek voltunk, most állunk egymással/ szemben, romolhatatlan testben. A lángokban / álló Jeruzsálemben.” „Szomorút álmodik az idő, míg / Szaturnusz vissza nem tér.” „illúzió az egész teremtés”. Ugyanez a helykeresés érhető azonban tetten akkor is, amikor a költő hol egy virtuális, hol egy konkrét térben próbálja megjeleníteni az ábrázolt eseményeket: „Budapesten havazik az ég.” „darabokra hullt a lázadó bolygó”

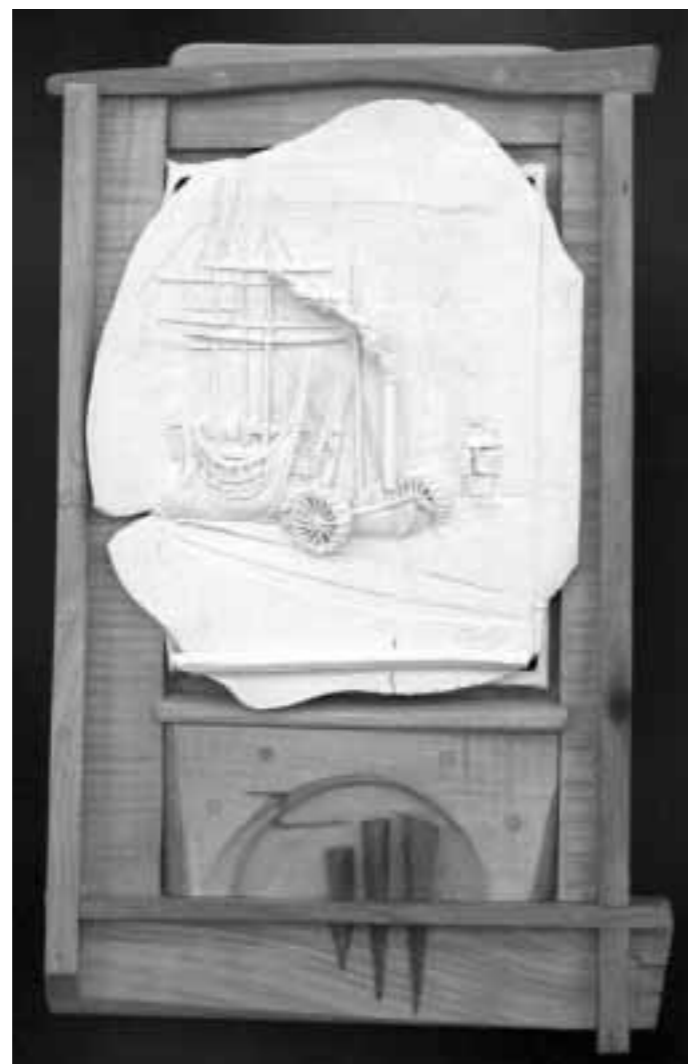
A helykeresés persze óhatatlanul menekülést feltételez. Tóth Imre menekülő költő. Olyan, akár Ádám Az ember tragédiája egyik színében: egyre csak távolodik a világtól valamely űrben, de minél messzebbre jut tőle, annál inkább érzi e világhoz való tartozását. Tóth Imre a lélek mélyén húzódozó láthatatlan folyamatokat sohasem szubtilis módon, a látható világban való leképeződésükön keresztül mutatja be. Ellenkezőleg: kiábrándult már a látható világból annyira, hogy nem ábrázolja annak eseményeit. Magukat a folyamatokat ábrázolja, ám ehhez szándéka ellenére is tárgyiasítania kell a metafizikai tartalmakat: „Két angyal áll a tetőn. És gondolkodó szobrok. / Kiszáradt tengerfenék a táj. Bogár-éjszaka oldoz” A világ elől menekülő költő itt találkozik szükségszerűen újra a világgal.

De miért, mi elől menekül Tóth Imre? Éppen a konkrétumoktól való irtózása miatt erre verseiben sem kapunk pontos választ. Annyi bizonyos, hogy minden költeményéből egyfajta válsághangulat árad. Ha olykor lát is kiutat, az csakis a halálon túli felfoghatatlan tartományba vezethet: „az öngyilkosság reggelén / még körbejárom a szobát / aztán a tenger fenekére fekszem / és várom a csodát”. S mintha le kívánná mezteleníteni lelkét érzelmeitől az eljövendő új világ tiszteletére: versei többségét központozás nélkül írta, miáltal sorai szenttelenednek és kinyilatkoztatásszerűek, enigmatikusak lesznek. Mintegy önálló versek a versben: „olvadó hó a páncélablakon / azt hiszed

hogy rád fér a magány / mely pusztaságból menedékké változott”

Tóth Imre verseinek számomra legvonzóbb tulajdonsága, hogy képzeletbeli menekülése közben elrohan az élet számos csodája előtt, s így kénytelen ezeket a csodákat is bemutatni. Mit is mondanak egyesek? Hogy Tóth Imre pesszimista, már-már szuicid típusú költő? Meglehet. De aki az ő kötetét átlapozza, az kétszer is meggondolja azután, hogy elbúcsúzzon-e mindörökre az élet csodáitól.

Farkas Ferenc
William Turner
fehér samott

Deák Ferenc emlékezete

Molnár András

A „becsület és kötelesség” eljegyzettje

Deák Ferencről, zalaegerszegi bicentenáriumi ünnepségén

Kétszáz évvel ezelőtt, 1803. október 17-én egy kis dunántúli faluban, a Zala megyei Söjtörön immár a hetedik gyermekét hozta a világra Deák Ferenc táblabíró 35 esztendőes felesége, Sibrik Erzsébet. A Ferenc névre keresztelt kisfiú születésével azonban nem boldogság, hanem gyász érkezett a családba, mert az édesanya belehalt a szülésbe. Mivel megözvegyült édesapja eltaszította magától, a zalatárnoki rokonokhoz került a csecsemő. Ötéves korában, apja halála után idősebb testvérei, Deák Antal és Klára vették magukhoz Kehidára; ők nevelték fel és látták el szellemi útravalóval.

Deák Ferenc 73 évet élt, ebből 51-et zalai földbirtokosként, 22-öt pedig pesti polgárként. Alig harminc évesen, 1833 tavaszán, szülőföldje, Zala megye követeként kapcsolódott be az országos politikába, utolsó parlamenti beszédét pedig 70 esztendősen, 1873 nyarán mondta el. Négy évtizedes közéleti pályafutása során több alkalommal is történelemformáló szerephez jutott. Deák a 19. századi szabadelvű politikai és jogi gondolkodás egyik meghatározó alakja, és a mindenkor magyar történelem egyik legkiemelkedőbb államférfija volt. Tudását és tehetségét elsősorban a bécsi udvar abszolutista törekvéseivel szembenálló, liberális társadalmi reformokért és szabadságjogokért küzdő ellenzéki erők élén bontakoztatta ki. Az 1830-as évek derekától Deák volt a vezére a törvénytelenül perbe fogott és elítélt Wesselényi Miklós báró és Kossuth Lajos, valamint az országgyűlési ifjak felmentését célzó ellenzéki mozgalomnak. Deák kiváló taktikai érzéssel, a külpolitikai viszonyokat is figyelembe véve irányította az 1839/1840-es országgyűlés eseményeit. Elérte a politikai foglyok szabadon bocsátását, valamint azt, hogy a liberális reformellenzék háborítatlanul, minden korábbinál

szabadabb feltételek között vethesse fel és vitathassa meg a legégetőbb társadalmi problémákat. 1848-ban, igazságügyi minisztersége idején Deák új, a feudális jogviszonyokat végérvényesen felszámoló polgári és büntető törvénykönyv kidolgozását tervezte, ehhez azonban rövidnek bizonyult a Batthyány-kormány rendelkezésére álló öt hónap, az 1848 szeptemberében kezdődő szabadságharc pedig megakadályozta a reformkori tervek megvalósítását.

Deák a szabadságharc leverése után visszavonult a közélettől, és magatartása az osztrák önkényuralommal szembeni passzív nemzeti ellenállás jelképe lett. 1849 után Deák maradt szinte az egyetlen befolyásos ellenzéki politikus, akit nem végeztek ki, nem börtönöztek be, vagy nem emigrált. 1854-ben Széchenyi István gróf családja tette lehetővé Deák számára, hogy eladva kehidai birtokát, engedjen az elvárásnak, és az ország politikai életének központjába, Pestre költözzön. Deák ugyan nem viselt semmiféle hivatal, mégis akkora volt a társadalmi rangja és elismertsége, hogy az uralkodó, az ifjú Ferenc József 1860 novemberében tőle kért politikai tanácsot.

Az 1861. áprilisától öt hónapig ülésező pesti országgyűlésen Deák az úgynevezett „felirati” pártot vezette a képviselőházban, és az 1848-as törvények, mint törvényes jogalap visszaállításának programját hirdette. Pártjának követeléseit az országgyűlést feloszlató uralkodó ekkor még visszautasította, Deák tekintélye, népszerűsége azonban tovább nőtt. Ekkor, az 1860-as évek elején kapta a haza bölcse és a haza atyja megtisztelő jelzőket. 1864 decemberében Deák titkos tárgyalásokat kezdett a bécsi udvar megbízottjával, 1865 áprilisában pedig a híres

húsvéti cikkében tárta a nyilvánosság elé az 1848-as alap módosítását immár elfogadó egyezkedési készséget. Deák, néhány héttel később, az egyik bécsi lapnak írott – később májusi programnak nevezett – cikksorozatában vázolta fel a kiegyezés forgatókönyvét. A Deák elképzeléseit követő kiegyezési tárgyalások mintegy másfél év elteltével sikerre vezettek. 1867. február 17-én az uralkodó miniszterelnökké nevezte ki Andrássy Gyula grófort, június 8-án magyar királlyá koronázták Ferenc Józsefet, aki július 28-án szentesítette az 1867. évi 12. törvénycikket, a kiegyezés alaptörvényét. Deák Ferenc ezzel, a kiegyezés létrehozásával érte el politikai pályafutásának csúcspontját.

Ma már elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy az Ausztria és Magyarország között létrejött államjogi kompromisszum hazánk történelmében szinte páratlan gazdasági és kulturális fellendülést eredményezett. Magyarország minden tekintetben modernizálódott, és nagy lendülettel igyekezett elérni a fejlett nyugat-európai civilizáció színvonalát. Deák Ferenc 1860-as évekbeli politikai tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult, hogy Magyarországon létrejött a korszerű jogállam, és megindult a társadalom polgárosodása.

Deák halála után, 1876. februárjában törvénybe iktatták „a haza körül hosszú évek során át szerzett” történelmi érdemeit, neve pedig végérvényesen összefonódott a kiegyezéssel. A későbbiekben egész életművének megítélésére rányomta a bélyegét, hogy alakját legnagyobb alkotásával azonosították. Az utókor általában aszerint méltatta vagy kárhoztatta Deák érdemeit, hogy milyen volt, hogyan változott a kiegyezésről alkotott vélemény. A közvetlen politikai érdektől vezérelt aktualizálás szándéka – hol halványabban, hol erősebben – mindig is befolyásolta az időszzerű Deák képet. A legdurvábban az 1950-es években bántak Deák emlékével: megalkuvónak, ideológiai szempontból nemkívánatosnak bélyegezték, száműzték a nemzeti Panteonból, sőt Zalában még a köztéri emlékműveit is megpróbálták eltávolítani. Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmas arra, hogy alakját, tetteit és gondolatait hitelesen, minden eddiginél szélesebb körben tegyük ismertté, gazdag életművétől pedig igyekezzünk távol tartani az aktuál-politikai felhangokat és előítéleteket.

Deák szellemi és morális örökségének lehetnek a személyes történelmi érdemek elismerésén túli tanulságai is. Mély erkölcsi válsággal küszködő korunkban mindannyiunknak szüksége van

olyan fogódzókra, állandó értékekre, melyek belső tartást, gerincet adnak, amelyek formálják jellemünket, és amelyekhez igazítani próbáljuk cselekedeteinket. Ilyen erkölcsi normákat, örök érvényű emberi értékeket testesített meg a maga korában Deák Ferenc. Egy egész ország, egy egész nemzet történelmének alakítása csak keveseknek adatik meg, Deák kivételes jelleme, a politikai közéletben szinte példátlan erkölcsi tisztasága viszont morális erőforrás lehet valamennyiünk számára. Ünneplésünk csak akkor méltó igazán Deák emlékéhez, ha arra törekszünk, hogy magunkévá tesszük, és saját életünkben is érvényre juttatjuk a Deák által vallott és képviselt erkölcsi értékeket.

Deák Ferenc sohasem vágyott hatalomra, hírnévre vagy fényes karrierre. Számára a közérdek, a „közjó” szolgálata elsősorban lelkiismereti kérdés volt. Amikor 1833 áprilisában először választották Zala megye országgyűlési követévé, csupán bátyja unszolására, vonakodva fogadta el a megtiszteltetést. „Hidd el édes barátom – írta ekkor sógorának a pozsonyi diétáról – ha kötelesség és becsület állhatatosságot nem parancsolnának, én hamar, igen hamar ismét közöttetek lennék.” A kezdeti sikerek után később, az 1840-es évek derekán Deák borúlátóan ítélte meg Magyarország esélyeit, politikai kilátásait. Ezért, és ismert szerénysége miatt utasította vissza a felkérést, hogy a pártta szerveződő liberális reformellenzék vezére legyen. Barátainak csupán arra tett ígéretet, hogy segíteni fogja törekvéseiket. „Tudod Te, hogy régen remény nélkül állok én véletek és közöttetek a csatatéren, de a siker reménye nélkül is kész vagyok küzdeni, mert ezt becsület és kötelesség parancsolják” – válaszolta Kossuthnak. Deák sohasem fogadott el fizetéssel járó közhivatalt, ezért Batthyány Lajos is csak a felelősségérzetére tudott apellálni, amikor 1848 márciusában felkínálta neki az igazságügy-miniszteri bársonyszéket. „Kényszerített a becsület és kötelesség” – vallotta később sógorának, miután mégis elfogadta a miniszteri tárcát. Becsület és kötelesség – visszatérő, meghatározó motívumai Deák cselekedeteinek. Olyannyira azok, hogy a kiegyezés után, visszautasítva a miniszterelnöki tisztséget, kitüntetések és minden más jutalmat, ennyit kért csupán az uralkodótól: „Ha meghalok, mondja el síromon, hogy Deák Ferenc becsületes ember volt.”

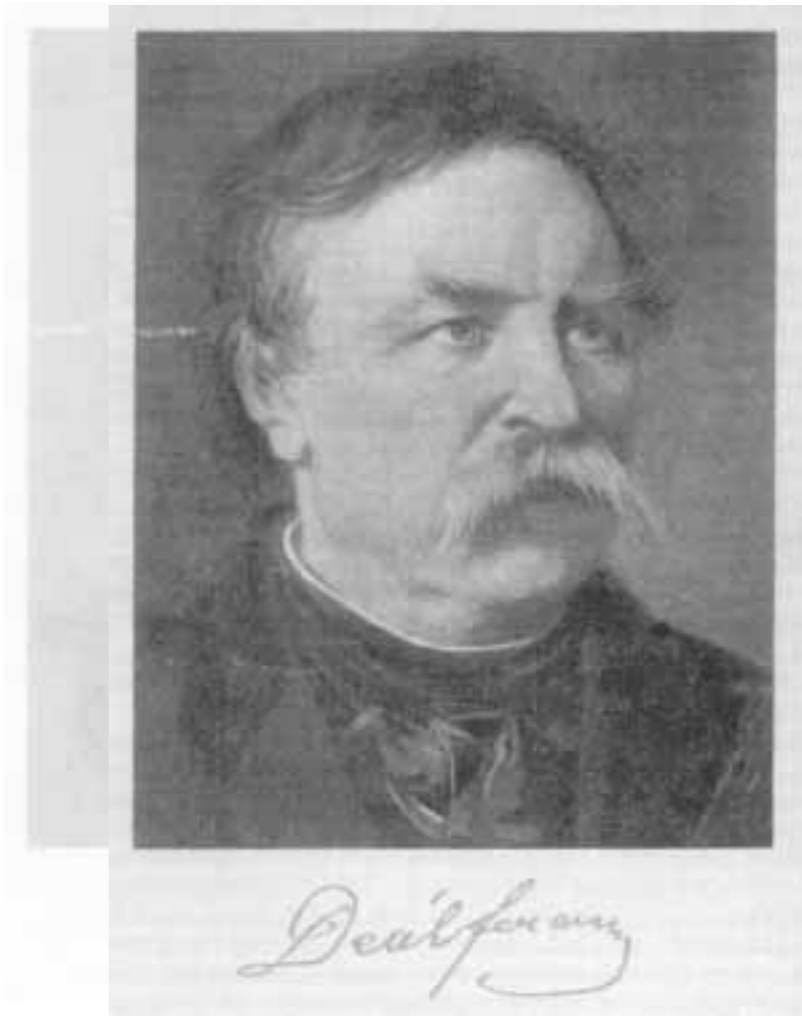
Hosszú közéleti pályafutása során még ellenfelei részéről is tisztelet és megbecsülés övezte

Deákot. Politikai harcmodora, stílusa, vitakultúrája szinte mindenben rokonszenvet ébresztett. Sohasem keltett indulatokat vagy gyűlöletet, távol állt tőle az érzelmek felkorbácsolása. Ellenfeleivel kíméletes volt, a vele szembenállókat nem sértegette, nem gúnyolta, nem becsmérelte, mert nem lejáratni, megalázni és legyőzni, hanem meggyőzni kívánta őket a saját igazáról. Sohasem ellenfeleinek személyét, hanem az általuk képviselt politikai nézeteket, elveket vagy eljárást támadta. Jóindulattal, megértő szeretettel közeledett embertársaihoz, együtt érzett a szegényekkel és elesettekkel, erkölcsi kötelességének tartotta, hogy segítsen rajtuk.

Deák Ferenc egész életében arra törekedett, hogy lelkiismerete tiszta legyen, meglelje belső nyugalmát, lelki békéjét. Éppen ezért volt kortársai körében, és ezért lehet előttünk is hiteles,

példaadó, követésre méltó személyiség. „Úgy hiszem – mondta egyik országgyűlési beszédében még az 1830-as évek elején – minden ember kebelében hordozza tetteinek legigazabb bíróját, a lelkiismeretet.” Deák hite és meggyőződése harminc évvel később sem változott. 1862 augusztusában adta gyámleányának, Vörösmarty Ilonának az alábbi – ma is megszívlelendő – jó tanácsot: „... önértetünket semmi úgy nem emeli, s lelkünknek semmi nem ad annyi nyugalmat, mint az öntudat, hogy kötelességeinket mindig híven és pontosan teljesítettük.”

(Az írás beszéd formájában hangzott el 2003. október 17-én, Zalaegerszegen, a Deák-emlékműnél rendezett ünnepségen.)

Cserna Anna:

DEÁK FERENC TOLNA MEGYEI ROKONAI ÉS BARÁTAI

Kezdetben csupán a rokoni szálak, aztán egy diétai találkozáskor született barátság kötötte Deák Ferencet Tolna vármegyéhez. Ez a kör bővült az élénk közéletben szerzett jó ismeretségekkel. A kötődései szorosak, az élete végéig elkísérték, mégis a megyében fellelhető források száma csekély. Néhány levelét őrzi a megyei levéltár, valamint a megyei múzeum irodalmi gyűjteménye. Bár életének különböző időszakában keletkeztek az ez alkalommal közölt, többségében ismeretlen források, mégis különös módon követik élettörténetét. A közszereplésének bizonyos epizódjaihoz kapcsolódó, valamint a politikától mentes magánélete világát idéző írásokban inkább habitusának, jellemének egy-egy meghatározó eleme a figyelemre méltó. A "Haza Bölcsé", az államférfi, a jogtudós egyúttal hétköznapi ember is volt, aki olykor kétségek között gyötrődött az ország sorsa miatt, aki bölcs barátként megértéssel fogadta el a másik döntését, véleményét, aki esendőnek látszott számtalanszor a betegségben. Rokonként is figyelmesnek mutatkozott, sőt gondoskodásának számtalan jelével lepte meg a hozzá közel állókat.

A valahová tartozás érzése, az emberi kapcsolatok nem tudatos keresése tették őt igazi testvérré, nagybácsivá és barátá. A testvéreihez igen erős szálak fűzték, hiszen a születésekor anyját, öt évesen apját vesztette el. Katonás, egyenes jellemű, titkon költeményeket író Antal bátyja és anyáskodó Klára nővére nevelték.¹ Még kisgyermek, amikor Jozefa nővére elhagyta a kehidai otthont. Férjével, Nemeskéri Kiss Józseffel Tolna vármegyébe, Paksra költöztek.² Házasságuk mindkét család társadalmi rangjához illett. A Deák család az ismeretlenségből emelkedett fel a 18. század folyamán a zalai hivatalt vállaló nemesség sorába, a "bene possessionatus" körbe.³ Némi iskolázottsággal, hivatalviseléssel, előnyös házasságokkal alapozódott meg a társadalmi státusuk.⁴ A felemelkedés hasonló útját választotta a Nemeskéri Kiss család is. Tolna megyében a 18. században szerzett birtokaik 10550 holdat tett ki.⁵ A házasságkötés időpontjában azonban a család befolyása már megkopott, és a birtokaik

is összezsugorodtak. Paksot a középkorban tekintélyes Paksy család leányági leszármazottai, a Daróczy és Száraz famíliák örökölték közbirtokosságot alkotva, amelyen a 19. századra már a Nemeskéri Kisseken kívül, a Kornis, a Rosty, a Csúzy a Vigyázó, a Szluha, a báró Rudnyánszky stb... rokonság is osztozott.⁶ Sokáig előnyösnek tűnt anyagi és gazdálkodási szempontból az osztatlan állapot. Ezt a védekező mechanizmust a családok szerteágazásával nem lehetett működtetni több generáción keresztül. Kiss József az 1816-ban történt birtokosztálykor kapta a paksi javakat a madoccai, bölcskei és gerjeni birtokrészekkel együtt. A tulajdoni hányad szerinti osztozás sem bizonyult sikeres megoldásnak, ugyanis a hagyományos művelési rendszerhez való ragaszkodás, az állandó pénztelenség megélhetési nehézséget okozott. Ez teljes valójában akkor mutatkozott meg, amikor a családfő 1829-ben meghalt. A család válságos helyzetbe került. Az 1300 holdas birtok az úrbáris arány nagysága miatt korszerűtlen volt. Az eladósodás veszélye beárnyékolta a jövőt.⁷ A hét kiskorú gyermekével magára maradt Jozefa, megkérte Ferenc öccsét a családi ügyek rendezésére, aki az ügyvédi teendők mellett⁸ a négy hetes paksi tartózkodás alatt a gazdaságot is megpróbálta helyrehozni.⁹ Gazdálkodási tapasztalatait bátyja oldalán szerezte, aki 1811-ben vette át gyámjuktól a közös birtokok gondját. Deák Ferenc a tanulmányai befejezése után 1825-től bátyjával együtt kezelte a zalai családi birtokot. Antal testvére diétai követségei, valamint alispáni hivatala alatt pedig egyedül irányította a gazdaságot. A közel 3000 holdas örökséget a nagynyai adósság és a család másik ágával folytatott hosszadalmas pereskedés terhelte. A tehermentesítés, a pénzterhek felszámolása megtörtént, de a modernizálásra már nem futotta. A lánytestvéreknek járó évi összeget, a birtok egyéb költségeit éppen csak fedezte főleg a jobbágyok pénzbeli és természetbeni szolgáltatásaiból, kisebb hányadban a majorságokból és a haszonvételekből származó jövedelem. Ebbéli ismereteit hasznosítva egyelőre sikerült a paksi problémákat áthidalnia. Jozefával a

kapcsolatuk a távolság ellenére mindig bensőséges volt, amely a testvéri segítségnyújtást követően tovább mélyült. Ugyan kevésbé dokumentált, de kölcsönösen látogatták egymást a későbbiekben is. Antal testvérük halála után Jozefa gyakrabban megfordult Kehidán. 1852-ig a kényszerű családi közös gazdálkodás is összetartotta a testvéreket. A jobbágyfelszabadítás, majd az úrbéri kárpótlás után az anyagi nehézségek állandósultak, ezért a zalai birtokok megosztásra kerültek egyenlő arányban a három Deák testvér között. Jozefa és Ferenc a kehidai, koppányi és kustályi 40-40 ezer forint értékű részüket továbbra is együttthagyták. Egy évvel később Jozefa gyermekei anyjuk halála miatt újabb birtokosztályt kezdeményeztek. Az anyai örökszük és a paksi birtoktestek birtokában sem stabilizálódott anyagi helyzetük. A nagyszülői közbirtokos lét a leszármazók számára csupán a múlt emléke maradt. Ám Deák Ferenc azon döntésével, hogy eladja az egykor oly sokat jelentő zalai jussot, némiképp hozzájárult a tolnai rokonság egzisztencia építéséhez. Gyermektelenül elhalt Klára nővérének reá szállott örökszéből is juttatott Jozefa hat gyermekének¹⁰, akikkel a rokonságot fenntartotta és ápolta élete végéig. Nővére Katalin lányánál lakott, így paksi látogatásai alkalmával természetesnek tűnt, hogy ennél az unokahúgánál és családjánál szálljon meg, aki helybeli, közbirtokos családból származó Szeniczey Ferencsel lépett házasságra. Szeniczey Ferenc Nyitrából való elődei nem tartoztak a megyei elit, a megyei közéletben szerepet játszó famíliák közé.¹¹ Nevükkel 1760 körül találkozni a megyei iratokban.¹² Múltjukat és a paksi közbirtokosságba jutás útját csak részben ismerjük. A 19. század fordulóján Szeniczey Bárány Pál említhető meg, aki több jómódú megyei család ügyvédjeként szerepelt. Már paksi birtokosként kérte 1820-ban a Bárány név helyett a Szeniczey név használatát.¹³ Utódai a megalapozott, biztos családi háttérből indulhattak el. Szeniczey Ferenc kiegyensúlyozott életet tudott biztosítani felesége és gyermekei számára. A Szeniczey család a népes gyerekhaddal közel állt Deák "Oncl" szívéhez.¹⁴ A család körében töltött kellemes napok történéseit, az idő távolában megszépült emlék-foszlányokat Cecília unokahúga jegyezte le 1903-ban. A visszaemlékezés aktualitását Deák Ferenc születésének 100. évfordulója adta. A Deák-kultusz jegyében az egész országban tanulmányok, cikkek sokasága készült. Tolnában Csapó Vilmos tengelici birtokos-irodalmár,

egyébként Nedeczky vonalon Deáknak távoli rokonaként foglalkozott a politikushoz fűződő emlékek összegyűjtésével.¹⁵ A felkérésére kezdett írásba Cecília. A visszaemlékezésében nemcsak az ismert családi adatokat ismételte meg, hanem a megfigyeléseit, a gyermek-, majd a felnőtt lány benyomásait rögzítette egyéni előadásmódban sok-sok adalékot szolgáltatva a korosodó Deák Ferencről.

Cecília a korabeli életrajzok ismeretén alapuló elbeszélésében kedves, legendás, mesébe illő történeteket elevenített fel a "híres rokonról",¹⁶ Mintha csupa játék és móka lett volna az élet Pakson. Talán gyermekszemmel az is volt. A nagybácsi évente két alkalommal 4-6 hetet időzve húsvétra és a szüretre, a vidéki élet jelentős ünnepére, eseményére utazott Paksra.. A család napirendjéhez alkalmazkodva csupáncsak késői lefekvései tűntek terhesnek az őt őrző családtagoknak. A kúria nagy fája alatt a "fehér padon" üldögélő, köztisztelőben álló embert fürkésző tekintetek, vagy József főherceg váratlan látogatása ugyan megzavarta a család egyébként eseménytelen életét, de kedves lényével mindezeket elfeledtette. Idejének nagy részét a gyerekekkel és a szabadban töltötte. Szinte nagypapai szerep jutott számára. Cecília az ostáblán játszó gyerekek körében, a húsvéti locsolkodási jelenetben, a meglepetésekkel teli ajándékozási szokásaiban, a családi beszélgetésekben mindig tréfálkozóan, derűsen, vidámnak láttatja Deák Ferencet. Aki a zajos politikától távol élvezte a csendes, kényelemben elmúló napokat, az apró örömeiket, a családi és szeretetteljes légkört. Aki olykor mulatságos és tanulságos adomákkal szórakoztatta a köréje gyűlteket, amelyekből kiderült, hogy nem szerette a hízelgő, a túlzottan finomkodó és őszintétlen embereket. Az atyafiságot viszont sokra becsülte, de befolyását sohasem használta fel arra, hogy méltatlanul előnyökhöz juttassa rokonait. A paksi rokonságnál tett látogatásai a szellemi kvalitásait megmozgató 1860-as években, a mozgalmas politikai életben vezető szerepet vállaló Deák számára valóban a kikapcsolódást jelentették. Idősödve a pihenés és a felüdülés óráiban egyre inkább szemlélődővé vált, és talán a betegsége előhaladta miatt utolsó tartózkodása rezignálttá és búcsúzkodóvá sikerült. Életrajzírója szerint 1868 körül a paksi látogatások ritkultak, majd elmaradtak Jozefa gyermekei és unokái az egyre nehezebben mozgó, majd a betegsége utolsó szakaszában a karosszékehez

kötött nagybátyjukat nem hagyták magára. A képviselőház tagjaként Pesten élő Szeniczey Ödön unokaöccse és keresztfia pedig mindennapos látogatója volt a betegágyánál.¹⁷

Az árvasága, apja szeretetének hiánya az emberekhez való viszonyulását nem befolyásolta.¹⁸ Megszámlálhatatlan barátot és ismeretséget szerzett élete során, többek között Bezerédj Istvánét. 1832-ben az országgyűlésen kerültek közelebbi ismeretségbe. Bezerédj, akárcsak Deák a megyei ellenzékét képviselte. Hasonló gondolkodásuk miatt, izgalmas eszmecserékben lettek *„legbensőbb barátok”*.¹⁹ Az országgyűlési küzdelmekben, a törvényjavaslatok kidolgozásában mindig ott találni Deák mellett Bezerédj Istvánt, aki elismerte barátja szellemi fölényét, csodálta jogérzékét, jogi felkészültségét, egyedülálló gondolatait és szóbeli tehetségét, a politikust, aki került a bántó élcet, a derűtséget okozó és az érzelmekre ható szóbeli fogások, aki inkább világos, logikus hozzászólásaiban a hallgatósága meggyőzésére törekedett. 1839-ben az ellenzék, a konzervatív tábor sem vonta kétségbe Deák Ferenc parlamentáris vezerségét.²⁰ A 30-as évek *„Deákja”* kiegyensúlyozott, derűt és erőt sugárzó, befolyással bíró, közkedvelt személyiség volt a politika színterén.²¹ Ezt sugallta az 1839 októberében kelt levele, amely királyi biztos jelenlétében többször megismételt, botránysos követválasztás kapcsán írt Sztankovászky Imrének, még hivatalában lévő főjegyzőnek. Azon félelmének adott hangot, hogy a bonyodalmak elhúzódnása veszélyezteti az országgyűlés munkáját és eredményét. Körültekintésre és megfontoltságra intette a megyei reformereket, akik közül számos rendkívüli embert, Csapó Dánielt, Perczel Mórt, ifjú Bartal Györgyöt személyesen is ismert. Úgy tűnik, hogy figyelmeztető levele több dologban nyújt megerősítést Deák egyéniségéről. Többek között megerősítette azt, hogy Deák mérsékelt, konfliktusokat feloldó, előrelátó politikus, hogy hatalmas az ismerete és a rálátása az ország bármely pontján megessett eseményekről, hogy valóban tekintélyes embernek számított. A megyei ellenzék vezetői számára is nyilvánvaló volt, és elfogadtatott Deák elsőbbsége a liberálistozgalmak élén. A tolnai reformmozgalmak kritikus időszakát élte meg a követválasztás kapcsán. Szemmel láthatóan a konzervatív tábor megerősödve került ki a küzdelemből, ugyan még nem vette át teljes egészében a megyei vezetést. Hamarosan ez is bekövetkezett. Tolna esete nem egyedi volt

az országban. Deák aggodalma semmiképpen sem volt alaptalan, hogy a reformok törvényes útja elakadhat, hiszen a következő években a parlamenti út lelassult. Viszont a cselekvési tér átveddött a társadalmi élet egyéb területeire, amelyeken a megyei vezetéstől kiszorult reformerek az újdonságok sokaságát valószínűsítették meg.²²

Bezerédj kezdeményezésére Tolna sem hiányzott azon megyék sorából, amelyek Deákot a *„haza és haladás”* ügyében kifejtett érdemei alapján már 1837-ben *„Tábla Bírójává szabadon elválasztották”*.²³ A hivatalos kinevezés indoklásában Tolna Deák iránti nagyrabecsülését így módon fejezte ki, *„az évek hosszú során gyűjtött nagy tudománya, szilárd jelleme okáért a’ kedves nemzetnek legelsőbb kitűnőbb és jelesebb orszá[gy]l[ú]lésein] képviselők sorába méltán számítatik, őt, kit az országos vélemény az érdemek legragyogóbb jutalmával „a közbizodalommal megbecsülte” még közelebb hozzánk kapcsoltuk, és az országnak e’ nagy Férfiát magunkénak is nevezhetjük.”*²⁴ A beiktatása csak 1841 november 22-i időszaki közgyűlésen történt meg. A *„Nagy Hazafinak”* szóló megtiszteltetés egyben Zalának szánt gesztus is volt, ugyanis Bezerédj István országgyűlési szerepléseit szintén táblabíróssággal ismerték el a zalaiak.²⁵

Deák Ferenc is hasonló módon vélekedett Bezerédjről, és méltányolta elhivatottságát, tenni akarását, nyíltszívűségét. Gyakori vendégként tanúja volt a Bezerédj házaspár életének. Majd barátja bánatának, aki előbb feleségét, Bezerédj Amáliát, utóbb Flóra kislányát veszítette el. Az országos dolgok a reformmozgalmak alatt több alkalommal összehozta a két kiváló embert. Együtt dolgoztak a büntetőtörvényt előkészítő országos bizottságban, amelyben Bezerédj nem követként vett részt rendhagyó módon. Emiatt egyes bizottsági tagok támadták egyébként jogi végzettségű reformert, akinek felkészültsége mellett kiállt Deák Ferenc.²⁶

1843 után barátságuk ugyan töretlen, de Bezerédj csapásként élte meg Deák távolmaradását a napi és a diétai küzdelmektől. Nem ő volt az egyetlen, aki nehezen tudta elfogadni barátja döntését. Ezért csatlakozott Lőcse városának felhívásához, miszerint maga az országgyűlés bírja rá Deákot a zalai követség elfogadására.²⁷ Meg volt az esély arra, hogy a mérsékelt beállítottságú, a viták elsimításához értő Deák Zala teljes egyetértését elnyerje a követválasztáskor. Ám a háziadó kérdése

megosztotta a nemes urakat, a korteskedés eldurvult, a visszaélések bevett szokássá léptek elő. Deák erkölcsi felfogásával ellenkező történések miatt elállt a követségtől.²⁸ A kudarc, Antal bátyja halála miatti súlyos érzelmi megrázkódtatás testi bántalmakban jelentkezett. Kedélyállapotának változásait Bezerédj levelezésében is említi. További kapcsolódási pontok is felfedezhetők életútjuk során 1846-ban, 1847-ben az ellenzéki program megszerkesztésének időszakában. 1848-ban Deák az igazságügyi minisztérium felállításakor szívesen látta volna Bezerédj-t a kodifikációval foglalkozó osztály munkatársaként. Országgyűlési képviselőként a politikai szerepkört választó Bezerédj elutasító válaszát is megértéssel fogadta.²⁹ hiszen azonos erkölcsi normák szerint éltek életüket. Országgyűlési képviselősége miatt halálra ítélt, majd kegyelemben részesült és végül a hidjai birtokán házi őrizetben levő barátját Deák rendszeresen látogatta. Elmaradhatatlan vendég volt az özvegy, Bezerédj Etelka pesti Koronaherceg utcai lakásán is a híres vasárnapi ebédeknek az 1860-as években. Talán egyik ilyen ebéden a kor jeles politikusa, művészei jelenlétében fogalmazódott meg a *„Húsvéti cikk”*.³⁰

Néhány közvetett tolnai forrás segítségével Deáknak Vörösmartyval való barátsága és életének egészen más tartalmú korszaka is felidézhető. A győri jogakadémián folytatott tanulmányainak befejezése után Deák Pestre ment prókatori gyakorlatra és ügyvédi vizsgájának letételére. Művészek baráti társaságába csöppenve Stettner Zádor György mutatta be Deákot Vörösmarty-nak. Érzelmi rokonságon alapuló kivételes barátság szövődött közöttük.³¹ Rengeteg a párhuzamosság életútjukban és azonosságok a személyiségükben. Cselekedeteik mozgatója az ország jövője iránti elkötelezettség. Míg Vörösmarty a dicső múlt megéneklésével, addig Deák az ősi jog ismeretében a törvénykezési gyakorlattal erősítette a nemzeti érzést. Csöndes komolyságuk magyaros humorral párosult. Deák a család mindennapjainak is részese volt, így a beteg Vörösmarty kétségek nélkül, teljes bizalommal bízta gyerekeinek és feleségének jövőbeni sorsát barátjára. Deák mint gyámatya maximálisan eleget tett a végakaratkának. A zilált anyagi helyzetüket felhívására az ország lakosságának közadakozásából összegyűjtött 103 ezer pengőforintból rendezte.³² Atyai figyelemmel követte a gyerekek növekedését. Vörösmarty árvák viszont gyermeki szeretetükkel vették körül a gyámatyjukat. Különösen Ilona

gyermeki ragaszkodása nyilvánult meg kettejük érintkezésében, aki férjével, Széll Kálmánnal együtt ápolta is a nagyon beteg Deák Ferencet.³³

A jótékonyaságon kívül, Deák a társadalmi élet egyéb területein munkálkodik az önkényuralom éveiben. Passzív ellenállását a fennálló rendszerrel szemben oly módon fejezte ki, hogy hivatalt nem fogadott el, a konspirációktól távol maradt. Visszatért régi kedélye, munkabírása, ami a közéletbe történő ismételt szerepvállalásával még inkább kiteljesedett. Tudatosan, felkészülten töltötte be a vezető helyet a kiegyezés létrehozásáig. Képviselőként, látszólag háttérben politizált 1873-ig.³⁴ Ebből a korszakából származó rövid levélkék utalásai jelzik, hogy a betegséggel küszködött, bár a tünetek még a szellemi produktumát, életkedvét nem gátolták. 1854 körül jelentkezett szívbaja, a hypochondriás hajlama előtérbe került. Tíz évvel később komolyabb jelzésekkel már a szívelégtelensége és érlemeszesedése közérzetének romlásával járt. Étkezési szokásai megváltoztak, még mindig sok időt töltött a szabadban, és az év jelentős részében Széll Kálmánéknál Rátóton vendégeskedett. Élete az ország előtt zajlott a napilapok tudósításain keresztül. Nagy népszerűségéből adódott, hogy ismerősök, ismeretlenek, tisztelői apró figyelmességekkel lepték meg. Bezerédj Istvánnal hidjai selyemszövői zsebkendőkkal ajándékozták meg évenként karácsonykor.³⁵ A közölt levelek egyik címzettje Kovács József korának jeles gyümölcsnemesítője legújabb, legízletesebb gyümölcsseit küldte Deák Ferencnek. A népszerűséget kellő szerénységgel, alázattal viselte. Nyitott az emberek felé, a legapróbb jelzéseiket is érzekelte és viszonzta, mint ahogy Kovács József tiszteletesnek szóló levelek hangnemének változása is mutatja. E magatartásbeli képességével gyűjtötte maga köré az embereket. Magányossága viszonylagos, legfeljebb a lélek, a társtalan ember magányossága lehetett.

A közölt források a Deák dokumentumok körét gazdagítják, jóllehet csupán morzsányi információkkal bővítik az ismert Deák képet. Egy ember hétköznapi gyöngeségekkel és rendkívüli erényekkel egy adott történelmi szituációban a vizsgálódás tárgya. A magánéleti, a közéleti sikerek és sikertelenségek nyilván a habitus alapján magyarázhatók. Deák esetében az alkati adottságok, a természetes készségek és képességek ismeretében elsősorban az élete tartalmassága ad kutatási témát. Kétségtelen az emberi természet

egy életen át alakul, de a tetteket irányító alapvető jellemvonások alig módosulnak, az egyéni látásmód legfeljebb a tapasztalatok bővülésével gyarapodik. Összevetve az ifjúkori és az idős Deák Ferenc lényét a meghatározó sajátosságai egész életén át elkísérték. Ahogy a tanulmányaiban tehetségesnek, kényelmesnek látszó ifjú Deák nem igyekezett osztály elsőbbségre, úgy felnőttként és politikusként sem vágyott közfunkcióra. Diák társaságban visszahúzódott, és a későbbiekben is bár szívesen tölti az időt társalgással, inkább másokra figyelő volt. Tartózkodása minden fajta kockázatos dologtól szenvedélytelenségre vallott, de a mögöttes énje igen érzékeny, független embert rejtett. Életének bármely szakaszát is nézzük, kibújt minden kötöttség és formáság alól. Ügyvédi oklevelet szerezve ügyvédi praxist nem folytatott. A tiszteletbeli alügyészi gyakorlatában inkább jogi ismereteit tette próbára. Viszont teljes emberként nagyfokú kötelességérzetből, hivatástudatból, tevékenyen, kimeríthetetlen energiával vetette magát a közéletbe, a törvényjavaslatok megalkotásába, miután igen nehezen, vívódva elkötelezte magát. Ez a szerepvállalás meghozza számára elkerülhetetlenül az elsőbbséget a liberális reformmozgalomban, majd az önkényuralmat felváltó időszakban, amikor ismét esélyt látott a polgári elvek törvényes keretek közötti megvalósítására. Állandó jellemvonásként fogható fel a gondolkodásában, a szemléletében visszatérő olyan elemek, amelyek a születéséből, a neveltetéséből adódtak, mint az ősi jog tisztelete, a nemesi származás tudata, az uralkodó iránti lojalitás. A törvénytisztelete arra az ideára épült, hogy a törvényt lehet módosítani, eltörölni és újat hozni. Mindig a jelenben gondolkodott, s ez tette bizakodóvá. A betegsége csak átmenetileg ingatta meg hitében. A törvényalkotást életcélként tekintette, és azt a pontos törvényi megfogalmazás igényével jelölte meg. A kiegyezési tárgyalásokban, a képviselői munkájában a törvényalkotó, a jogász Deák Ferenc kapott főszerepet. A történeti irodalom is az alapos elméleti felkészültséggel párosuló közjogi munkálkodását hangsúlyozza.³⁶ A tolnai források Deák jellemrajzára irányítják az érdeklődést. Habitusa és az életét átfogó történelmi korszak, a cselekedetei és magatartásbeli tulajdonságai közötti összefüggéseket kutatva, talán megfejthető közéleti sikereinek a titka. A habitusának úgy tűnik nagyon is megfelelt az a történelmi szituáció, amelyhez a munkálkodása kötődött, amelynek során a becsvágy, az ambíció

nem ösztönözte, nem vezérelte, ami jelzi szigorú értékítéletét a világ dolgairól, és érzelem gazdag világát is. Miként belső indíttatásból szolgálta a jogot, ugyanolyan alapról közelítette meg a vele kapcsolatba kerülő rokonokat, barátokat, tanúsítják a korhű szövegközléssel közreadott levelei is.

Deák Ferenc levelei Tolna megyei barátaikhoz

1.

Pozsony, 1839. október 9.

Deák Ferenc levele Sztankovánszky Imréhez³⁷

Kedves barátom!

E pillanatban kaptam Tolnából egy alá írás nélküli tudósítást arról hogy a' Megye vissza hívta követeit, 's helyettök Pistánk³⁸ és Perczel Móríczzal vagynak követeknek ki jelelve. Ugy hallom Perczel Móríczzal a' Királyi biztosság által hivatalától fel függesztetett³⁹, 's ellene Magistratualis actio rendeltetett, hiszem hogy ártatlanságát meg fogja bizonyíthatni, de nem kételkedem azon is: hogy meg választása esetében a Kormány ugyan azt teen[d]ni, a mit Gróf Raday⁴⁰ eránt tett, mert miután azt eltiltotta, mivel actio alatt volt, miután tilalmához olly határozottan ragaszkodott még akkor, mikor miatta csak nem tellyesen meg volt akadva Ország Gyűlésünk folyamatja, természetes: hogy most egy más leg alább némüleg hasonló esetet el nem fog nézni, hogy ez által a' Nemzetnek jövendőre egy uj erősítő példát adjon maga ellen. Már pedig ha Perczel a' meg jelenhetéstől el tilthatnék, nincs erönk az ügyet ki vivhatni, 's magát az elvet, mellynek tökéletes el bukását csak Radaynak le mondása menhetne meg, bizonyosan el buktatná az illyen süker nélküli küzdésbe bele faradt ország Gyűlési többség, 's akkor a' kár sulyos, és pótolhatatlan. Az Istenért fontoljátok meg ezeket a' választásnál, ne tegyétek ki a nemzet köz ügyét illyen veszélyeztetésnek, én meg vagyok győződve: hogy Perczel Moricznak maga is sokkal tisztább érzést táplál kebelében a' köz jó eránt, mint sem hogy vissza ne borzadjon ennyi kedvetlen, sött Hazara nézve káros következeseknek bar ártatlanul is oka lenni,

Közöld kérlek ezeket Csapóval⁴¹ és Pistával, tiszta érzetek, és komoly megfontolástok úgy fogja vezetni ez ügyet, mint az Honunkra leg jobb leend, bocsasd meg talán feleslegesen figyelmeztető avatkozásomat, és szeressed

tisztelő barátodat
Deákot

Édes anyádnak, hitvesednek, testvérednek kezeit csókolom, Pistát Danit forrón ölelem

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár: Sztankovánszky család iratai Sztankovánszky Imre levelezése 74. pallium

2.

Pest, 1848. április 23.

Deák Ferenc levele Bezerédj Istvánhoz⁴²

Kedves Barátom!

Sokat hánytam vettem magamban válaszod tartalmát. Kedves volt ugyan nékem: hogy annyi oda adást, 's olly hú magasztalást láttam abban ön személyem iránt; 's kezdetben már csak nem el csábított azon vágy: hogy Téged hivatalom körében bírhasalak; 's kész vala előterjesztésem, mellybe a' Te nevedet is igtatám. De ujra és ismét ujra olvasgatám leveledet, 's éreztem: hogy mint becsületes ember köteles vagyok előre Téged arról is értesíteni, mi szerint én csak rövid ideig, 's talán csak hetekig maradhatok valószínűleg a' minisztériumban, mind inkább roskadozó egészségem miatt; 's Téged ki nem csekély részben személyemhez is kötötted el határozásodat, nem tehetlek ki előleges figyelmeztetés nélkül annak: hogy most néhány hétre be lépve, az én le léptemmel, ha olly utódom leend ki néked kedves nem volna, ismét ki lépj, 's így mostani helyzetedből, 's némileg a' politcai életből is miattam ki sodortassál. Ezt tehát lelki ismeretessen, előleges figyelmeztetésül? De ha mind e mellett inkább tekinted a' köz jót mint – hogy személyem vagy általában a' miniszternek személye utobb az én le léptemkor is határozatodra be folyással legyen? Ezt pedig a' köz ügy miatt szivembül ohajtom; egy helyet válaszodig nyitva hagyok számodra, 's mivel azt hiszem, hogy erődöt, készülségedet,

tabellák készítésével, vagy repositionalis⁴³ ügyek vizsgálásával el foglalni annyi volna, mint pazarolni azon kincset, mi hazánkban sokkal ritkább semhogy azzal könyelműleg bánhatnátok, 's annyi volna, mint meg lopni a' hon intelligentiájának öszvegét, mechanikus munkára fordítva, mi jobbra, nemesebbre való, a codificationál⁴⁴ tartok üresen egy tanácsnoki helyet (2500 ft fizetéssel), hol szép téren működhetnél Szalay Laczival.⁴⁵ Irj barátom minél előbb. Isten veled

hú barátod
Deák

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár Bezerédj család iratai Bezerédj István levelezése 43. pallium (Közölte: Molnár András: Deák Ferenc igazságügyi miniszteri irataiból - Batthyány kormány igazságügyi minisztere Zala Megyei Levéltár Zalaegerszeg, 1998. 230. p.)

3.

Paks, 1855. április 26.

Deák Ferenc levele Bezerédj Istvánhoz

Kedves Pistám!

Ma akartam Hidjára⁴⁶ menni, de nem igen jól érzem magamat, nátha és fej fájás kineznek, az idő pedig durva és hideg. De talán egy pár nap alatt helyre állok, 's ez esetben szombaton átmegyek. Isten áldjon! Nődnek jelentsd legszívesebb tiszteletemet.

hú barátod
Deák

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár Bezerédj család iratai Bezerédj István levelezése 43. pallium.

4.

Pest 1856. január 4.

Deák Ferenc levele Bartal Györgyhöz⁴⁷

T. ifj. Bartal György úrnak.

A Vörösmarty árvák részére általa hozzám küldött segélyezési öszveget névszerint:

Bartal György urtól 100 ft.
Csiba Ferencz kasznár urtól 10 f
Bocsor Antal plebános urtól 15 f
Balog Ferencz urtól 10 f
Csákányi János urtól 2 f
Perczel Ákos urtól 5 f
Berecz Anna 4 f
Gajdonik János urtól 3 f
Adler Józseftől 6 f
Péchy József urtól 4 f
Szikora Ignác urtól 1 f
Pecsovics Ferencz urtól 4 f
Balassa Bálint urtól 1 f
Sebestyén Károly urtól 5 f
Dr Merler József urtól 3 f
Illés Ádám tolnai jegyző urtól 4 f
Rosmajer Ferencz urtól 2 f
Dr Gottwald G urtól 2 f
Geisz József urtól 10 f
Tenczlinger József urtól 2 f
Striteczky Antal urtól 1 f
Geiger Florián urtól 2 f
i. Krámer Ábrahám urtól 10 f
Faddi földmivesektől 4 f. 14 kr
Öszvesen 210 f 14 kr

Valósággal megkaptam, miről azon kéréssel tudósítalak, szíves az illetőknek őszinte köszönetemet s az árvák buzgó háláját nyilvánítani: - Isten Veled!

Deák Ferencz

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár: Bartal család iratai ifj. Bartal György iratai 19. pallium

5.

Pest 1856. január 10.

Deák Ferenc levele Sztankovánszky Imréhez

Kedves barátom!

A Vörösmarty árvák részére általad küldött 300 pengőforintot kötelezvényedet megkaptam. Fogadd a' árvák háláját, 's az én legszivesebb köszönetemet. Isten veled! hü barátod

Deák Ferencz

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár: Sztankovászkycsalád iratai Sztankovánszky Imre levelezése 74. pallium⁴⁸

6.

Pest, 1868. március 1.

Deák Ferenc levele Bezerédj Istvánnéhoz⁴⁹

Meg bocsásson Kedves Etelkám, hogy ígéretem szerint a' mai ebédnél meg nem jelenhetek, oka egészségemnek egy kis változása, mely azt hiszem sokáig nem fog tartani. Isten áldja! A' leg szivesebb tisztelettel hü tisztelője Deák Ferencz

Eredeti levél. Tolna Megyei Levéltár: Bezerédj család iratai Bezerédj Istvánné született Bezerédj Etelka iratai 124. pallium

7.

Pest, 1871. január 10.

Deák Ferenc levele Kovács Józsefhez

Különösen tisztelt Kedves Plébános úr!

Szíves köszönet a' szé és jó gyümölcsért, melyet nékem a mult hónapban küldött Fogadja tőlem is szívesen ezen arcz képemet emlékül, 's legyen meg győződve, hogy Ön egyszerű szerény de jótékony munkakörében leg

őszintébb tiszteletemet bírja. Isten áldja! s adjon boldog új évet!

őszinte tisztelője Deák Ferencz

Eredeti levél. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd Irodalmi Gyűjtemény 71.9.3.1.

8.

Rátot, 1871. augusztus 12.

Deák Ferenc levele Kovács Józsefhez

Tisztelt barátom!

Szíves barátságos köszönetet a' küldött szép és jó gyümölcsért, mely épen érkezett meg, 's kevés el érett darabokat ki véve, a' leg jobb élvezhető állapotban van. Széll Kálmán⁵⁰ képviselő és neje koszorús költőnek Vörösmartynak leánya, kiki jelenleg tartozkodom, 's kik velem együtt fogják a' finom körtéket élvezni, szinten szíves köszönet[et] mondanak. Isten áldja! Szíves tisztelettel

hü barátja Deák Ferencz

Eredeti levél. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd Irodalmi Gyűjtemény 71.9.1.1-2. A levélhez boríték is tartozik, a címzés a következő:

Jegyzetek

¹ Horánszky Nándor: Deák Ferenc lelki alkatának és betegségének befolyása pályájára Orvostörténeti Közlemények 1972, 64-65. szám, 13-30. p. (Továbbiakban: Horánszky...)

² Molnár András: A fiatal Deák Ferenc, Kézirat, Deák Jozefa és Nemeskéri Kiss József 1808. május 27-én kötött házasságot Kehidán (Továbbiakban: Molnár, A fiatal Deák...)

³ Turbuly Éva: A Deák család felemelkedése a megyei hivatalvállaló nemességre Zalai Gyűjtemény 35. kötet Zalaegerszeg, 1994, 33-34. p.

⁴ Turbuly Éva: Egy zalai köznemes, Deák László vagyoni viszonyai Zalai Gyűjtemény 34. kötet, 17-18. p.

⁵ Glósz József: Tolna megye középbirtokos nemességének anyagi viszonyai Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve XVI. kötet, Szekszárd, 1991, 13. p. (Továbbiakban : Glósz...), Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VI. kötet, Pest, 1860, 248-249. p., Magyarország családai Sikabonyi Angyal Pál közlése: 88. Nemes-kéri Kiss 222-225. p.

⁶ Paks nagyközség monográfiája Paks, 1975, 61. p.

⁷ Glósz 24-25., 75., 132. p.

⁸ Tolna Megyei Levéltár: Közgyűlési irat 10 : 216/1830., Közgyűlési jegyzőkönyv 2793/1930. (Továbbiakban: TML: Ki, Kjkv...), Molnár, A fiatal Deák...

"Kovács József lelkész urnak tiszt[eleettel] u p Köbölkut Bátor Keszen", amelyen idegen kezek jegyezték fel: "Nagyházánk fia Deák Ferencz" Nagyanyám írása⁵¹

9.

Pest, 1872. szeptember 15.

Deák Ferenc levele Kovács Józsefhez

Kedves barátom!

A küldött körtéket meg kaptam, fogadja szíves köszönetemet. Én ugyan nem élvezhetem azokat, mert az orvos minden gyümölcsöt el tiltott, de élvezik barátim, 's a 407ik számú mindenek fölött dicsérik Isten áldja! Szíves tisztelettel

igaz barátja Deák Ferencz

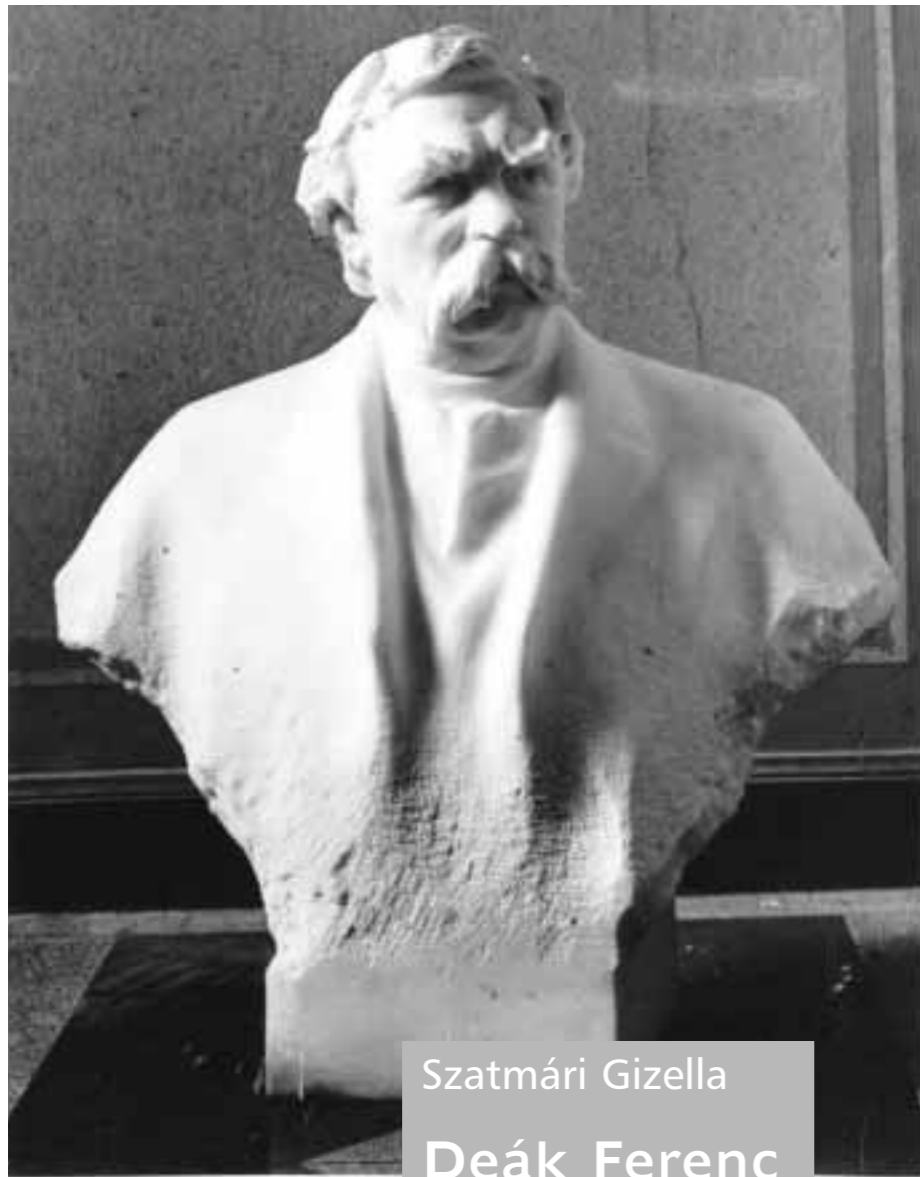
Eredeti levél. Wosinsky Mór Megyei Múzeum Irodalmi Gyűjtemény 71.9.2.1-2., A levélhez boríték is tartozik, címzése: "Fő tiszt[eleettel] Kovács József lelkész urnak t[isztelettel] Bátor Keszen", idegen kézírással "Nagyházánk fia Deák Ferencz"

- ⁹ Molnár András: Deák Ferenc birtokai Zalai Gyűjtemény 34. kötet Zalaegerszeg, 1993, 62. p. (Továbbiakban: Molnár...)
- ¹⁰ Molnár 61-71. p., TML: Csapó család iratai: Rokon családok iratai 17. pallium, Deák Jozefa gyermekei: Emma (1813-1857), Nedeczky Lajosné, Katalin (1821-1896), Szeniczey Ferencné, Zsigmond (1817-1882), Anna Mária (1814-) Molnár Ferencné, Edvárd (1816-1880), Vince (1825-), a fiatalon elhunyt Eleonórának (1821-1839, Szeniczey Gusztávné) nem volt gyermeke
- ¹¹ Kempelen Béla: Magyar Nemes Családok I. kötet, Bp., 1911, 377.p.
- ¹² TML: Kjkv 1765.július 15. 453. p. a nemesi kihirdetés időpontja
- ¹³ TML: Kjkv 2774/1841., Nemesi összeírás Ö545, Szeniczey Ferenc javai 14 7/8 jobbágytelek, 99 zsellér 1827-es adat szerint Glósz 18.p.
- ¹⁴ Szeniczey gyerekek: Ödön (1838-), Jozefa (1840-), Balassa Istvánné, Cecília (1842-), Stefánia (1846-), Daróczy Tamásné, Friderika (1849-), Vigyázó Rezsóné, Ákos (1855-), Géza (1858-)
- ¹⁵ TML: Csapó család iratai Csapó Vilmos II. iratai 246. pallium, Csapó Vilmos tanulmánya megjelent: Tolnavármegye 1903. október 11. 41. szám, 104. p.
- ¹⁶ Ferenczi Zoltán: Deák élete II. kötet, Bp., 1904, 394. p. (Továbbiakban: Ferenczi...)
- ¹⁷ Áldor: Deák Ferenc élete Emlékkönyv Bp., Franklin Társulat, 252. p., (Továbbiakban: Áldor...)
- ¹⁸ Horánszky 13-22. p.
- ¹⁹ Áldor 33. p.
- ²⁰ Pulszky Ferenc: Deák Ferenc Jellemrajz Bp., 1876, 12-14. p., (Továbbiakban: Pulszky...)
- ²¹ Horánszky 13-22. p.
- ²² Dr. Braun Sándorné: Tolna vármegye és a rendi országgyűlések (1807-1847) Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII. kötet, Szerk.: K Balogh János, Szekszárd, 1978, 159-161. p.,
- ²³ TML: Ki 480/1837., Kjkv 1122/1837., Ferenczi I. kötet, 308-309. p.
- ²⁴ TML: Ki 794/1840., 1039/1840., Kjkv 2032/1840., 3391/1840.
- ²⁵ TML: Kjkv 3022/1840., Pesti Hírlap 1841. december 1. 96. szám, 807-808. p.
- ²⁶ Bodnár István-Gárdonyi Albert: Bezerédj István I. kötet, 163. , 350-352. p., II. kötet, 210. p., (Továbbiakban: Bodnár ...)
- ²⁷ TML: Ki 1229/1843., Kjkv 3568/1843.
- ²⁸ Pulszky 19. p.
- ²⁹ Bodnár II. kötet, 293-324. p.
- ³⁰ Bodnár II kötet, 433. p.
- ³¹ Ferenczi I. kötet, 62. p.
- ³² Gyulai Pál: Vörösmarty Életrajza Bp., 1923, 73-74., 208. p., Ferenczi II. kötet, 235. p.
- ³³ Ferenczi III. kötet, 399-411. p., Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből 57-137. p.
- ³⁴ Horánszky 13-30. p., Ferenczi III. kötet, 365—411. p.
- ³⁵ Bodnár II. kötet 293. p.
- ³⁶ Csengery Anntaltól Deák Ferenc Emlékezete Bp., 1877, 5-110. p., Takács Péter: Deák és Kölcsey liberalizmusa Zalai Gyűjtemény 5. kötet Zalaegerszeg, 1976, 177-213. p.
- ³⁷ Sztankovánszky Imre (1798-1873) a vármegye főjegyzője, a megyei ellenzék egyik vezéralakja, mérsékelt politikus. A botrányos választásokat követően lemondott hivataláról. (Cserna Anna: Adatok Sztankovánszky Imre politikai tevékenységéről Tanulmányok Tolna Megye Történetéből XI. kötet Szekszárd, 1987. 513-543. p.)
- ³⁸ Bezerédj István. A követek visszahívását, illetve a követválasztás megismétlését a konzervatívok és az ellenzékiek között kialakult éles helyzet indokolta, amelynek rendezésére királyi biztost küldtek ki. (Dr. Braun Sándorné: Tolnavármegye és a rendi országgyűlések 1807-1847 Tanulmányok Tolna Megye Történetéből VIII. kötet, Szekszárd, 1978. 155-163. p.)
- ³⁹ Főszolgabírói felmentése királysértés és lázítás vádja miatt történt. (Dr. Dobos Gyula: A Perczelek Szekszárd, 2001 94. p.)

- ⁴⁰ Gróf Ráday Gedeon Pest vármegye követe, aki 1839. május 8-án kelt királyi leiratban eltiltatott az országgyűlésen való megjelenéstől a legfőbb ítélőszékek rágalalmazása címén, az 1832/36-os országgyűlési ifjak elfogatása és elítélése ügyében mondott beszéde miatt. (Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1829-1847 Budapest, 1882. 265-267. p.)
- ⁴¹ Csapó Dániel (1778-1844) a megyei ellenzék vezetője, 1827-1836. között a vármegye első alispánja, 1832-1834-ben az országgyűlésen a megye követe. (Tolna Megyei Levéltár családi iratainak Repertóriumai I. Szerk.: Cserna Anna, Szekszárd, 1999. 48. p., továbbiakban: Repertórium I. ...)
- ⁴² Bezerédj István (1796-1856) Csapó Dániel halála után a megyei ellenzék vezetője, a "haza és haladás" ügyének elkötelezettje. Az 1832/36-os országgyűlésen kezdődött mély barátságuk. A jogi végzettségű, igen művelt és jó gazda hírében álló Bezerédj több alkalommal látta el a megyei követséget a diétán. 1848-ban csupán a vármegye képviselőjeként kívánt részt venni az országos politikában. (Bodnár István-Gárdonyi Albert: Bezerédj István I-II. kötet Budapest, 1920, továbbiakban: Bodnár...)
- ⁴³ visszahelyezésbeli, felülvizsgálandó ügyek
- ⁴⁴ Törvénybe vagy törvénykönyvbe iktatás, törvényelőkészítés
- ⁴⁵ Szalay László jogász, centralista politikus. Az Igazságügyi Minisztériumban a Codificatio / Törvényelőkészítő/ Osztály igazgatója volt. Hivatalából 1848. május 14-én távozott a frankfurti parlamentben viselt követsége miatt. (Batthyány kormány igazságügyi minisztere Zala Megyei Levéltár Zalaegerszeg, 1998 102., 117. p.)
- ⁴⁶ Hidja, más tolnai birtokokkal együtt nagyanjai örökség volt. Tolna megyei hivatalvállalása óta, 1820-tól kezelte a családi birtokot. A forradalom és a szabadságharc bukása után Bezerédj Istvánt halálra ítélték, majd kegyelmet nyert. Az ellene indult eljárás lezárása után visszavonultan, csendesesen élt feleségével ezen a birtokon. Megfigyelése hosszú éveken át tartott, utazásra, kimozdulásra nem igen volt lehetősége. Haláláig csupán néhány alkalommal hagyta el otthonát. (Bodnár... 401-435. p.)
- ⁴⁷ Bartal György (1820-1875) Tolna vármegyében kezdte közpályáját tiszteletbeli aljegyzőként, majd a következő tiszújításin főjegyzővé választották. A megyei ellenzék egyik jeles alakja. 1848-ban országgyűlési képviselő, Szemere minisztériumában pénzügyi osztályfőnök volt. A bukás után feltehetően a családi kapcsolatoknak köszönhetően két hónapot töltött fogságban. 1861-től ismét jelen volt a közéletben képviselőként, a megye alispánjaként, a karrierje csúcsaként mint kereskedelmi miniszter. (Vasárnapi Újság 1875. október 31. 44. szám 1-2. p., Repertórium I. 33-47. p.)
- ⁴⁸ Ez ügyben létezik még egy eredeti, keltezés nélküli Deák levél. "Tisztelt barátom! A' Vörösmarty árvák részére általad ajánlott 300 ft BV. 1 évi kamatját 1861ik évi jan 1ig járot 15f 75xrt meg kaptam lsten Veled hü barátod Deák Ferencz", Továbbá fellelhető Sztankovánszky Imre iratai között az 57. palliumban négy nyugta, amelyekből kettő Deák Ferenc által írott, kettő pedig csak az aláírása valódi. A szöveg kevés eltéréssel ugyanaz mindegyiken, azaz az évi kamatok elszámolását tartalmazzák. Az aláírás alatt "az árvák vagy a Vörösmarty árvák gyámja" megjelölés szerepel.
- ⁴⁹ Bezerédj István második felesége, 1848. június 10-én Tolnán kötöttek házasságot. (Bodnár...II. kötet, 344-345. p.)
- ⁵⁰ Széll Kálmán országgyűlési képviselő, pénzügy-miniszter (1875). Rátóti (Vas v. Pest m. Magyarország Helységnévtára 1863) birtokán töltötte a nyarakat Deák Ferenc 1868-1875 között. (A Pallas Nagy Lexikona XV. kötet, Bp., 1897, 539-540. p.)
- ⁵¹ Kovács József (1807-1888) ev. ref. lelkész Bátorkeszen (Esztergom m. Magyar Korona Helységnévtára összeállította: Juhos János Bp., 1882), gyümölcsfa-nemesítő (Szinyei József: Magyar Írók Élete és Munkái VI. kötet Bp., 1899. 1297-1299. p.)

Szatmári Gizella
Deák Ferenc
kultuszáról

- életében és halálában -

„Állítsanak szobrot hősöknek, hadvezéreknek, de Kossuth Lajos, Deák Ferenc és Széchenyi István oly tünemények, kiknek Pantheont kellene emelni három oltárral, melyek egyikén a szabadság zászlója, másikon a béke olajága, a harmadikon pedig a haladás jelvényei mutassák meg a világnak, hogy mi szent a nemzet előtt!” – írja Degré Alajos 1876-ban a politikai halála után kiadott ún. *Deák-album*-ban. A jogász-író - 48-as huszártiszt - Degré (a Petőfi köré tömörült Tízek Társaságának is tagja) egy ország véleményét fogalmazza meg.

Deák az 1861-es országgyűlésen emelte fel „a béke olajágát”: felirati javaslatában „szilárdsággal párosult óvatossággal” lépéseket

ajánl Magyarország „alkotmányszerű önállósága és függetlensége fenntartására” – szemben az uralkodó 1860 őszén kiadott ún. októberi diplomájával. A perszonálunió, az országgyűlés kiegészítése („sem Erdély, sem Horvát- és Tótország, sem a Határőrvidék, sem Fiume és a Tengermellék közöttünk képviselve nincsen” – mondja), a 48-as törvények helyreállítása, a felelős magyar kormány kinevezése, a császár magyar királlyá koronázása – mindezen követelményeket tartalmazza a javaslat, melynek előterjesztője személye páratlan népszerűségét megalapozza, ill. növeli.

A feliratot még a *Gazetta di Fiume* is egész terjedelmében közli, sőt, külön füzetben is kiadják, Velencéből pedig több ezer példányban rendelik meg Deák arcképét. Rózsavölgyi zeneműboltjában kapható lesz Svastits János „Érzélgő 2 lassú és 3 lejtős” című, Deák Ferencnek ajánlott zongoraműve.¹ A császár azonban az országgyűlést feloszlatta.

1865-re megérik az idő a kiegyezés szükségességének és irányelveinek rögzítésére: ez a híres húsvéti cikkben meg is történik. Deákot megválasztják Pest belváros követének, s az év végén a császár jelenlétében megnyílik az országgyűlés.

Heckenast Gusztáv Országos Kis Tükör címmel népszerű verses krónikát ad ki, melyben egy hosszabb, könnyedebb, tréfás hangvételű vers taglalja „a haza bölcse” érdemeit:²

„Hogy ki ez a Deák? elmondom tréfából,
Bár mindenki tudja, a ki nincsen fábul.
Csizmadia bajsa, mészárosi válla,
De nincsen nagyságosb ember azért nála.
Bár ordót nem visel, sem nyakon sem mellen,
Nincs Európában ennél különb jellem.
Szíve egy báránýé, esze óriási,
Adomái vígak, komolyak írási.
Galambszelíd, de a ki a törvény ellen vét,
Úgy vágja fejéhez, mint menykót a könyvét,
Régen házas ember, a hon tette azzá,
Hétmillió gyermek sorsát kötvén hozzá.
Rettenetes széles az ő köpönyege,

Szél ellen, szó ellen egy nagy népet fed be.
Az irigy rágalmat pehelyként szétfújja,
Ezer professornál többet ér egy ujjja,
Mert – a ki emberét bennük nem találta, -
A vak igazságot ő kioperálta.
Ebből az emberből szent is könnyen lenne
Ördög ügyvédje sem lelvén hibát benne.”

Ugyancsak 1865-ben, a Szén tér és a Nagyhíd utca felveszi Deák nevét. Mindezek ellenére meglévő szerénységét, visszafogottságát találon érzékelteti Tóth Kálmán verse, melynek két sorát Huszár Adolf választja majd a köztéri emlékszobor pályázatára benyújtott egyik tervének jeligéjéül: „Királya is – nézzétek a nagyot, Néki csak kézsorítást adhatott”.³

Halála után emlékének megörökítését törvénybeiktatják: az 1876. évi III. tc. 2. paragrafusa méltó szoboremlék felállításáról intézkedik. József főherceg olyan fákat és növényeket kíván sírja köré telepíteni, amelyeket Deák különösen szeretett. Grünwald Henrik kőfaragómester a Városligetben, kedvenc pihenőhelyén gránitkőből faragott karosszéket állítana fel.⁴ Képmásait 1840-től közli a sajtó, 1854-től nagyobb rendszerességgel – elsősorban grafikákat, rajzokat, litográfiákat. Talán éppen a *Vasárnapi Újság* 1854. évi karácsonyi számában nevezi Deákot először „a haza legnagyobb bölcsének”, a Rohn Alajos készítette arcképpel illusztrált vezércikkben.

Szobrai azonban alig kapnak publicitást, ezért szemrevételezzük azok közül is a legkevésbé ismerteket.

Milyen is volt valójában Deák külseje és öltözete? Ezt Eötvös Károly a következőképpen örökítette meg: „zömök termet, rövid nyak, széles, hatalmas váll, nagy fej, erősen kifejlett mell, napbarnított, piros erős ajkak s az ajkakra boruló vastag bajusz” – jellemzik. „Élete utolsó 27 esztendejében öltözete fekete kabát, végig gombolt fekete mellény, vastag fekete nyakkendő, bő fekete nadrág, széles karimájú gyűrt-mart fekete kalap”.⁵

Kugler Ferenc Pál Deák-szobra – mely 1865-ben a Műegylet kiállításán szerepel – némiképp eltér a többi ismert ábrázolástól. (1. kép) A művész csak a politikai arcára koncentrál, az öltözetnek, mint kiegészítő, mélyebben jellemző részletnek nem tulajdonít fontosságot. Az antik hősökre emlékeztető portrén „mindenekelőtt a hasonlatosságot tűzte ki maga elébe” – írja Az *Ország Tükre*⁶ az éppen Rómába

készülő szobrászról, mely követelménynek, ha összehasonlítjuk a Simonyi „fényirdájából” (Pest, Váci u. 1.) kikerült s az országgyűlési képviselők albumában szereplő, ill. a Pest városi árvaház tulajdonát képező felvételekkel – szemmel láthatóan eleget is tett.

Deákot sokszor próbálták rávenni a fényképezésre, végül – ahogy ez a Rottenbiller Lipót polgármesterhez intézett leveléből kiviláglik⁷ – hajlandóságot mutat arcképének „könyomat vagy fényképezés általi közzétételéhez hozzájárulni” – de a képek árusításának jogát a pestvárosi árvaházra ruházta, hogy „az eladásból bevett összeget az intézet javára fordíthassa”. A szerény, az önmaga reklámozásától irtózó Deák kész az intézet által kijelölt művésznek többször is ülni, hogy „a vállalat az árvaháznak minél jövedelmezőbb legyen”.

Az országgyűlési album számára 1861-ben készült a felvétel, az árvaházé pedig egy évvel később – tehát Kugler ismerhette ezeket, s pesti lakos lévén, a politikust többször is láthatta. A *Fővárosi Lapok* szerint a portré természet után készült, bár ez a megállapítás nem bizonyítható⁸.

A szóban forgó mű tehát Kugler római tanulmányútja előtt készült, jelzése szerint 1864-ben, mégpedig a Ferenczy István-tanítvány Halász Lászlóval közösen bérelt műteremben, a pesti józsefvárosi ún. Beleznay kertben. Ugyancsak itt lehetett Christ Anna fényképész műterme, aki – az itt először közölt felvétel tanúsága szerint – megörökíti Kugler műveit. A bejárat előtt, a kertben bal oldalt elhelyezett hosszú fa asztalon áll a (feltehetően) frissen elkészült mellkép, jobbra Petőfi képmása, ugyancsak Kuglertől. (2. kép)

Az említett újság, Az Ország Tükre azonban a bíráló megjegyzésekkel sem fukarkodik: „...nincs meg az arcon ama puhaság, nincsenek meg ama lágy domborodások és mélységek, melyeket Izsó... oly szerencsésen tudott visszaadni”. A kritikus mégis javasolja az öntvényben történő sokszorosítást – szobadíszítés céljára. Az életnagyságú mellkép ára mindössze 15 frt. – s ebből is 2 frt. a lipótvárosi bazilika építési alapját növeli majd. A cikk számon kéri továbbá az idealizálást, amellyel – úgymond – a szobrász az ábrázoltnak és a megörökítés tényének is tartozik. Bár „életvalóság vonul végig” Kugler művén (azaz hű, naturalista képet alkot), „bizonyos fokú eszményítés könnyebb s a szépészeti szabályoknak megfelelőbb külsőt ad vala”. De sebj, a cikkíró M. H. (Maszák Hugó) nagy reményeket fűz

Kuglerhez, s reméli, hogy a majdani nemzeti Pantheon számára újra megmintázza Deákot, s akkor „nemzeti emlékeink közé behelyezheti Deák hű és a művészet legmagasabb igényei nyomán idomított, eszményített márványszobrát”⁹. Elmondhatjuk, Deák első ismert mellszobra nagy figyelmet keltett – a kiegyezés évében Sopron város tanácsa megbízást ad Pestre elszármazott fiának: készítse el az 1840-ben díszpolgárrá, 1861-ben városi képviselőjévé választott politikussá mellszobrát. Kugler két és fél hónap alatt „ruszki (ruskicai) márványból” ki is faragja – s „az igen sikeres mű megtekinthető a művész műtermében bátyjának József téri cukrászata fölött”. Ez a 2. portré megfelel a reprezentációs igényeknek, kabátban, rojtos nyakravalóval, komoly, szigorú arcvonásokkal ábrázolja a „haza bölcsét”.

1919-ben a soproni portré másodpéldányát Kugler János, a művész öccse a Tudományos Akadémiának ajándékozta.¹⁰ E tény közlésekor az *Akadémiai Értesítő* megjegyzi: ez az egyetlen mellkép, amely természet után készült! (Tehát a Fővárosi Lapok korábban idézett írása pontatlan lehetett?) Christ Anna Kugler más műveivel együtt erről a portréről is készített felvételt.

Marsalkó (Marschalkó) János 1867-ben mintázta meg Deákot. „Igen jó szobor” – a Fővárosi Lapok szerint. B. A. (Benedek Aladár?) a *Nefejejs*-ben másképp vélekedik: „a szobor kevésbé sikerült, mert a kívánatosnál kevesebb jellemzetesség található benne”. A híreszteléssel ellentétben a szobor a párizsi vilákiállításán nem szerepel. Idehaza viszont több helyen is árusítják: a szobrásznál, valamint Lauffer könyvkereskedésében és Hornyánszky Viktornál is, a Bálvány u. 20. sz. alatt.

Deák úgy rendelkezett, hogy a befolyó tiszta jövedelem fele közcélra, az országos protestáns árvaháznak jusson. A Lauffer testvérek hirdetése arról tudósít, hogy a mű két változatban kapható, mégpedig „természeti nagyságban... hivatalos, nyilvános és általában minden nagyobb helyiségek számára ajánlható alabástrom-gipszben 15 frt., bronzírozva pedig 18 frtba kerül”. A kisebb, „féltermészeti” nagyságban készült szobor ára 5, ill. 6 frt. 50 krajcár.¹¹ Egyes források szerint egy példány Iglóra került.¹²

Vay Miklós 1872-ben, feltehetően Deák pestvárosi képviselőnek történő újraválasztásakor faragja fehér márványba a politikai reprezentatív képmását (3. kép), majd 1878-ban a köztéri

szoborra hirdetett pályázatra is benyújt – három egészalakos tervvel együtt – egy „túléletnagyságú” mellszobrot, mely a bírálókat szerint „gondos kivitel, de közönséges felfogást mutat”.¹³

Megmintázza Deákot Dunaiszky László is (1878?), de ez a mű, éppúgy, mint Keszler Adolfé, csak a szakirodalomból ismeretes. Utóbbi feltételezhetően nem vonhatta ki magát Huszár Adolf felfogásának bizonyos befolyása alól, mivel ennek műtermében faragta az 1887-ben leleplezett, nagyméretű közterületi emlékszobor domborműveit, allegorikus csoportozatait. Keszler munkáját a Képzőművészeti Társulat 1886-os jubileumi kiállításáról Erzsébet királyné gyűjteménye számára megvették, országsszerte is számos reprodukcióban elterjedt. További sorsáról vagy hollétéről közelebbit azonban nem tudunk.¹⁴

A Képzőművészeti Társulat 1886-ban, éppen a 25 éves jubileumra tekintettel a nemrég alakult Iparművészeti Társulattal közösen szobrászati pályázatot hirdet „közéletünk kitűnőségeinek mellszobrait művészi sokszorosításban népszerűsíteni óhajtván”. A „haza jelesei” közül választható: Deák Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi, Arany, Liszt Ferenc. Mintaként „a király ő felségének Stróbl Alajos által készített és pályadíjat nyert mellszoborműve szolgál.” A pályanyertes minták – a felhívás szerint – a sokszorosítás jogával együtt a magyar Iparművészeti Társulat tulajdonába mennek át.

Stróbl Alajos Deák Ferencről mintázott mellszobor, mely a Képzőművészeti Társulat említett 1886-os kiállításán szerepelt, katalógus szerint ekkor a Nemzeti Múzeum tulajdonát képezte, tehát nem a pályázatra készült. Stróbl munkássága több szálon kapcsolódik Deák személyéhez. Huszár Adolf halála miatt az ő felügyelete mellett fejezték be a monumentális köztéri emlékszobrot, s ő készítette el a mauzóleumban elhelyezett szarkofág képzőművészeti díszét – a szemfedővel leborított fekvő alak fölél hajló szárnyas géniusz. Mindeközben faraghatta a mellszobrot is. A szegedi Pantheonban 1930-ban felavatott példány a művész hagyatékából került köztulajdonba.

Damkó József kisméretű Deák-szobrocskája az 1895-ös dátumot viseli. (4. kép) Feltehetően az Iparművészeti Társulat megbízásából készült ez is, mint ugyanezen évben a Kossuth mellszoborra. 1898-ban a Képzőművészeti Társulat téli kiállításán szerepel egy mellszobor-sorozata: Rákóczi, Vörösmarty, Petőfi, Kossuth két

példányban is, ércből (bronzból), darabonként 30 frt-ért. A Damkó-féle mellszobor legközelebb 1920-ban, árverésen bukkan fel. A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-múzeum gyűjteményében Divald Kornél 1917-ben regisztrálja a Damkó-szobor egy példányát, amely Széchenyi Béla ajándékaént került oda, napjainkban már sajnos nyoma veszett.

Zala György monumentális hatású Deák-portréjának eredeti helye a budai Vár új, nyugati, ún. krisztinavárosi szárnyában volt. (Ma a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében, ltsz. 59.143-N). A palotabővítés már I. Ferenc József magyar királlyá történt koronázása után szükségessé vált. Az 1883-ban megalakult építési bizottság Ybl Miklóst kéri fel a tervezésre, de 1891-ben bekövetkezett halála miatt a munkálatokat Hauszmann Alajos folytatta, aki a külső-belső épületdíszítési feladatoknál szívesen vette igénybe a hazai kortárs művészek szakértelmét. Így kapott megbízást Zala is, az aradi Szabadság-szobor, a budai Honvéd-emlék alkotója – tevékenysége már jól ismert és elismert. A Deák-mellszobor (1902) – és párdarabja, gróf Andrássy Gyula képmása – az új szárny első emeletén, a fejedelmi vendégek számára kialakított fogadó- és várócsarnokok egyikében kapott helyet. Megfogalmazását Huszár Adolf szobra inspirálhatta. (Zala az aradi Szabadság-szobor esetében már kapcsolatba került Huszár művészi hagyatékával.)¹⁶ (5. kép)

A születési centenárium alkalmával szintén mód nyílt – egyéb megemlékezések mellett – szoborállításra, mégpedig a budapesti ügyvédi kamara készítettett „kiváló kollégájának”, Zala megye tiszteletbeli alügyészének, mellszobrot a Stróbl-tanítvány, Margó Edével. A Zalaénál szárazabb, szikárabb mű idős korában ábrázolja Deákot, az arcvonásokat hangsúlyozva, vállig, éppen csak jelzett ruházattal. 1904. március 27-én előkelő közönség előtt zajlott az avatási ünnepség: Plósz Sándor igazságügy miniszter, Bernáth Géza

Jegyzetek

- 1 Vasárnapi Újság, 1861. aug. 25., ill. szept. 22.
- 2 Fővárosi Lapok, 1865. 1140.
- 3 Buday József: Deák Ferenc szobrának leírása és története, Bp. 1897. 31.
- 4 Vasárnapi Újság, 1876. 108.
- 5 Eötvös Károly: Deák Ferenc és családja, Bp. 1905. II. 224., ill. 180.
- 6 Az Ország Tükre, 1865. márc. 30.
- 7 Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822-1875. Bp. 1890. 289. Rottenbiller Lipóhoz, 1861. július 10.
- 8 A felvétel a Magyar Nemzeti Galéria szoborosztályának fotótárában található, ltsz. 2058.

államtitkár, a Tudományos Akadémia elnöke és választmányi tagjai jelenlétében dr. Szivák Imre, a Kamara elnökének megnyitó szavai után dr. Baracs Marcell mondott emlékbeszédet.¹⁷

Szomorúbb a sorsa Jánosi Józsefnek és szobrának. A müncheni akadémiát járt, de idehaza szinte ismeretlen művész 1909-ben szülővárosában, Gyergyószentmiklóson, a helybeli polgári fiúiskola egyik termében rendezett kiállítást saját szobraiból, a közönség „hallatlan méretű negligálása” mellett. „Művészi tökélyű apróbb szobrainak árát alacsonyra szabta” – mégsem keltek el Liszt, Jókai, Petőfi, Rákóczi – és Deák – portréi, „legtöbb bámulója a Húsvéti locsolás című zsánerplasztikának akadt.” Pedig – úgy találja a magát meg nem nevező kritikus – „nem kell idegenbe menni, a legnagyobb megbízatást is rá lehet bízni a város szülöttére!” A budapesti *Ország-Világ* című lap 1910-ben sikeres kiállításról számol be (vagy csak szépíti az eseményeket?) és közli is a kissé Zala György felfogására emlékeztető külső jegyeket mutató szobrot. Jánosi neve még egyszer felbukkan a Nemzeti Szalon 1931-es kiállításán, aztán nevének, művének egyformán nyoma vész.

*
Végezetül álljon itt Deák egyik megfontolásra érdemes gondolata: „A visszatekintés a múltra ne tegyen, nem tehet bennünket elbizakodottá. Sokkal, igen sokkal több még a teendő, mint a mi meg van téve, mert az, mi eddig történt, inkább csak az alapot vetette meg, inkább csak lehetővé tette, hogy jövőre azon alapon tovább működhesünk. Ne elbizakodottá tegyen bennünket, hanem inkább ösztönül szolgáljon, erőt és ingert adjon.”

Mindez sok egyéb mellett a művészettörténeti kutatásokra is vonatkoztatható.

- ⁹ Fővárosi Lapok, 1865. 190-91., ill. 215. Itt szóba kerül egy korábban (1862) készült mellszobor is, melynél a Kuglerét a cikk jóval sikerültebbnek mondja. Ez Lakner János (szül. 1834) győrszigeti, Bécsben tanult szobrász műve volt.
- ¹⁰ A megbízásról: Vasárnapi Újság, 1867. 141., elkészültéről: Fővárosi Lapok, 1867. május 17., az ajándékozásról: Akadémiai Értesítő, 1919. 131. A mű további sorsa nem ismeretes.
- ¹¹ Nefelejts, 1868. 202. A hirdetés a Fővárosi Lapokban jelent meg: 1867. márc. 20-án. A szoborról ír még: a Fővárosi Lapok, 1867. márc. 23.
- ¹² Új m. életrajzi lexikon, Bp. 2002. IV. 534.
- ¹³ Pesti Napló, 1878. nov. 3.
- ¹⁴ Művásárlások az 1886-iki kiállításokon = OMKT Közleményei az 1887. évre. 14. szám, 51.
- ¹⁵ Az OMKT közleményei az 1887. évre, 50.
- ¹⁶ Szatmári Gizella: Az Ybl és Hauszmann-féle palotaszárnyak szobrászati díszítése, Tanulmányok Bp. múltjából, XXIX. 2001. 467.
- ¹⁷ repr.: Új Idők, 1904. III. 27.
- ¹⁸ Gyergyó, 1909. május 30., június 20., ill. Ország-Világ 1910. jan. 9.

A Deák-idézet lelőhelye: Deák Ferenc: Gondolatok 1833-1873., Bp. 1889. 478.

A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében lévő, azonosítható művek

Kugler Pál Ferenc (1836-1875)
Deák Ferenc mellszobra, 1864.
gipsz, 57 cm.,
Felirat: Deák Ferenc
oldalt: Kugler P. F. Pest, 1864.
Ltsz. 52.174
Átvétel a Parlamenti Múzeumtól, 1949.

Kugler Pál Ferenc
Deák Ferenc mellszobra, 1864.
gipsz, 57 cm.
Felirat: Deák Ferenc
oldalt: Kugler P. F. Pest 1864.
Ltsz. 8356ú
Ajándék az Orsz. Magyar Történeti Múzeumtól, 1943.

Vay Miklós (1828-1886)
Deák Ferenc mellszobra, 1872.
márvány, 81 cm.
Felirat: Deák Ferenc
J. hátul a talapzaton. Vay 72
Ltsz. 52.202
Átvétel a Pest megyei Tanácstól, 1951.

Damkó József (1872-1955)
Deák Ferenc, 1895.
öntvény, 21 cm.
J. hátul: Damkó 1895.
Ltsz. 58.89-N
Ajándék az Iparművészeti Múzeumtól, 1958.

Damkó József
Deák Ferenc
bronz, 27,5 cm.
J.n.
Ltsz. 52.942.
Átvétel az Iparművészeti Múzeumból, 1952.

Zala György (1858-1937)
Deák Ferenc mellszobra, 1902.
bronz, 90 cm.
J. a jobb váll mögött: Zala György 1902.
Ltsz. 59.143-N
Maradvány

Zala György
Deák Ferenc
gipsz, 41 cm.
J. baloldalt: Zala Gy.
Ltsz. 59.142-N
Maradvány

Deák Ferenc képmása
Simonyi "fényírdájából", 1862
(Orsz. Széchényi Könyvtár)

Kugler Pál Ferenc első Deák mellszobra, 1864 (MNG)

Vay Miklós Deák portréja, 1872 (MNG)

Damkó József Deák Ferenc képmása, 1895 (MNG)

Zala György Deák mellszobra (váltakoz 1906-ból)

Szatmári Gizella: Deák Ferenc kultuszáról

Borbás György

„A szobrot behoztam... A cserépgyertyatartót behozattam”

**Az idén lenne nyolcvanéves Szentmihályi Imre,
Plander Ferenc és Gönczi Ferenc Göcsej kutatók méltó utódja**

„Eladó házak a faluban
Oly szomorúan,
Személytelenül tükröztetik
Függönytelen táblaüvegekkel
Az elvadult kerítést,
Mint a bika őrzőjét, ha öklel...
(...)
Megyek hát e ház elől tovább,
S anélkül, hogy szememet lehunynám,
Mint valami őrült látomást:
Csupa eladó ház
Forgatagát látom az utcán
Előre (de húsz éven belül),

„1950. szeptember 11-én Kávás község összes lakóházát bejártam – délelőtt Nagy István bíróval, délután egyedül. (A hegyi pincéket – szüret idején külön fogom végig bejárni.) Kimutatást készítettem azon házakról, amelyben 1.) van muzeális érték; 2.) nincs muzeális érték; 3.) a bejárt házakról. – olvashatjuk dr. Szentmihályi Imre, a megszállott zalai etnográfus gyűjtőnaplójában. - Megállapítottam, hogy a község néprajzi szempontból jó, bár rendkívüli értékre nem bukkantam. (Oka részben az, hogy a kiszolgált legrégebbi bútorokat általában a hegyre szállítják.) Szöveg nincs. Fonás dívik. (Fonóeszközök.) Sok régi asztal, pad, olajos korsó, kópica. Kevés a szék. – 16. számú házban faragott bot és füles kópica. – 6. számban formás pad és kopott tulipános láda 1845-ből. – 44 és 51. házban cifra gereben. – 45, 46 és 55. házban a padlásokon tyúkok elülésére fatengelyes szekér kereke. **Dömök János 1877-ben készült háza gyönyörű faragott, festett homlokzattal.** – Tíz év múlva aztán már Dömök János szerencsére nem kaphatott bontási engedélyt. Házát szakszerű bontás után előbb a Zalaegerszegi Május 1 ligetbe szállították, majd megmentett társaival együtt a Zala parton, az épségben megmaradt ipari műemlék, a Hencz malom mellett újra felépítették. Végül aztán a zalai

S vissza harminc évre sok-sok emlék
Némelyikről úgy megédesül.
Míg aztán
Mintha máris a jövőben lennék,
Másik tolul az első kép mellé,
Látom ezt az utcát, úgy megyünk
Benne szemlélődőn, hogy e ház mind
Emlék-ékszerbolt lett egy hidon,
S innen rakják össze unokáink,
E kis magyar Ponte Vecchiónt,
Egy kor képét majd történelemmé.

(Simon István: *Eladó ház elégiája*, 1966)

megyeszékhelyen megrendezett *III. Göcseji Napok* alkalmával, 1967. augusztus 13-án felavathatták az ország első falumúzeumát.¹

Dr. Szentmihályi Imrére (*Szentmihályfa*, 1924. február 11.- *Zalaegerszeg*, 1986. június 12.) bizonyára sokan emlékezhetnek és emlékeznek úgy, mint szakmájának élő, megszállott, konok, hajthatatlan szakemberre. Lehetett volna Kovács András *Nehéz emberek* című filmjének akár egyik, a hivatal „packázásaival”, nehézségeivel nehezen megbarátkozó, akadékoskodó, nyakas szereplője. Zaklatott, hektikus időkben, 1943- 48 között szerezte néprajzos diplomáját. Azonban karrierje gyorsan ívelt, mint ezekben az években sokan másoknak. Az értelmiség erőltetett órségváltásának időszaka volt ez. Egy sikeres év a *Nemzeti Múzeumban*, majd újabb, nem egészen egy esztendő, megbízott igazgató a *Nagykanizsai Múzeum* élén. Aztán már 1950- ben a *Zalaegerszegi Göcseji Múzeum* igazgatója – 1969- ig.

Az évszázados röghöz kötöttség, a zalai, különösképpen a göcseji embert és szellemét konzerváló elzártság után, a restellnivalóság és szegénység emlékeitől való szabadulás felemás, félszeg indulata, a feketearanyat rejtő föld mélye, az ipar

talmi szárnyas- lovára felkapaszkodó, gyarapodó városok üzeimeinek és lakótelepeinek szívőereje soha vissza nem térő szakmai lehetőséget és lázas kihívást kínált a hazatérő ifjú néprajzkutatónak. A háború utáni évek sokat próbált nemzedékének ma már szinte felfoghatatlan élni akarása, az újjáépítés felfokozott, megmagyarázhatatlan naiv hite, lelkes buzgalma és odaadása olvasható ki Szentmihályi Imre serény munkaterveiből, kopott Remington írógépen, indigóval rendre „lepötyögtetett” és szorgalmasan felterjesztett gyűjtőnaplójának sárguló lapjaiból is. Napról- napra, kerékpáron, gyalogosan, vonattal, lovas- kocsival, később aztán „ezüsttáncos”, 125 köbcentis Csepel motorkerékpárral járta a vidéket, szervezte megyeszerte lankadatlan erővel a „munkatársak” hálózatát. Leginkább a helyi viszonyokat jól ismerő, a lakosság megbecsülését és bizalmát megszolgáló és élvező falusi tanítókra, postásokra támaszkodott. Hűségeseen nyomom követte, hitelesen lejegyezte a felkeresett idős adatközlők történeteit, papírra vetette azok sorsát- gondját, leleményét, munkával telt életüknek megélt tapasztalatait.²

Érdeklődött a hiedelmek, szokások³, különösképpen a helyi mondák iránt.⁴ Utóbbiakból gazdag gyűjteményt hagyott ránk. Nem feledkezett meg a régészeti emlékekről, lehetséges, gyakran legendával övezett lelőhelyekről sem. Jól garaszkodott – mondhatni fukarkodott - a szerény beszerzési kerettel. Igyekezett minél olcsóbban megalkudni, hozzájutni a becses darabokhoz lakóházakban, gazdasági épületekben, pincékben, műhelyekben vagy éppen a plébánián, a templom padlásán éber szemmel felfedezett kincsekhez. – Legtöbbször, ha tehetett, ajándékkal is „megtoldatta” a szerzeményeket.⁵

Az alábbi, leginkább a kezdeti ún. „ötvenes” évek kutatómunkájának epizódjairól tudósító gyűjtőnapló- részletekből összeállított válogatásban, néprajzi, szociológiai, nyelvi (!) kiskátéban a korabeli, letűnt, egykori zalai szegénység mindennapi életének valamennyi színtere és szinte teljes valósága elevenedik meg előttünk.⁶ Az utóbbi évtizedekben felépült falumúzeumok idilli faluképe, a pompás kézműves és néprajzi kiállítási együttesek derűs világa elfedi a mai látogatók elöl akárcsak a (múlt) század- eleji falunépének kilátástalan nyomorúságát, kiszolgáltatottságát.

Szentmihályi Imre, megbízott múzeumvezető első, 1950. évi munkatervében jó érzékkel a dél-zalai olajvidékre – Bázakerettye, Lovászi, Kútfej környékére - összpontosított, hiszen a kétlaki, akkoriban jól megfizetett „MAORT- osok” foghattak elsők között új lakások építésébe a lebontott régiek helyén. Itt sürgetett tehát leginkább az idő a kidobásra szánt, pótolhatatlan pusztuló emlékek mielőbbi megmentésére.⁷

Kútfej

1950. V. 10-11.

Csondor József községbíró:
Villany egyik községben sincs a parasztházaknál. Csak az 5 éves terv második felében lesz. Ellenben gázfűtés minden házba be van vezetve: Kútfej és Lovászi (1947. dec.), továbbá Bánokszentgyörgy, Szentliszló és Tófej. Kútfejen van 2 zsuppos ház, de füstökonyhás nincsen Kútfejen (MAORT-on kívül: 560 lakos 102 házban). A telepen van villany és vízvezeték is van, a faluban nincs. Kevés gabonát termelnek, főleg szőlőműveléssel foglalkoznak és MAORT-osok.

Kulcsár Istvánné, 36. sz. ház: 1890-ben készült zsuppos boronaház kéménnyel, modernebb kemencével. A szobában régi asztal, pad és üvegfestmény. Zsuppos boronapajta mögött szétszedett szövőszék, elől szíószék és a „lükü”. Kölestörő. Régi db., egy fatörzsből, egyik vége közelébe kifúrva, abba ül bele az ütőszerkezet. Fából van az egész.)

Kútfeji munkatárs: Varga Jolán tanítónő
Lovászi munkatárs: Tihanyi Gyula ig. tanító

Lispe – Kerettye és környéke
Előkészítő kutatóút

1950. V. 24-25.

Kerékpáron:

Borsfa: Munkatárs: Vajda Lajos vezető-tanító.
– Érdeklődő ember. Közli: szegény község. Lakói korábban főleg sommások voltak. A dombok miatt nem vas, hanem még sok helyen faekét használnak „ma is.” Komlót termelnek, és „minden háznál” szőnek-fonnak. Sok szövőszék. Betlenéknél régi szóttos (Halotti lepedő) van. A MAORT munkások száma kb. 30. Sem gázfűtés, sem villany nincs. Van néhány füstökonyhás ház. Gúzsos prések is vannak. Hímzés - horgolás nem jelentős. – lefényképezve:

1./ Becsehelyi lelőhely
2./ Borsfai májusfa

A tájékozódó, előkészítő utak során szerzett benyomásokat és tapasztalatokat rögzítő impresszionisztikus, vázlatos feljegyzéseket a visszatérő feltáró látogatások alapos, részletes beszámolója követték. Természetesen szinte egy időben sietett felkeresni Nagykanizsa környékének folklorban, népviseletben, szokásokban egyaránt gazdag falvait és a délszláv nemzetiségek által lakott településeit is.⁸ Jó szolgálatot tett a korabeli puritán kerékpár, a „bicikli”: amelynek nyergében a kutatót nem kötötte a menetrend, legfeljebb az erős szél és a szakadó eső miatt kellett azt ideiglenesen hátrahagyni, és a biztonságosabb vonatra váltani. És hát természetesen a legfontosabb technikai segítség: az elmaradhatatlan, faluhelyen akkoriban még ritkaságnak számító fényképezőgép volt.

Kerékpáron Somogy-szentmiklóson jártam, ahol:
1./ Karvas Józsefet munkatársnak megnyertem.
2./ Megtekinttem szép barokk templomát, mely bizánci kereszt alaprajzú és címeres – faragott (két, kardokat tartó oroszlán) kapuzatú, kupolás.
3./ A templom padlásáról 3 tárgyat szereztem: a./ Egy barokk fa Krisztus szobrot és b./ egy cserépgyertyatartót. A szobrot behoztam, a gyertyatartót átvétlenül, Arnóczyék őrzik. (Átvettem. – Sz. I.)
4./ Folklore – adatokat gyűjtöttem Bédecz Istvánnától (23. hsz.) Szentelt csont és szentelt nyírág a ház üstökében, dörgés, villámlás ellen. Cicamacát tűzbe dobnak dörgés ellen.

Somogy-szentmiklós (II. út)

Régi házcsoporthat lefényképezve.

I./ Szabó József (222. hsz.) régi, zsuppos házában mestergerendáján 1851 évszám. A ház tüzelője átalakítva. A kamrában régi, hasáb alakú lábakon álló, dísztelen láda.

6. hsz. Özv. Kucsebánénál régi bútorok (fele kinn áll)!

II./ Máté Györgyné (223) régi ház mestergerendáján faretkezés (villatartó).

III./ Kotnyek István (22. hsz.) Régi ház. Pajtalábként présfa alkalmazva. (Lefényképezve)

IV./ Meleg György (228. hsz.) Régi, zsuppos ház, mestergerendája „1851” évszámmal. Korábban régi bútorok, szobában szemes kályha, konyhában kemence.

V./ Fabovszki Antal (221. hsz.) Régi, zsuppos ház, cífrázott mestergerendájába gyerekjáróka volt beszerelve.

VI./ Meleg János (217. hsz.) Régi téglaház, nyílt kéményes – kemencés konyhával.

Öt-hat régi házból álló házcsoporthat (220, 222, 223, 224, 228) (Pajtákat!) lefényképeztem és a házakat bejártam. Főleg régi bútorok. Egész falut bejártam, ahol még sok füstökonyhás házat láttam. Cserépgyertyatartót behoztam.

Kerékpáron Somogy-szentmiklóson és Bajcsán át a fityeházi vasútállomáshoz mentem, onnan vonattal visszatértem. Tervem az volt, hogy kerékpárral 2 napon át a múzeumi körzetbe eső Mura menti községeket bejárjam, de tervem az erős ellenszél miatt meghiúsult. –

Somogy-szentmiklóson felkerestem Koltai postást, aki Szentgyörgy-vár (Romlottvár) déli részén egy nagyon mély üreget talált a bedugott vasrúd segítségével. – Somogy-szentmiklóstól és Mórighely majortól D-re, az út nyugati oldalán, az útélágazásnál ill. a 160-as magassági pont közelében, Mórighelytől 1,5 km-re árokkal körülvett emelkedő, rengeteg téglá (töredék: halmokba rakva), embercsontokkal és (késő) középkori jellegű edénytöredékekkel. A téglák szintén középkori jellegűek. (Pelyvásak). A nép szerint vár volt itt. (A lapon állott az azóta kiirtott „vári sűrű”.) Valószínűbb azonban, hogy középkori települési egység. –

Innen a halastó mellett Bajcsára kerékpároztam át, ahol Dévényiné munkatársat kerestem, de már nincs itt, Zalaegerszegre helyezték. Az ig. tanító, Tátrai Kálmán elvállalta a munkatársi teendőket. A horvát eredetű lakosság között dívik a kosárfonás. Érdekes a menyecskei fejviselet: különleges módon megkötött fejkendő, elől lószőrfonás (fehér vagy fekete, vagy fehér-fekete). Felette ismét kendő. Több házhoz is betértünk, de a menyecskék a mezőn dolgoztak, illetve szegénylétük bemutatni a fejviseletet. Megtekinttem a falutól DK-re lévő „Törökvár” helyét. (most szőlőhegy, körülötte 3 oldalról mély árokkal). Itt kevés az emlékezőanyag, kevés téglá, csont és cserép. Tavaly – azóta elveszett – ezüst gyűrűt, régebben pedig edényeket találtak ottan.

Az idő sürgetett. Tehát délután újból kerékpárra ült, hogy a dél-nyugat irányban levő településeken folytassa a kutatást.

1950. V. 6. d.u. Ugyanaznap d.u. Nagy- és Kistrécsén át Zalasárszegre kerékpároztam. Nagytrécsén Kelemen János tanító, munkatárs kíséretében bejártam a falut, ahol régi ház alig egy-kettő van. Egyikben a – templomnál – fedő 1813 évszámmal. Jobbágy eredetű község, földművelő lakossággal. A tanító szerint semmi néprajzi sajtóság. Az egyik dűlőben állítólag török templom volt.

Kistrécsén szintén bejártam a községet. Fölkerestem Ferk Mihály nyug. ig. tanítót (munkatárs), valamint özv. Tóth Vendelét, akinek férje jó faragó volt. Vettem 10 Ft értékben egy színezett faragványt (kotlóstyúk kosárban), és kaptam egy hasonlóan elkészített gyufatartót. A borotvatokot egyelőre nem adták el.

Zalasárszegben a 20-as években Kánnár József pénzzel teli bögrét talált. A pénz eladták, a bögre elveszett. Sem őt, sem a vezető jegyzőt nem találtam otthon. A pontos lelőhelyet nem tudták megmutatni.

A következő naplórészletben a zalasabari menyecskevisellel ismerkedhetünk.⁹

Zalasabari

Az I. világháború után terjedt el a „konty” (=necc) gyöngyös formája. Addig is megvolt, de gyöngyök nélkül és azt már kasmír kendővel kötötték le. Itt kb. csak 30 menyecske van. A napától hallotta, hogy régen főkött volt. (kivarrott kendő alakú gyolcs: a két sarkát a fej tetején összeerősítették: kb. 70 év előtt) Akinek nem volt, azt lenézték.

Özv. Németh Gyuláné, Deák út. 20. hsz. – Kontyra (neccre) 115, vagy (ha ötágúra készül) 130 cm. kell a ripsz szalagból. A bársonynál jobb a selyem. 15 cm. széleset vesznek a kb. 150 cm hosszú anyagból (mivel kevesebbet nem ad a kereskedő). Négyen-öten vesznek egyet. A hátulja lehet másból is. A gyöngy nagyon drága. Kanizsán veszik a kellékeket. –

5-6-7, néha még több szoknyát is felvesznek: a felső rakott, alatta színes alszoknya, alatta több keményített fehér szoknya. Kívül kivarrott szélű kötény. (Körül fodros szélű is használnak: a lányok fehérét, az asszonyok feketétét). A neccet csak a széles (csárdás) – szoknyás menyecskék viselik, a szűkszoknyások nem. Nagy divat a bonygyorkendő is. –

Lányok kendőt nem (szoktak) viselnek, csak az asszonyok. Kiskanizsán a lányok haja szalaggal befonva lóg, az asszonyoké nem. – A bonygyor kendő rojtos: a kasmír-kendővel együtt térel való. A blúz olyan, mint másfelé is. A necchez gyöngy is való a nyakba. Az imakönyvbe teszik a díszsebkendő téglalaposan, vagy háromszögesen, hogy a virághímzés látszódjék. Vétel: 20 Ft. Sifon, szélei horgolt, virág (rózsacsokor, stb.) díszes, egyik sarokban virágcsokor. Csak kizárólag imakönyv mellé való. Mintáját ismerős sebkendőjéről csinálta. N. Gy-né készítette 1942-ben (állandóan használta).

A megvett fekete (zöld bársony alapon) – 33/1950 – Vétel: 10 Ft.) – neccnek az elején necc-csipke: ez kötényszélén is szokott lenni. Gyász alkalmával előbb is. 40-45 évtől hordják- Régi, szakadt selyem kendő – 34/1950 sz. – ajándékba adva. Ajándék. (Hímzett, 1909 körül, menyecske korában vette az anyósa.)

Necc-minta – 35/1950 sz. - szintén ajándékba. Ajándék.

Juhász Ferencné (takács féle): hangszer. Szakál János takács áll. Gyönyörű szöttesei. Szélesgatya: plébánián Zsigáné. Bakónakon fazekas van.

A munkatervet rövid távú teendővel (új kutatni való, köszönőlevél stb.) egészítette ki. Pl.:

Nagyradán tanulmányozandó:

1./ Perczel pásztor faragványai. – 2./ Szalai Ferenc Szelemi-hegyi prése. – 3./ Pető Imréné faragott széke. – 4./ Menyecskei viselet. Zsiga Jánosné. (Tóth Anna, plébánia) – 35/1950. – Megvéve: 120 Ft. 1 db. „Péntő”: Vászón alszoknya. Anyósa, Tulok Rozália viselte Nagyradán. „Igen régen készülhetett, talán ötven éve.” Nem tudja, hol készült. Ezt a darabot nem is viselték. Megszerzésekor a szekrényben állott. Egyes idősebb asszonyok még most is viselik, a szoknya alatt. (Alkalmilag van) „Hatszemes péntő – hat részből áll. Felső szélén a „gallér”, alatta „ránc.” Lent „szegél”-é. Nyílása a „hasíték” (oldalt). Kétoldalt „fűzővel.” Felvételnél a nyílása hátul van. – Vadonatúj, 6 réteg széles vászongatyát 220 Ft-ért kínál.

Szöttek ugyanonnan. Adatait utólag. Ideigl. száma: 37/1950. – 80 Ft.

Szentmihályi Imre gyakran megfordult a vidék híres pásztorfaragójánál: a Pölöskén élő Breglovics

Kálmánnál (1896- 1971)¹⁰, a Nagyradán dolgozó Perczel Jánosnál (1888- 1978) és a galamboki Pápai Sándornál. Az egyik alkalommal készült beszámolóban Perczel János ízes (pl. fogantékja, katymaringós, lafognak) szavakkal mutatta be munkáit; de részletes betekintést kapunk az akkori, éppen kialakult „árfolyamokba” is.

Nagyrada:

Perczel János volt kanász. (írásstudatlan) Gyönyörű faragványai. Tömeges kb. (30 db.) Ezen kívül rengeteg került a készthelyi és budapesti múzeumba. Képeretek, pipaszárak, tükrösök, gyufatartók, evőeszközök, poharak, tükrök, óraláncok. (utóbbi csontból). Borotvatartó pillanatnyilag nincs.

Mindössze 3 „bizsókka” dolgozik. 1./ Nagybizsók (10+6=16 cm.) Rendeltes: a tárgy belső részének kifaragása, lenagyolása. – 2./ Kisbizsók. a./ tárgyakhoz, erősebb munkához. 9,2+2,8=12 cm, - 9+3,7=12,7 cm – b./ Cífrázó kisbizsók (neve jelez!) c./ óralánc- cífrázó kisbizsók (7,7+0,7=8,4 cm) – Ezeket borotvából készítette ő maga. 12 éves korától farag. Zalaszentpéteren született 1888- ban.

Megvéve: (195 Ft értékben.) 2 db értékes faragvány, (ajándék 1 db. pipa).

1 db. Bot 50 Ft. 1936- ban készítette Csapi majorban. Somfa. Az emberfej iharfa. Fogantékja és szára. A boton először díszkötést (gomb) dolgozzák ki, majd alatta a címer és a mellette lévő díszek, alatta átkötés, alatta tölgyfa madárral... (Senkitől nem tanulta, szenvedélye a faragás. Levelet neki, feltétlenül!) mellette betyárok – pásztorok tarisznyával - bottal. Mellette egy tehén egy csordát jelent, mellette pásztor tarisznyával, bőgatyával. Kötés alatt almafa madárral, almát szedő pásztorral, almafa alatt bimbós rózsza. Kötés. Rózsza, bimbós. Kötés. Szegfű. Kötés. (kettős): katymaringós virág, csak nem nyílt még ki. Alatta rózsza, alatta kiszedés. (Sakktáblamintás). Alatta semmi. Fogantyúján régi pásztoember, Subri Jóska rablóvezér.

Színezés: Kipucolás után zöld, majd piros papírral, azután az egészet sellakkal vont be. A fekete színeket – sellak előtt – fekete lakkal. „Ládika” 39/1950. (80 Ft) Iharfa. Egy oldalán tölgyfa 3 madárral, makkok lafognak, Savanyú Jóska és Subri Jóska, „Járkáló” üldögélnek és beszélgetnek. – Elején – felső fiókon - dupla tulipán, az alsón rózsza. – Oldalt: Magyar címer – Födélén: Középen rózsza, mellette szegfű, szélül tulipán. – Festése

u.a. – Alsó és – felső fiók, gombokkal, teteje, ódalfeneke, lábai. 1936- ban készítette Csapiban. Apróságokat (magyarbors, szóda, stb.) tartanak benne.

39/1950./A. Ostornyél. Perczel első munkája: 13 éves korában készítette. Mëshova feljegyzett a tárgycédulán lemásolva! Dr. Sz.I. – 1888- ban született, iskolába nem járt.

41/1950. Sótartó. Teteje iharfa tulipánnal, alja szilvafa (mert ez a söt nem veszi magába). Oldala szaru (marhaszarv): nagy korona oldalt tölgyfa, száraz ágán madár, asztal, Subri Jóska „szeretője” virágot nyújt a pipát tartó S.J.- nak. Őtje sellakkos. Használták. Itt készült két éve.

42/1950. Villa. Iharfa. (Legkeményebb az iharfa.) Ágai. Szárán tulipánnal és rózsával. 1936. Csapi. Héringet szoktak vele kiszedni, mivel nem rozsdásodik.

43/1950. Kanál. Iharfa. Csapi, 1936. Szára és (ismeretlen). Szárán rózsza és tulipán, kötött - merítőjén rózsalevéllal. – Pető Sándortól megvéve (26 Ft) Perczel borotvatartója.

Szalai Ferenc (193. hsz.) Szelem- hegyi pincéjében régi prés: „Kozári György, 1876” felirattal. Díszítéssel. Egy fából készült. Öregapja (K.Gy.) készítette. Az orsó „tányér”- jára helyezett kövek a bábant lehúzzák: nem kell az orsót meghúzni: önműködő. A prést hajlandó új prés ellenében, a múzeumnak átadni. A bábán az orsóval, és tányérral együtt süllyed és préseli a papot.

Zalakaroson: Vörös Ábel parasztembert igyekeztem munkatársnak megnyerni, de nem volt otthon: Feleségét – sajátos – helyi népviseletben lefényképeztem. Felkerestem Huszár Győző volt igazgató tanítót, mint munkatárs- jelöltet. Az eredmény itt sem megnyugtató. Mindenesetre közli megfigyeléseit, mely szerint Karoson a múltban és a jelenben egyaránt – nem a földművelés, hanem az állattenyésztés dominált. Állattartás a szomszédos községekben is. Magyarázata az óriási Zalarét és legelő (Berek).

1950. május 24- 25- én megtett, Lispe körüli kutatásútamról 9 db. tárggyal tértem haza. (Ideiglenes szám: 44- 53/1950. Lásd gyűjtő- napló „Lispe- Kerettye.”)

1950. V. 28. – vonat és kerékpár – Balatonmagyaród és Kiskomárom. (Komárváros)

A gazdálkodás: a gyümölcs-, szőlőtermesztés, az állattartás, és persze leginkább a legelterjedtebb gabonatermelés menete, verejtékes munkálatainak kutatása foglalkoztatta. Ezek a leírások a leggazdagabbak szociológiai megfigyelésekben is (pl. a kötelező robot).

A napjainkban látványosságnak szánt aratási- és cséplési versenyek szervezői a bonyolult, nehéz munkafolyamat zalai gyakorlatának, hagyományainak érzéletes, alapos, pontos, szakszerű – helyenként szinte balladás ritmusú - bemutatását tanulmányozhatják a gyűjtési napló fejezeteiben.¹¹

Csácsbozsok. 1951. aug. 16.

Adatközlő: Tamás István, 71 éves szegényparaszt, Csácsbozsok.

1./ A kévébe kötött, szálas gabona aratása, összerakása (Balassa Iván):

A földreform előtt a község határában kb. 350 holdas egyházi birtok volt. Egyéb (földbirtokos) nem volt. Kulákirtok: 2. Középbirtok: 10- 15. 10 holdon alul: 50- 60. 45 előtt (zsöllér és napszámos szögén ember) sok volt. Zsöllér: 50. (Volt nekik egy hold földjük, lakóház, kis rét stb.) Most is vannak, most is így hívják őket. Napszámos kb. 100 volt (és van) az utóbbi időben. Csácsbozsokon tehát legtöbben a nincstelenség voltak, akik saját gazdaságukból nem tudtak megélni, hanem vagy uradalmakba, vagy nagyobb pogárokhó munkára szegődtek el. Tamás István például Neszelejben, Csácson, Nagyfaludon, Olláron, Szentmihályon, Somogyban volt aratómunkás (uradalmakban), gazdag parasztnál is dolgozott Csácson és az egerszegi határban. Aratómunkás volt 1893- tól- 1935- ig.fent felsorolt helyeken. Végzett mezei munkát (aratás, kaszálás, kapálás), a Nyári uradalomban pedig szőlőmunkás volt, 6 éven át.

Uradalomban ez a szokás: két kaszáshoz két marokszedő. Egy kötélvető és egy kötöző. Ez mindenhol így volt. A kaszás után megy a marokszedő; sarlóval összehúzza (kévébe) a levágott gabonát, a kötélvető lerakja a kötelet, utána megy a második kaszás, majd a marokszedő, most jön a kötöző a két markot (két marokból van egy kéve) összeköti kévekötőfával. A kévét kötés után megfordítja, hogy a kötése alul (a földön) legyen, hogy összerakásnál szét ne bomoljon. A kévének van „teteje és töjje.” Domboldalon a kéve teteje lefelé, talpa fölfelé van. (Így könnyebb

bekötni). Az aratást onnan kezdik, ahonnan dől a gabona (utána aratnak). A kévék teteje az aratók felé, a töve az aratók elé mutat. Az aratást „az arató banda” végzi. Vezetőjük a „pallér.” Van még szakácsnő és vízfordó. Ahol 10- nél több kaszás van, ott a pallér nem dolgozik, csak felügyel. Ahol 10- nél kevesebb a kaszás, ott dolgozik és első kaszás a neve.

A kévéket napnyugtakor rakták össze (eső esetén azonnal). Másnapra soha nem rakták össze, nem hagyták rakatlanul. Minden nap össze kell rakni. Napjában csak egyszer (este) van „összű” hordás: a kaszások rakják össze, a többiek hordják nekik. Megázás esetén: 1., ha nincs kepebe rakva: a tarlón feke szárítják. 2., Ha a kepe beázik, akkor a kévéket talpukra állítva szárítják. Minden kéve két marokból áll (a marok nem pontos egység). A sarlóval való aratásról csak hallomásból tud. Gyermekkorában (1895) már kaszával arattak. Mindég két marokból állott egy kéve (ma is).

A kévékből keresztet, a keresztből képét raknak. A kereszt áll: 1., őszi gabonánál 21 kéve. 2., tavaszinál 17 kéve. A tavasziból azért kevesebb, mert az könnyebb, a szél (21) szétvinné. 21 kéve: 4x5+középen felül, a kepe hosszában van a „pap” (ez a 21- dik kéve). A papot szegletesen, az egyik irányban a legalsó kévéhez kötik a kévékből kihúzott gabonaszálakkal.

Tavaszinál: 4x4=16+1=17 kéve. Azt is ugyanúgy lekötik, de nem a legalsóhoz, hanem felülről a másodikhoz. A kévék fejét egymáshoz rakják. Melléje jön a másik kereszt. A keresztet széles kévének töveit jól egymásba nyomják, hogy jól tartson a kepe. Egy keresztnek négy „váll” van. A megmaradt kévékből csinálják a félkeresztet (fele magas), azt nem szívesen hagyják meg, inkább a kepe tetejére rakják a kévéket. Keperakás= „kepelés.” A kepe kereszt száma változó. Uradalomban hosszú kepesort csinálnak (10- 20 széles táblák). Őrasztgazdaságokban egy- egykepeben 10- ig. Ahová a képét rakják, az a „kepehel” vagy a „kepe sor.” A kepe szót más elnevezésre nem használják. Az aratók a „kepelők” (ők rakják). A kalangya szót nem ismeri. A kévéket utólag igazítani kell. Egyenesen kell rakni. A kereszt részei névmagyaroztatást és egyéb elnevezéseket ne ismeri. A keresztnek négy váll van. Mindég és mindenütt annyi. Mindég fektetve, soha talpon. Semmiféle változásra nem emlékszik e téren. Nyársra kévéket nem raknak (soha).

A kepet mindég a föld hosszának irányába rakják (így könnyebb szántani). Egy keresztet két kaszás rak. A két kaszás együtt „kepel.” Az „aratócsalád” (kaszások kivételével a többiek aratók) hordja a kévéket. Ott nincs munkamegosztás (nagy család elnevezés nincs). A kepe számában van társadalmi különbség, a kepezésében (kereszt számában) egyébként nincs különbség. Csácsbozsokon Áll. Gazdaság és T.SZ.CS. nincs. Az itteni papi birtokhoz jött aratók ugyanúgy kepelnek, mint az itteniek. Sok helyen járt, Zalában mindenütt egyformának találta a kepelést. Ellenben Somogy megyében nem kepeltek, csak különálló keresztetekt raktak (1950-ben). „Ez nem vót szép, meg a szél is könnyen széthordta.” Mi aztán kepebe raktuk össze, nem is hordta szét a szél, erre mondták, ezután mindig rakják (kepebe) mint mi. Tőlünk tanuták meg a kepelést.

A zabosbükkönyt is úgy rakták (rakják), mint a szálas gabonát. Kendert és kukoricát nem. Csak kévének hívják, de nem rakják keresztbe. A szőlő velence (venyige) is kévébe van kötve. A kenderet és kukoricát (szárat) kupacokba rakják.

A régi adózásról (kereszt, kepe) nem tud semmit. A nedvesség ellen a keresztet lejtőre állításával védekeznek. A legalsó fejt felhajtják, hogy magasban legyen, és ne érje a földet. Mást nem tesznek. Hiedelmeket ezzel kapcsolatban nem tud. Históriaikat, közmondásokat sem tud.

Úrtóli függés: Amiben megegyeztek, azt meg is adták. Nézeteltérésről nem tud. Most az Áll. Gazdaságban a munkások jól keresnek, meg vannak vele elégedve. A robot nem volt jó, igazságtalan dolog volt. A kulákoknál nem keresett olyan jól, mint a szentmihályfai földbirtokosnál. Az andráshidai uraknál meg azért nem dolgozott, mert nem adták meg a kosztot, mint a helyi polgárhelyeken. Az aratópallér épp úgy aratott, mint a többi kaszás, ő volt az első kaszás.

A cséplési napszám Szentmihályfán 3 Korona, ill. 50 krajcár volt. Hónapokig egyfolytában nem volt elszegődve. A cselédség nem segített az aratásban, cséplésben.

A gyűjtőnaplók néhány önkényesen kiragadott szemelvényéből is meggyőződhattünk a méltatlan pusztulásnak kitett, hagyományos életformához, életmódokhoz kapcsolódó szerteágazó, a laikus

számára szinte áttekinthetetlen gazdagságú, kutatásra, megmentésre érdemes és leginkább a lelkes „néprajzos” védelmére szoruló, építészeti-, szellemi-, tárgyi- emlékek és hagyományok világáról.¹² A hatvanas években egyre gyorsuló, elodázhatatlan változások következtében a kallódó, menthetetlen értékek bizonytalan sorsa egyre türelmetlenebbé, feszültebbé tették az ambiciózus, avatott szakember, Szentmihályi Imre hétköznapijait, munkakapcsolatait. Igazi gyógyírt jelentett számára, munkája beteljesülésének tekinthette a Kávási Dömök-féle ház Egerszegre telepítését,¹³ majd pedig a Göcseji Falumúzeum felépítését... Szenvedélyesen érvelt, örködött a hiteles megvalósítás védelmében. Türelmetlensége, rigorózus szakmai „okvetetlenkedése” talán időnként megnehezíthette, azonban semmi esetre sem hátráltatta a szokatlan méretű, alapos szervezést és összefogást igénylő építési, telepítési munkálatok menetét. Egész munkásságának, a múzeumi gyűjtőmunka „társadalmisításának”, leginkább pedig hangya-szorgalommal megalapozott múzeumi tárgyi gyűjteményeinek (pl. pástorfaragás, hetési szöttek) elévülhetetlen érdemei vannak az ország első falumúzeumának létrehozásában.

Szentmihályi Imre korai halálával hosszú évekig nehezen pótolható űrt hagyott maga után. Gyűjtőnaplóinak és tanulmányainak kötetbe szerkesztett mielőbbi közreadása jól szolgálhatná a zalai falvak hiteles önismeretének, gazdag múltjának, lokálpatriotizmusának, az összetartozás megtartó erejének újra történő felfedezését, életre keltését.

Jegyzetek

- ¹ 1964-ben Szentmihályi Imre tanácsára választottam szakdolgozati témának a szerinte akkoriban még kevésbé feltárt Kávás községet: a „Boronaépítkezés emlékei Kávás községben.” A felmérések és az illusztrációt készítő Horváth József fényképfelvételei számos, azóta lebontott lakóházat, gazdasági épületet és pincét őriztek meg az utókornak.
- ² Pástorélet, fafaragás, mondák. 8 oldal, 1 rész, 1 jel. Pölöske, Nemesszentandrás, Nemessándorháza, Bucsuszentlászló. (Zala m) 1959. VIII. Országos Néprajzi Múzeum (NM) EA 6621. sz.
- ³ Zalaegerszeg, húsvéti határjárás. 6 oldal, 1 jel. Zalaegerszeg, Zalabesenyő, Bazita. (Zala m) NM. 1959. III. EA 6569. sz. – Török vonatkozású hagyományok. 2 oldal. Zalaegerszeg. (Zala m.) 1959. XII. NM. EA 6629. sz.
- ⁴ Kisipari emlékek és hagyományok, mondák kutatása Zalaszentgrót községben. 9 oldal, 1 jelentés. Zalaszentgrót (Zala m) 1956. VIII. Tudományos Gyűjtőhálózat révén. NM. EA 6209. sz. – Mondakutatás. 9 oldal, 1 rész, 1 jel. Zalabér (Zala m) 1957. II. Tud. Gyűjt.h. NM. EA 6273. sz.
- ⁵ Mángorlás a hetési községekben. 6 oldal, 5 rész, 1 jel. Gáborjánháza, Bödeháza, Szentistván-telek, Szijártóháza, Zalasombatfa, Resznek, Baglad, Belső-, Külsősárd. (Zala m) 6 oldal. NM. EA 6722. sz.
- ⁶ Település-építkezés a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum körzetében. 37. oldal, 47 rajz, 5 jelentés. Pórszombat, Dömefölde, Rédcics stb. (Zala m) Gyűjtés ideje: 1955. VII., IX. NM. EA 6041. sz.
- ⁷ Olajvidék néprajzi kutatása. A nagykanizsai Városi Múzeum 1950. évi munkaterve. Tüzelés és világítás átalakulásának kutatása a dél-zalai olajvidéken; Kútfej, Lovászi, Lisperzentadorján, Bázakerettye, stb. községekben az alábbi néprajzi kutatásokat eszközöltem. 1950. I. 1 –VI. 30. NM. EA 2316. sz.
- ⁸ Városi Múzeum, Nagykanizsa. Gyűjtőnapló, I (1950) Gyűjtő: dr. Szentmihályi Imre megbízott múzeumvezető, Nagykanizsa. Somogyszentmiklós 1950. II. 17. d. u. NM. EA 2319. sz.
- ⁹ Nk. – Gelse – Zalasabar – Zalaszentjakab – Nk. 1950. V. 13-14.
- ¹⁰ Az idős faragó halála előtt néhány héttel jártunk Szentmihályi Imrével Breglovics Kálmán bácsi otthonában.
- ¹¹ Aratási néprajzi gyűjtés. A gyűjtést végezte: Szentmihályi Imre, Zalaegerszeg, Múzeum. A gyűjtés ideje: 1951. augusztus. A gyűjtés helye: Zalabesenyő, Csácsbozsok, Andráshida községek.
- ¹² Vegyes folklórgyűjtés. 6 oldal, 1 db. jel. Tófej, Bak, Kemendollár. (Zala m.) 1953. Folklórkutató Munkaközösség. NM. EA 4196. sz.
- ¹³ Tüzelőberendezés kutatás. 9 oldal, 20 rész, 1 jel. Felső Zala-völgy: Bagodvitenyéd, Felsőbagod, Hagyárosbörönd, Kávás, Csöde, Zalalövő, Hottó. (Zala m.) 1959. XII. NM. EA 6626. sz.

Borbás György: „A szobrot behoztam...A cserépgyertyatartót behozattam”

DR. DEGRÉ ALAJOS a sokoldalú tudós, jogtörténész

Halálának huszadik évfordulóján egy megnyitó és 6 előadás idézte vissza a zalaegerszegi levéltár épületébe dr. Degré Alajos jogtörténész, címzetes egyetemi tanár alakját, aki 1960 és 1973 között igazgatója is volt a közintézménynek. Dr. Gyimesi Endre polgármester maga is Degré-tanítványként került a levéltár igazgatói székébe. Ennek jogán idézte föl tanító mesterét, az embert.

Dr. Mezey Barna dékán az ELTE Állami és Jogtudományi Karán. Arról a Degré-ről beszélt, akinek első jogtörténeti munkája 1930-ban jelent meg. Bár az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott 1937-44 között, majd 1947-től ismét, nem hagyta abba jogtörténeti kutatásait. Ezt követően került a pécsi egyetem jogi karára oktatónak.

Dr. Béli Gábor a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kara Jogtörténeti Tanszékének adjunktusaként arról tartott előadást, hogy a köztudatban egészen más kép él Verbőczy Hármaskönyvéről (a Tripartitumról), mint aminő Degré kutatásaiból következik. Főképp gyámjogi szempontból vizsgálta a híres-hirhedt törvénykönyvet. Megállapította: nem a csak vagyoni tényezőket kellett figyelembe venniük a bírának, hanem mindenképp előtt a gyermek érdekeit. Sőt, már Verbőczy előtt 1214-ben II. Endre is megerősített egy adomány levelet, amelynek szerzője Anamiás István ma is korszerűnek mondható jogi kifejezéseket használva állt ki a gyámoltatott gyerek mellett a tutorként szereplő két nagybácsi ellenében. Degré azt is kimutatta, hogy a tuteurság korábban nem fordult elő okiratokban. Dr. Máté Gábort épp olyan remek humorérzékkel áldotta meg a természet, amilyen Degré Lojzi bácsira is jellemző volt. A Budapesti Közgazdaság Tudományi és Államigazgatási Egyetem Államigazgatási Kara Jogtudományi Tanszékének vezetője 1967-től 100 levelet kapott „hátagombolós jogászként” mesterének is tekintett korábbi oktatójától. A professzor ebből a hatalmas bőségéből idézett szemelvényeket. A hajdani Megyeháza, a városháza jelenlegi díszterme egyszeriben megtelt Lojzi bácsi szellemével: derű, nevetés kísérte a fölolvast. Ezt

nem csak a Degré-sorok váltották ki, hanem maga az előadás is. Dr. Degré Alajos, akit be nem bizonyított 1956-os magatartásáért eltávolítottak a pécsi katedrától, 1970-ben résztvevője volt a XIII. történeti világtalálkozónak Moszkvában. A Kreml után Kremsbe vezetett kutatói útja „ egy kis friss levegőt szívni” - írta levelében. Nagy álma a jobbágy vagyoni jog földolgozása volt, ezért vette örömmel, hogy 1975-ben francia levéltárakban kutathatta az ottani magánjog-történetet.

Németh László zalaegerszegi levéltáros az elkötelezett, régi Degré-híveket is meglepte saját kutatásain alapuló, az erdélyi szombatások és Degré kapcsolatát taglaló előadásával. Radocsi miniszter biztosaként járta a székely falvakat 1941-44 között 126 pontos kérdőívvel annak kiderítésére, ott mennyire érvényesek a zsidók kirekesztését, majd megsemmisítését célzó zsidótörvények. Megbízójához 1944. márciusában fölterjesztett *Emlékeztetőjében* tanúsította, hogy a szombatások leszármazottai nem zsidók, tehát a hivatkozott jogszabályok sem vonatkoznak rájuk. A csendőrök kegyetlenkedéseit mégsem tudták megúszni, hiába volt még Ráduly István plébános minden ravaszkodó segítségével is.

Kapiller Imre zalaegerszegi levéltáros ugyancsak tanítvány munkatársként emlékezett egykori igazgatójára, a tudós kutatóra. A 48 éves rendkívül népszerű oktatónak előbb Szolnokra kellett mennie Baranyából, majd a pécsi dékán döntése alapján Zalaegerszegre, a szülővárosba. (Béres János alkotta emléktáblája előtt bárki tiszteleghet a Petőfi utcában). A sors különlegességeként éppen születése napján érkezett a zalai megyeszékhelyre. A levéltárban beosztott levéltárosként 2 évig irodájának kanapéja volt a „lakása”.

Ezt követően 1960-tól 13 éven át volt igazgatója, vezetője, oktató barátja munkatársainak, és segítője mindenkinek, aki a levéltárban kutakodott. Nélküle nem jelenhetett volna meg a Zalai Gyűjtemény 52. köteteként az egykori munkatárs, Németh László okmány-összeállítása a zalai zsidóságról, az igazgató-utód dr. Simonffy Emil kutatásait összefoglaló 55. kötet a polgári földtulajdon kialakulásáról és a birtokmegosztásról Délnyugat-Dunántúlon, ha 1973-ban nem olyan állhatatos. De az volt, s alapító szerkesztője a Zalai Gyűjteménynek. Méltán vehette át 1977. augusztus 20-án a Megyei Alkotói Díjat, s kapta vissza halála előtt 2 évvel az egyetemi tanári címet.

Degré Alajos

Egy XVIII. századi falusi népitélet hagyománya

Nemesnép kicsiny, mindössze 451 lelket számláló falu Zala és Vas megye, valamint a jugoszláv határ sarkában. A XV. században találkoztunk vele először, akkor is csupa egytelkes szegény nemes lakta, 1713-ban csak a falu felében 16 egytelkest számoltak össze benne. Jellegét a törökidő idején sem veszítette el, 1630-ban is 22 bocskoros nemes írtak itt össze, a névsorban már akkor is a ma is élő családok (Kósa, Német, Göde stb.) szerepeltek. Az 1720. évi országos összeírásban is kisnemes kurialista falunak tüntették fel, részletes adatait fel sem jegyezve. Pedig ekkor a nemeseken kívül 3 telkes jobbágy és 7 zsellér is élt benne. A század végére a telkes jobbágyok eltűntek, a zsellérek és szolgák szaporodtak, 1775-ben 24 zsellér és szolga, 1847-ben azonban csak 14 zsellér adózott itt. A nemesek száma viszont gyarapodott, az 1845. évi nemesi lajstromban 66 nemes családot (mindössze 16 családi névvel), azon belül 145 nemes személyt tüntettek itt fel, Természetesen paraszti sorban éltek, egy egész jobbágyteleknél nagyobb birtoka senkinek sem volt, de akadt köztük mesterlegény, sőt szolga is.

Ma is teljesen össze nem épült házcsoportokból, „szer”-ekből áll, amiknek neve *Német szer, Göde szer, Kósa szer*. A „szer”-ek a helybeliek szerint az eredetileg abban lakott családok nevét viselik.

A falu lélekszáma az utolsó másfél évszázadban alig emelkedett. Sok a gyermektelen

vagy egykés család, de a falu rosszul közelíthető meg, kizárólag földművelő település, így a tehetségesebb vagy vállalkozóbb szelleműek közül sokan el is vándoroltak innen.

1828-ban volt	434 lélek
1850-ben	447 lélek
1890-ben	529 lélek
1910-ben	569 lélek
1920-ban	553 lélek
1960-ban	451 lélek

A falu lakói most is emlegetik felmenőik nemes voltát, erről a szokásos túlzásokkal mesélnek, például, hogy ha nem nemes találkozott velük, mint nemes urakkal, félre kellett állnia az úton. Valaha itt volt a járás székhelye. Horváth János még az ebből az időből való kortesnótát is hallotta:

„Megérett a mogoró
Gyika Jenő főbíró.”

Ez azért érdekes, mert Gyika Jenő nevű főszolgabíró tényleg volt a lövői járásban 1848-ban. Nevezetes szerepet játszott, bellatinei nagybirtokos volt, később nemzetőr őrnagy, majd honvédtiszt lett. Tehát a nemesnépi járási székhelyről mesélt nagyzóló történet 1848-as való elemekkel keveredett.

E falu 1871-ben hitelesített tagosítási térképén és földkönyvében a Márokföld határ melletti egyik dűlő *Hosszú dűlő Göde sírjánál* névvel van feltüntetve. Ma a faluban e dűlőt *Göde temetésének* nevezik. Hogy miért, azt Horváth János 60 éves nemesnépi földműves így beszélt el.

Volt a faluban egy Göde János nevű megférhetetlen ember, aki, ha nem hívták meg disznótörbe, felgyújtotta a házigazda pajtáját vagy éppen a házat. Egy ilyen cselekedete miatt el is fogták, és ketten bekísérték 1792-ben Egerszegre az alispánhoz. Az alispán azonban azt mondta, Göde nemes ember, ő nem ítélhet felette, és eleresztette. Göde hamarabb érkezett a faluba, mint azok, akik bekísérték, és mire azok hazaértek, egyiknek a háza már lángokban állott.

Erre összegyűltek a falusiak – mind nemes emberek voltak -, akkor 64 ház volt, abból 63 aláírta, ha senki meg nem ítéli Göde Jánost, akkor ők maguk fogják elítélni. El is végezték maguk

közt, hogy Göde Jánost máglyán megégetik. Göde csak azt kérte, engedjék meg, hogy meggyónjon és megáldozzon Szentgyörgyvölgyön. El is kísérték, és mire visszajöttek, azon a dűlőn, amelyet most Göde temetésének hívnak, már nagy lánggal égett a máglya. Gödét rákötötték egy hosszú póznára, és beletartották a tűzbe. Mikor már égni kezdett, kihúzták a rúdnál fogva, és meghempergették a hóban, azután újból a tűzbe tartották. Sokan nézték ezt. Ő utolsó szavaival hívta a gyerekeket, nézzék meg jól, aztán ne kövessenek el olyanokat, mint ő. Lássák, hogy járt. Azután meghalt, és ott el is temették.

Emiatt eljárás indult a falu ellen. A papok erőszakolták az eljárást, mert közvetlenül az áldozás után égették el, és így a szentséget is elégették benne. El is ítélték az egész falut egy félévi börtönre. Először a fele falut zárták be, azalatt az otthon maradottnak kellett a bebörtönözöttek munkáját is elvégezni. Mikor ezek kiszabadultak, a másik felét zárták be.”

Kósa Móric 83 éves földműves szerint az elégetés 1801-ben volt, mert ő 1901-ben olvasta az újságban, hogy száz évvel ezelőtt népitélet volt Nemesnépen. De a nagyapjától is hallott erről beszélni, aki talán már élt is az elégetés idejében.

Kósa Móric elbeszélése alapján feltehető, hogy a hatvan év előtti újságcikk felélénkítette a régi hagyományt, melyről a dűlőnév tanúskodik. Kétségtelen azonban, hogy ez az újságcikk régen jelent meg, mert Horváth János már nem tudott róla. Sajnos a hiányosan rendelkezésünkre álló századforduló kori Zala megyei sajtóban az említett cikket nem találtuk meg, így nem tudjuk, a történetből mennyi származik az újságcikkből. Megtaláltuk azonban a máglyagyújtók elleni per eredeti iratait.

A vaskos percsomóból kitűnőleg Zala megye büntető törvényszéke előtt 1796. december 12-én Soós Péter megyei helyettes tiszti ügyész 75 nemesnépi lakos ellen emelt gyilkosság miatt vádat. A vádlottak közül 60 nemes ember volt (összesen 14 család tagjai, például 8 Szép, 7 Németh, 7 Dienes), 15 pedig nem nemes. Hat vádlott nő volt, valamennyi özvegy asszony, tehát családfő.

A vádirat szerint a nemesnépiek nemes Göde Istvánt gyanúsították a falujukban az 1795. és 1796. évben támadt számos tűz okozásával, a legutóbbi, 1796. március 2-án bekövetkezett tüzeset után Göde István üldözték is, és mikor az március 4-én a faluba visszajött, harangozással

jelt adtak, erre összegyűltek, Göde Istvánt elfogták, megkötözték és kikérdezték, március 5-én gyóntatót hívtak hozzá, a gyónás után pedig kivezették a Márokfölde felőli határba, ott mint gyújtogatót a törvény megsértésével máglyán elégették. A vádlottakat megidézték, és azok szabadlábbon védekeztek, ügyvédet is fogadtak.

Az események sora a perhez csatolt számos tanúvallatoló levél alapján így állítható össze:

Nemesnépen 1795. január 29-én kettő, április 19-én huszonnégy, június 11-én tizenhét, stb. ház égett le. A nemesnépi lakosok Göde Istvánt gyanúsították a gyújtogatással, mert ő mindegyik tüzesetet előre bejelentette, „megjósolta”, rendszerint azt is, kinek a háza fog meggyulladni. A tűz kitéréséről mindig tudomást szerzett, de a házából ilyenkor ki sem mozdult, oltani nem segített. 1795. augusztus 15-én kigyulladt a balázsfai kocsmá épülete, ahol azon éjjel több nemesnépi lakossal együtt Göde István is hált. A kocsmárosné közvetlenül a tűz kitérése előtt hallotta Gödét végigbicegni az udvaron (mert sánta volt), rá is kiáltott; a tűz után pedig észrevették, hogy Göde „lajbi”-jének zsebét tapló égette ki. Ezért az Esterházy uraság lantikápolnai gazdája Gödét megkötöztette és bekísérte a lenti tiszttartóhoz. A tiszttartó azonban szabadon bocsátotta Gödét, amikor megtudta, hogy nemes ember, sőt Göde azt állította, 3000 forint értékű vagyona is van, bár nem volt.

Újabb nemesnépi tüzesetek után a megye december 9-i közgyűlésén is bejelentették ezeket, a közgyűlés ez ügyben tiszti vizsgálatot rendelt.

Ez alapon 1796. február 27-én Dervarics alszolgabíró esküdtjével ki is ment Nemesnépre, kihallgatta a károsultakat, részletes becslést készített a károkról, amiknek összegét 21 590 forintra tették. Göde ellen talált is elegendő gyanúokat, de őt ki sem hallgathatta, mert a vizsgálat idején éppen Andrásidán dolgozott egy pajta építésén. Mikor tehát Göde Andrásidáról hazaérkezett, őt a nemesnépiek elfogták, bekísérték Zalaegerszegre a megye börtönébe. A megyei porkoláb azonban nem volt hajlandó átvenni tőlük Gödét, mert az nemes volt, és megyei tiszt nem rendelte el a bebörtönzését, hanem az illetékes járási szolgabíróhoz utasította őket. El is kísérték oda, a szolgabírónál találták azonban Mlinarics másodalispánt is, aki panaszkodva meghallgatva szabadon bocsátotta Gödét, azzal az indoklással, hogy Göde nemes ember, tetten nem kapták, csak

gyanújuk alapján fogták el, ez pedig nemes ember letartóztatására nem elég ok.

Március 2-án pedig leégett a Göde Istvánt bekísérők egyikének, a nemes Kis Németh Istvánnak háza, Göde pedig eltűnt a faluból. Március 4-én déltájban a pásztorok észrevették, hogy visszajött a faluba. „Azonnal láрма esvén, számosan szaladtak a haranghoz, hogy a gyújtogatónak megfogására annál serényebben jöjjenek a lakosok.” Göde Istvánt testvérénél, Jánosnál megtalálták, megkötözték és felélesztvén Kiss Németh István leégett házában paraszát Gödét oda belökték. Ő azonban keresztül esett a tűzön, csak a lábai maradtak rajta és könyörögni kezdett, engedjék meggyónni, mert mióta gyújtogatót, nem gyónt. Szép Márton, az egyházi erre azt mondta, „engedjük meg neki a gyónást, majd a plébános úr mit mond, ha gyónás nélkül kell neki meghalni”. Erre Gödét kihúzták a tűzből, írást vettek fel vallomásáról és két nemesnépi embert elküldtek Szentgyörgyvölgyre a plébánoshoz, megüzenvén neki, „nemes Göde István a nemesnépi helységbeliek által tűzzel való elégetésre rendeltetett, és gyónás végett lelkiatyát kíván”.

Az írást Németh József készítette, és az a következőképpen szól:

„Ezen tekintetes nemes Zala vármegyében lakozó nemesnépi helységbeliek, nemesek és nemtelenek a maga törvény tétele vétett egy akarattal kívántuk elveszteni nemes Göde István nevű gyilkost, mert ezen megnevezett égető gyilkos sokszor íntetett közöttünk, hogy ne égessen, mellyre is azt felelte, ha ő reá bizonyodik, égessék meg, abban az órában a helységbeliek. Most kevés beszélgetés által megvallotta ilyen móddal: vagy tűröm, vagy tagadom, mind én égettem meg. Rend szerint okát is adta, mellyet is kívántunk kezünk kereszt vonásával, rész szerint írással megerősíteni.”

Ezután következik a 75 név (az aláírókat vonták utóbb vád alá), de mindössze 5 név után van feltüntetve a sajátkezű aláírást jelző mp., a többi csak keresztvonást tett a más által írt neve mellé. Az aláírások után folytatódik az írás:

„Így következik nemes Göde Istvánnak vallása. Ezen nemesnépi helységnek égető gyilkosa vagyok esztendőtlül fogva... sok álomszakadást, futást szenvedtünk miattad. Egész falu előtt ki vallom, miért égettem meg. Elsőben is Kósa Márton pajtáját részeg koromban gyújtottam meg.

Másodszor Torda Györgynek házát azért gyújtottam meg, hogy a fejszémet meg nem tsinálta. Ekkor 21 ház égett meg...

Negyedszer, Kiss Ferenc ipam uram házát azért gyújtottam meg, hogy pénzt kértem tőle, de nem adott.

Ötödször, Német Jánosnak a házát azért gyújtottam meg, hogy a feleségével házasságtörést akartam elkövetni, de reá nem hajolt...

Nyolcadszor. Kisebb Németh István házát azért gyújtottam meg, hogy midőn a bíró ellenem itt volt inquirálni, annyostól reám esküdtek.”

A nemesnépiek egyébként a későbbiek során is erősen állították, hogy kényszert, kínzást e vallomás végett nem alkalmaztak. Az aláírók közt vannak özvegyek is, tehát igaza lehet a hagyománynak, hogy „63 ház” aláírta az ítéletet. Hogy valójában 75 háztól írta alá 1-1 személy az ítéletet, kevésbé fontos. Arra is helyesen emlékeznek, hogy egy ellentmondó volt. A tanúvallomásokból kiderül, hogy Marton György esküdtnek „az égetéstől tiltó szavára nem hajoltak, nem engedelmeskedtek”. De nem 76 család lehetett a helység egész lakossága, mert vádlottak a per során hivatkoztak arra, hogy „az egész community egy akarattal” juttatta máglyára Gödét, miért „csak” őket vádolják. Persze ez egyszerű perbeli fogás. Újabb vádemeléssel, újabb idézéssel halasztást akartak nyerni, de nyilvánvalóvá teszi, hogy több lakos is volt, egy mondott ellent, néhányuk részvételének azonban nincs nyoma. Hogy ki volt eljárásuk értelmi szerzője, azt mindvégig tagadják, az egész vizsgálat során kitartottak amellett, hogy „nemes Göde István halálának módját egyes értelemmel szépen vitték végbe”. Arról sem voltak hajlandók nyilatkozni, ki kötözte meg, ki rakta a tüzet, stb. A vizsgáló szolgabíró azonban nem is nagyon erőltette a dolgot.

Másnap, március 5-én a szentgyörgyvölgyi plébános elküldte a káplánt, aki Gödét „szokott mód szerint meghallgatta és elkészítette”. Azután mindjárt elvezették a márokföldi határszélre, hol tüzet raktak, Göde Istvánt egy fenyőfarúdhhoz láncolva a tűzbe vetették, és mindaddig, amíg meg nem halt, a tűzön volt. A tűzrakást többnyire gyermekek vitték véghez, kikhez Göde a tűzön létekor még szól: „Halljátok, nálam tanuljatok, rosszra ne vetemedjétek.” A megégetést sok márokföldi, jakabfai, szentgyörgyvölgyi lakos is végignézte, csaknem ötszázan.

Mikor meghalt, holttestét mindjárt a tűz mellett ásott gödörbe temették.

Most már gyorsan megmozdult a nemes vármegye. 1796. április 10-én már Mlinarics másodalispán, Soós Péter tiszti alügyész és Deák Ferenc táblabíró vizsgálatot tartott Nemesnépen, amikor is magukhoz vették az „ítéletlevelet”, leírták az eseményeket, azzal együtt, hogy vezetőre, szervezőre semmi adatot nem találtak. Az ügyről a főispán azonnal jelentést tett a királyi kancelláriába, és június 10-én Ferenc császár sajátkezű aláírásával kelt rendelet parancsolta meg a megyének, a súlyos bűnt elkövető nemesnépiek ellen indítsanak büntető pert, és az abban hozandó ítéletet végrehajtás előtt az uralkodóhoz terjesszék fel.

A szabadlábon védekező nemes vádlottak elleni per, melyben a vádlottakat ügyvéd képviselte, lassan, írásban folyt. Hol a vádló tiszti ügyész, hol a védő írt hosszabb fejtegetéseket, ez utóbbi apránként ajánlott fel újabb és újabb tanúkihallgatásokat, és ezek felvétele céljából a bíróság újabb és újabb határidőket tűzött ki. Érdekes módon a vádlottak főleg jogos védelemre alapították fejtegetéseiket, mondván, hogy ők megpróbálták hivatalos útra terelni az eljárást, de a vármegye nem mozdult, és ennek már újabb tüzesettel kárát vallották. Hogy további károkozásoknak elejét vegyék, kénytelenek voltak Gödét megölni. Meg sem említették, hogy a nemes község földesúri jogokat gyakorol és így ők tulajdonképpen úriszéket tartottak, amint hogy más egytelkes nemes községek tartottak is úriszéket ebben az időben, igaz, hogy csak vagyoni perekben. Csak a vádló érvelt azzal, hogy a nemesnépiek a Praxis Criminalisba ütköző cselekményt követtek el azzal, hogy noha vérhatalommal, pallosjoggal (jurisdictio sanguinis) kétségtelenül nem rendelkeztek, mégis halálra adták az általuk bűnösnek talált személyt. A perben a nemesnépiek élvezték a vádlottak többségének járó jogot, a szabadlábon védekezést, de egyebekben nem hivatkoztak nemes voltokra, nemesek és nem nemesek egyformán szegények voltak, egyformán szemben álltak a nemes vármegyével. Nem is próbáltak eljárásuknak úriszék formát adni, nem is hívtak ki törvényes bizonyágtétel céljából szolgabírókat és esküdtet, akik nélkül ebben az időben úriszéket már nem tartottak.

Az ügyész és a védő „feleselése” öt éven át húzta a pert, 52 oldalnyi periratuk bőségesen

hivatkozik törvényekre, Werbőczyre és a Praxis Criminalisra. Közben a becsatolt bizonyítványok szerint 12 vádlott meg is halt. Végre 1801. szeptember 2-án a megyei törvényszék ítéletet hozott.

Ítéletében a tanúvallomások alapján tényként állapította meg, hogy Göde István tizenöt éves kora óta gyújtogatott, 8 ízben okozott tűzvészt, összesen 21 550 forint kárt okozott. Gyújtogatással fenyegetőzött is, annyira, hogy a nemesnépiek, de sokan a szomszéd falusiak közül is kiköltöztek a faluból és sátor alatt laktak, oda mentették ingóságukat is, amikben viszont az eső okozott kárt. Gödét kétszer is elfogták, de nemesi privilégiuma címén elbocsátották, mire ő újabb gyújtogatással állt bosszút. Érthető, hogy ezek után a vádlottak elvesztették reményüket, hogy törvényes úton megszabadulnak Gödétől, és elkeseredésükben elhatározták, hogy megölik. Tudtak arról a régi szokásról, hogy a gyújtogatót tűzbe kell vetni, azt hitték, hogy ez a szabály még hatályban van. Tulajdonképpen magukat védték, és így, bár tévedtek, a Hármaskönyv III. rész 22-23. címében szabályozott jogos védelem címén őket a halálbüntetés alól felmenti. Minthogy azonban nem teljesen hibátlanok, cselekedetük rossz példát is mutat, elrendeli, állítsák valamennyi vádlottat a törvényszék elé, ott dorgálják meg őket, majd fegyverek között kísérik őket Nemesnépre, és ott az összehívott szomszéd falubeliek előtt is hirdessék ki az ítéletet s keményen dorgálják meg őket.

Az ítéletet felterjesztették a királyi kancelláriába, amely elrendelte, hogy az ügyész éljen ez ellen fellebbezéssel.

A királyi tábla nem ugyan gyilkosságban, de a pallosjog bitorlásában bűnösnek mondta ki a vádlottakat, és ezért 3 havi börtönre ítélte őket, elrendelve, hogy ne valamennyit egyszerre zárják be, hanem mérlegelve családi viszonyaikat is, több részletben egymás után. Még védőj fizetésére is kötelezte őket. Ezt az ítéletet 1803. március 18-án a hétszemélyes tábla is helybenhagyta.

*

A faluban élő hagyomány tehát a gyújtogató máglyára vetését a valósághoz híven tartotta fenn, csak néhol fűzött hozzá színes részleteket. Ilyeneknek tekinthetjük, hogy a faluban csak egy családfő nem járult hozzá a máglyára vetéshez, hogy a máglyára vetést súlyosbították azzal, közben kihúzták a tűzből és hóban meghempergették,

végül hogy a népítélet végrehajtói ellen a papok léptek fel, mert „elégették a szentséget is”. Ennek a periratokban semmi nyoma sincs, és aligha képzelhető, hogy ezt a századforduló táján megjelent újságcikk költötte volna hozzá. Ez már a felében református, felében katolikus falu vallási nézeteinek terméke.

Feltűnő azonban, hogy az ügyben a vármegye milyen részletesen indokolt – tulajdonképpen felmentő – ítéletet hozott. Nyilvánvalóan megértették a táblabíró urak, hogy

a nemesnépieket a vármegye nemtörődömsége, merev nemesi előjogtisztelete készítette az önbíráskodásra. Ezzel szemben a királyi kancellária követelte a nemesnépiek megbüntetését, a felmentő ítéletbe nem nyugodott bele, nem volt hajlandó a „fennálló rend” megsértését, a pallosjog bitorlását eltűrni. A pesti központi bíróság pedig ítélezésében követte az udvar intencióit.

A tanulmányt Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok című kötetből vettük át újraközlésre.

(OsirisBudapest, 2004)

Tar Ferenc

Beszélgetés a Festetics kastély alkalmazottaival

Bánhidya Mária

- 1938. március 1-től 1945. október 31-ig dolgoztam herceg Festetics uradalmában, dr. Lénárd János, magyar királyi kormányfőtanácsos uradalmi főtitkár irodájában voltam gyors- és gépirónó és a méltóságos úr titkárnője. Én a legszebbet, legjobbat mondhatom az itt eltöltött az időről. Néha beszélgettem György herceggel. Lejárt az irodába, de a felesége, a lengyel származású Haugwitz Mária grófnő többször vegyült közénk, és rendkívül közvetlen volt a munkatársakkal, mindenkitől érdeklődött a hogyléte felől. A munkaidő nagyon kényelmes beosztású volt: reggel 9-re mentem, 2-ig dolgoztam, utána délután 3-tól este 6 óráig, de ha esetleg a hercegnőnek vagy György herceg őfőméltóságának kellett valamit gépelni, természetesen az fél nyolcig is eltartott. Nap közben sem volt túl nehéz. Vasárnap és ünnepnap, karácsonykor és húsvétkor, vagy újév napján is be kellett menni, de csak azért, hogy együtt legyenek az alkalmazottak – beszélgettünk. Utána fél tizenkettőkor csoportosan elmentünk a templomba szentmisére, a főtérre.

- Hányan dolgoztak Lénárd János irodájában?

- A méltóságos úr – úgy szólítottuk, vagy esetleg titkár úr, főtitkár úr – két szobával rendelkezett, külön volt egy fogadószobája és egy olyan, amiben a papírmunkát végezte, az én szobám szomszédságában. Mellette nyílt Kummer Mihály – az uradalmi főpénztáros – két szobája. Az én szobámat tulajdonképpen irattárnak is használták.

Hatalmas nagy, stelázsyszerű irattartó volt bent, amelyben már az 1400-as évektől találtam iratokat. Vezettem az irattárat is. Rajtai Péter bácsi vitte-hozta a leveleket. Az a rossz szokása megvolt a főtitkár úrnak, hogy ahány levelet megírt, azt mind külön kellett a postára vinni, ahelyett, hogy összegyűjtötte volna. Péter! – és akkor Péter bácsi jött és vitte a levelet a postára. Amikor visszaért, már megint kész volt egy levele; Péter! – és Péternek megint menni kellett. De különben hangulatosan teltek el a napok, nagyon kellemesen éreztük magunkat. Ide tartozott még a kertészet is, ahol Manyi néni gondozta a növényeket. Ott harminc-egyven munkást alkalmaztak, minden szombaton fizettük a bérüket.

- A főtitkári irodán?

- Igen, ott volt a fizetés. A Miska bácsi, Kummer Miska bácsi volt a főpénztárnok, ő kezelte a pénzt, tőle kért a hercegasszony is, amikor szüksége volt valamire.

- Nem hordott magánál pénzt?

- Nem, a főpénztárnoktól kapta. A hatodik szobában ült Hentz Aladár, az uradalmi számvevő, aki a bért számfejtette. Volt még egy külön gazdasági iroda, ahol a majorok ügyeit intézték; ide tartozott Berzence, Újmajor, Felsőmajor és még nagyon sok más terület.

- Hol helyezkedtek el ezek az irodák?

- A mostani ÁFÉSZ üzlet helyén. A gazdasági iroda vezetője akkor Bentzik Sándor volt, de ott

dolgozott Benedek Bandi és a borászat vezetője, Styx Károly is. Ő intézte a vonyarci szőlő ügyeit, ahol most a Taverna működik.

- Mennyit fizettek a munkájáért?

- Hát ezzel eldicsekedhettek. Mert akkoriban, akik ügyvédnél dolgoztak, az „ügyvédkisasszonyok” száz pengő fizetést kaptak, én viszont ötszáz pengőt. Gabonaalapot is kaptam, megvolt a gabonám, ehhez járt még gyümölcs, zöldség és fa. Nagyon szép volt a fizetésem, akkor nagyon jól álltam anyagilag is.

- Harmincnyolcban, amikor oda került, akkor már nős volt a György herceg?

- Igen, és negyvenben megszületett a kisfiú, György.

- Milyen benyomásokat szerzett Festetics György hercegről, milyen ember volt?

- Nagyon kedves, közvetlen ember. Én már csak hallowásból tudom, hogy Tasziló herceg nem állt szóba az alkalmazottaival, a munkásokkal, állítólag azok mindig elbújtak előle, illetve nem mutatkozhattak, mikor a herceg végigment a kastélylátányon, a fenyves allén – de György hercegre ez nem volt jellemző. Bár ő betegsége miatt ritkán mutatkozott.

- Milyen volt a hercegné? Jól tudott magyarul?

- Hát, törte a magyar szót, nem nagyon tudott velünk beszélni.

- Értett a gazdasághoz, tudta irányítani az uradalmat férje halála után?

- Ő nem nagyon értett hozzá, de ott voltak az uradalmi intézők, akik tovább vitték a dolgot.

- A kis herceg születése nagy ünnep lehetett a családban.

- Nagy szenzáció volt, nagy öröm, és főleg azért, hogy fiú lett. Kanizsáról a Haba szülész főorvost hozták el, aki levezette a szülést.

- Nem a Mesterics ?

- Nem. A Haba Nagykanizsáról, ennyit tudok. A kis herceg mellett volt egy idősebb dajka. Az is egy bűbájos nő volt, ő tényleg alig tudott magyarul. És az udvarmester, Hyppolit sem.

- György herceg temetése hogyan zajlott?

- Még megvan a gyászjelentés, és megvan a cédula, amin jelezték, hogy ki hol ül a templomban. Igen nagy temetés volt. Megjelent Horthy és kísérete is. A zárda, a volt Ranolder-intézet végig fekete lepellel volt bevonva. A gyászmenet végigvonult a városon, elől a család, utánuk a dolgozók. A templomból indult a menet, s a mauzóleumba kísérték a koporsót, oda temették a herceget.

- A Lénárd család is gazdag volt?

- Úgy tudom, akkor igen. A Lénárdné volt a gazdag, az övé volt a Carlton szálló Pesten. De bombatalálat érte és teljesen megsemmisült. Amikor kitört a háború, a karmelita pincében bujtunk meg együtt, akkor várt babát éppen, és ott is szült, valamelyik zugban.

- Milyen ember volt Lénárd János?

- Nagyon komoly, szerettem őt; megadta nekem a tiszteletet, én meg a még nagyobb tiszteletet adtam meg neki. Jól kijöttem vele, de sokan nem kedvelték. Itt, a városban, az iskolaszéknél, mindenhol – hát ugye, mint kegyúr, mindenbe beleszólt. Tulajdonképpen ő irányította az életet. A herceg és a felesége nem avatkozott bele ezekbe a mindennapi ügyekbe.

- Lénárdnének mi volt a feladata?

- Ő is részt vett a caritasban, a szegények segítségével. Már kora reggel az irodánknál álltak a szegények pénzért és úgy mentek a piacra. De Lénárdné senkit sem engedett el úgy, hogy valamit ne adott volna neki.

- 1945-re, amikor a hercegasszony elmenekült a kis herceggel, hogy emlékszik?

- Hát igen! Úgy távoztak, hogy mindent itt hagytak. Azzal a szándékkal indultak, hogy majd visszajönnek. S a világon mindenük itt maradt. Úgy tudom, a monacói herceg segítette őket kint, de nem biztos, hogy igaz.

- Lénárd meddig irányította a gazdaság életét?

- 45-ig, aztán mikor jött a felszabadulás, mennie kellett. Akkor kinevezték ide dr. Kovács Endre ügyvédet, mint az elhagyott javak kormánybiztosát. Mellette dolgoztam, - nem sokáig, csak néhány hónapig - akkor megkaptam a felmondásomat. Udvarolt itt valakinek, el is vette feleségül, s az állásomat is neki játszotta át.

- Mi lett Lénárddal?

- Úgy hallottam, a felesége Pesten halt meg. Ő pedig a legnagyobb téiben elbolyongott egy szál ingben, valahol megtalálták; hogy így van-e vagy nem, azt a Plumi jobban tudja.

- Mikor költöztek el Keszthelyről. Lett-e bántódása abból, hogy hercegi főtitkár volt?

- Neki nem lett baja. Én viszont sokáig nem tudtam elhelyezkedni, évekig, mert akkor nagy bűnnek számított, hogy a hercegéknek dolgoztam. Amikor megalakult a Polgári Demokrata Párt, én oda kerültem Magyar Geróhoz. A volt férjem, aki meghalt, a keszthelyi kórház gondnoka volt. Amikor a kórházat a németek felgyújtották – akkor még éltek a szüleim -, mi is lementünk a kórház pincéjébe. Az égő épületből a betegeket

a karmelita rendház pincéjébe menekítettük, így kerültem én is oda. Akkor éppen fél éves volt a kislányom. Rémes állapotok uralkodtak, a gyereket nem tudtam rendesen táplálni, éhezett, mosni sem lehetett, szegény teljesen kisebesedett. Borzalmas volt. Rengetegen szorongtunk ott a pincében. A wc-nél százával álltunk sorba, hogy bekerüljünk.

- Ez a templom vagy a rendház alatt volt?

- Mi a templom kriptájába húzódtunk. Gondolom, hogy a rendház alatt is van pince. Ennek a rengeteg embernek a karmelita barátok adtak egy-egy tál meleg ételt, levest. Ez március végén történt, a férjem a vállán hurcolta át a kórházból a betegeket, közben tüzeltek, és akkor meg is sebesült a vállán. Őt is úgy vitték be, a sebesülése miatt.

- Mi lett a kastéllyal?

- Bizony, szomorú állapot találtam a harcok elcsendesülése után. Amikor bementem az irodába, elsírtam magam. Azt az egyet sajnálom, hogy olyan becsületes voltam, hogy a finom Remington írógépet sem vittem haza. Mikor bementem, ott találtam fejszével összevagdosta, az irattár a földre volt kiszórva és összerondítva. Hogy ki követte el ezt a barbárságot, nem tudom.

- A kastélyba bejáratos volt-e?

- Igen. Gyakran jártam a kastélyban, főleg amikor nagy vadászatok voltak és nagy vacsorák. Egyszer Horthy is feltűnt a feleségével. De csak a folyosóról, a függöny mögül néztük végig, amikor a hercegasszony egy csodálatos, hosszú, fehér estélyi ruhában, arany övvel jött le a Horthy karján, hát az olyan volt, mint egy tündéri látomás. A dolgozóknak szabad bejárásuk volt a parkba. Abban az időben még buszjárat nem volt Hévízre, így a Kummer Miska révén fogathasználatuk volt az uradalmi embereknek és tisztéknek. Lénárd szolgálati hintóval járt. A strandra is befogatott.

- Melyik strandra jártak?

- A hercegi strandra is, meg a szigetre is. A mostani Helikon strand mellett. Amikor 1943. október 7-én férjhez mentem, maga Lénárd méltóságos úr is tiszteletét tette az esküvőmön. A hercegasszony egy szép ólomkristály süteményes készlettel ajándékozott meg. Arról nem is beszélve, hogy négy kocsit bocsátott rendelkezésünkre, hogy az esküvői menet ne járjon gyalog. Ezt a napot sohasem felejtem el.

Keszthely, 1986. december

Farkas Ferenc
Kondor Béla
fehér samott, fa

Géger Melinda

A Csoda: Realitás

(Beszélgetés Gera Katalin szobrászművésszel)

Gera Katalin több évtizedes pályája a klasszikus hagyományokat érzéki szépségében megőrző kifejezőmód jegyében formálódott. Munkássága az európai művészet egy mélyen gyökerező vonulatát idézi. E tradíció meghatározó része a mediterrán életöröm, a harmónia és az emberi humanitáskereső. A mítikus utalásokkal teli, derűsen érzéki életérzés Gera Katalin esetében egy olyan művész munkásságában jelent meg, aki az alföldi régióból érkezett. Újkígyóson született, majd később éveket töltött Békés-, és Csongrád megyében. Művészete fokról fokra vált mind könnyedebbé, átszellemültebbé és a tömörszerű stilizáción is átütő karakterűvé. Finom, nőies hatásra törekvő nőalakjai általánosabb érvényű megfogalmazásokat jelentenek, mindamelllett megtartják életszerű, érzéki közvetlenségüket. 1978-ban telepedett le családjával együtt

Kaposváron, ahol immár 24 éve fontos szerepet tölt be a művészeti életben.

G.M.: - Melyek voltak gyermekkorod első, meghatározó képi élményei?

G.K: Újkígyós, ahol születtem és a gyermekkoromat töltöttem, egy 8-10000 lakosú nagyközség, nagyon szép, gazdag vidék. Őseim anyai és apai ágon jó módú parasztemberek voltak, akik a polgárosodást célozták meg. A művészetek, a kultúra iránti érdeklődés, érzékenység megvolt a közvetlen családomban és a tágabb rokonságban is. Rengeteg könyvünk volt, mindenki járt könyvtárba. Legnagyobb élményt a gyerekkori mesék meg a meseillusztrációk nyújtották. Volt például egy fantasztikus Grimm mesekönyvünk, ami tele volt gyönyörű illusztrációkkal, az igazán megfogott! A Petőfi versektől kezdve Jókaiig és mindenféle más meséig mindent lerajzoltam, illusztráltam. Sokszor nem is tudtam, hogy mi az, de amit olvastam vagy az utamba került, le kellett rajzolnom. A falu templomában látható képekről és szobrokról érdekes módon már gyerekkoromban is megállapítottam, hogy nem igazán tetszenek. Ezek a XIX. század végi, XX. század eleji kommersz mestermunkák voltak.

Édesanyám észrevette, hogy szeretek rajzolni. Apám különösebben nem foglalkozott velem, anyám viszont azt akarta, hogy tanuljak. Fiatal korában ő is sokat rajzolt, egy füzetbe lemásolta kedvenc verseit. Úgy gondolta, ha ő nem tanulhatott, legalább a gyermeke tehetségének megfelelő pályára kerüljön, még a lány is. Azt persze még nem tudtam, hogy szobrász akarok lenni. Anyám segített abban, hogy megtudjuk, hol működik az országban művészeti képzés. Akkor még csak a budapesti Művészeti Gimnázium volt ilyen középiskola. Abban az évben, amikor én felvételiztem, több mint kétezren jelentkeztek ebbe az iskolába.

- 14 éves korodtól a budapesti Művészeti Gimnáziumban tanultál. Nagyon korán kellett elszakadnod az otthoni világtól. Mit kaptál az iskolától?

- Addig soha nem hagytam el Békés megye határát, Újkígyós pedig 220-240 km-re van Budapeستől. Évente csak három alkalommal lehetett hazamenni. Képzőművész osztályba jártam. A szobrászattal is ott találkoztam először. Ekkor derült ki számomra meg a tanárim számára is, hogy jó plasztikai érzékem van, így választottam a szobrász szakot. Fantasztikus szerencsém volt, hogy Somogyi József volt a tanárom. Rendkívül kultúralt, nagy formátumú ember volt, sokat lehetett tőle tanulni. Általában nagyon jó tanárok oktattak a Művészeti Gimnáziumban. Művészeti vonalon és a humán tárgyakat oktató tanári gárdában is nagyon jó szemléletű emberek voltak. Például Kanizsai Nagy Antal, a magyar tanárunk fedezte fel Oláh Jánost, mint költőt. Irodalmi klubokat ajánlott nekünk. Nagyon pezsgő kulturális élet volt abban az időben. Minden kiállításra, minden irodalmi, zenei rendezvényre eljártunk.

Gera Katalin: Szomorú angyal

Ha pl. egy műtermi beszélgetésen szóba került Somogyinál, hogy valamelyikünk va-lamit nem látott, akkor ő nem mon-dott semmit, de érezte az ember, hogy szégyellni kell, ha nem tud valamiről, ami fon-tos. Az évfolyamból kettőnket vettek fel érettségi után a Képzőművészeti Főiskolára, Topor Andrist meg engem. Aztán a következő években mindenki bekerült.

- Érdekes időszakban jártál a Képzőművészeti Főiskolára 1962-1967-ig. A főiskolán hogyan éltétek meg azt a nyitást, amely az '50-es évek szellemétől elvezetett a modern művészeti nyelvezet megismerésének lehetőségéig?

- Tapasztalataim szerint nem volt semmiféle elvárás, miszerint csak az akadémista, vagy a szocreál irányzatot lehetne követni. Elég szabadon hagyták dolgozni a hallgatókat. Nekem Szabó Iván volt a mesterem. A főiskolán már akkor megvoltak a csatornák, melyeken át a nyugati világ művészetével meg lehetett ismerkedni. A nyugati folyóiratok, ha nem is mindig legális úton, de bekerültek az országba. A könyvtárban voltak olyan művészeti albumok, amelyek a kortárs nyugati művészetet mutatták be. Ezek kétségtelenül hatottak a hallgatókra, megmozgatták a fantáziánkat.

- A főiskola után, a '60-as évek második felében a Dél- Alföldre költöztetek családdal együtt.

- A diploma megszerzésével egyidejűleg mentem férjhez Csernák Árpádhoz. Mivel a férjem nem csak író, hanem színész is, a szegedi színházhoz szerződött, így kerültem Szegedre. Utána Békéscsaba következett, hogy egy kicsit közelebb legyünk a szüleimhez. Hét év telt el vándorlásokkal, sok gondnal, bajjal, nehézséggel: albérletekkel, betegségekkel. Hódmezővásárhelyen közben műtermek épültek, és az ottani kollegák biztatására megpályáztam egy műtermes lakást. Így kerültünk Vásárhelyre, Árpád pedig

Gera Katalin

viasszerződött Szegedre.

- A vásárhelyi festészetnek a századforduló óta a paraszti világból táplálkozó, realista jellege volt. Az '50-es években erre a hivatalos művészetpolitika rá is erősített. Azonban a '60-as években fiatal művészek jelentek meg ott, akik újítani akartak. Te hogyan viszonyultál ehhez a tradícióhoz?

- Én négy és fél évet töltöttem Vásárhelyen. Gyökereim az Alföldhöz kötnek, ez a formavilág nem volt tőlem idegen. Egyébként a népművészettől, a magyar hagyományokból rendkívül sokat lehet meríteni mind formailag mind lelkileg. Sokkal gazdagabb és szürreálisabb világ ez, mint ahogy a felszínes ismeretek alapján sokan gondolják.

- Nagyon hamar rátaláltál arra a mítikus emberképre, ami saját, egyéni stílusként érvényre jut munkáidban. Nálad nincsenek erőteljesen elkülönülő periódusok, váltások, és viszonylag egyenletes ívben alakult a művészi nyelvezeted, bár korai, fából készült szobraidban a rusztikus jelleg még nyomon követhető. Mit jelentett számodra a paraszti világ, amelyből első alkotásaid is merítettek?

- A '70-es évek elején a „folklorizálás” nem csak divat, hanem egyfajta lázadás is volt, ami arra irányult, hogy újra birtokunkba vegyük és műveljük azt a művészeti-kulturális nyelvezetet, ami a Kárpát-medencében a hagyományunkat, múltunkat képezi. Ezt az '50-es években el kellett felejtetni, és — sajnos — mintha

Gera Katalin: Napimádó

most is újra élednének olyan tendenciák, amelyek megpróbálnák háttérbe szorítani a szakmai tudást, a hagyományokra épülő szellemi-lelki értékeket, és helyettük — modernség címén — valami formátlant és felszínest tartanának még egyes „szakemberek” is igazán értékelendőnek.

- 1978-ban költöztetek Kaposvárra. A helyi kulturális irányítók művészeket akartak telepíteni a megyeközpontba. Akkoriban adták át azt a műtermet is, amiben most vagyunk. A művészek számának növekedésével, a működő alkotótelepekkel egy pezsgő művészeti élet bontakozott ki, amelynek része volt a Csiky Gergely Színház is.

- Mint már említettem: a férjem, aki színész is, más és más színházakhoz szerződött, és így gyakran költöztünk. Zsámbéki Gábor hívta Kaposvárra Árpádot, és az akkori kulturális elnökhelyettes: Balajcza János és Troszt Tibor megyei kulturális vezető segített bennünket. Jól indultak a dolgok: Árpád nagyon jó szerepeket játszott. Ezekben az években három műterem épült a Művészeti Alap támogatásával kaposvári művészeknek, az egyiket megkaptam én, és lakáshoz is jutottunk. Tehát egy kicsit normalizálódtak a viszonyok. Nem kellett minden nap izgulnunk, a holnap miatt. Túl voltunk Máté fiam betegségén, — az ő csodás gyógyulása idején fogalmazódott meg bennünk, hogy a csoda: realitás — aztán megszületett Bálint fiunk. Mind a két gyerek jól volt, végre harmonikusan élhettünk.

- Első kaposvári köztéri munkád, a Dorottya dombormű a Dorottya-ház (Csokonai Fogadó) falára készült. A 80-as években *Tündérrózsa* c. alkotásodat állították fel a városban. Ezek a nagyméretű alkotásaid részeit alkotják annak a sorozatnak, amiből az életszeretet, az életre való rácsodálkozás sugárzik.

- Az első ilyen szobrom a *Napimádó*. Nagyon szeretem a mai napig is, mert az asszonyi létben való megnyugvást, az élet szeretetét tudtam benne megjeleníteni. A *Tündérrózsa* is izgalmas munka volt a számomra. Olyan feladat, amiben a mesék bölcsességét tudtam megfogalmazni...

- Köztéri műveid kivitelezésénél többféle anyagot használsz. A 80-as évek végén Barcson felállított Ivókút egy zöldre patinázott

bronz gyíkot ábrázol. Kisplasztikákban viszont szívesen használod a terrakottát. Vonzódsz-e valamely kiválasztott anyaghoz, vagy alkalmazkods az aktuálisan felmerülő igényekhez?

- Szobraimmal kapcsolatban az a legfontosabb, hogy mindegyik mintázással készül. A mintázható felületet nagyon szeretem, mert mozgékonyabb, érzékenyebb. Úgy érzem, amit meg akarok fogalmazni, mintázással tudom a leginkább megvalósítani. Ilyenkor a felület „lélegzik”, a kéz nyoma megmarad az anyagban. Emiatt nagyon közel álló anyag számomra a terrakotta és a bronz is. Az agyaggal mindig szívesen dolgoztam. Ez egy természetes, ősi anyag, közel a gyökerekhez, a gyökereimhez, tehát — a szó szoros értelmében — egy földközeli dolog. Nagyon otthon érzem magam benne, ez kétségtelen.

- A '80-as években Somogy megyében komoly sikereket értél el, művészeti díjakat, köztéri megrendeléseket kaptál. A millenniumi ünnepek idején módod volt több helyen nagyméretű, köztéri szobrot állítani. Milyen munkák kerültek ki a műhelyedből mostanában?

- 2000-ben Szent Istvánról készítettem portrét Barcsra, és némi változtatással Nagyszakácsiban is felállításra került ez a szobor. Közben volt egy millenniumi emlékmű pályázat Marcaliban. Ezt a munkát én kaptam meg. A szobrot 2001-ben avattuk. Hogy melyik volt fontosabb vagy kedvesebb? A marcali munkát nagyon szerettem, mert ott nem szóltak bele, hogy mit csináljak. Elfogadták az elképzelésemet. Ez egy nagyon kedves munka számomra, sikeresnek tartom, a városban is szeretik és a szakma részéről is jó visszajelzéseket kaptam. A harmadik millenniumi munkám a Szent László szobor, amit Ópusztaszerre készítettem. Sikerként éltem meg, hogy engem kértek fel erre a munkára, mert a történelmi emlékparkban minden megye képviseltette magát egy szoborral. Somogy megye képviselője én készítettem el Szent László szobrát. Dupla öröm volt, hogy nem csak itt helyben gondoltak rám, hanem a millenniumi kormánybiztosi hivatal szakértői testülete is engem javasolt erre a munkára.

Géger Melinda: A Csoda: Realitás

- A társad színész és író: emberi sorsokkal, történetekkel foglalkozik. Ezeket bizonyára ismered és talán részese is vagy, ugyanúgy, ahogy te is közreműködtél egy-egy színházi darab elkészülésénél.

- A szegedi színháznak éveken keresztül dolgoztam, ott még státuszban is voltam két évig, mint a színház szobrása. Nagy operatársulat lévén elég sok plasztikai elem szerepelt a díszletekben, úgyhogy több nagyszerű munkám volt. Érdekes kirándulás, mert óriási méretben, és gyorsan kellett szobrokat készíteni és - ami izgalmas volt -, lehetetlen anyagokból. Kaposváron egy Spiró darabhoz készítettem két hét alatt négy életnagyságú öslényt. Árpáddal biztos, hogy hatunk egymásra. Sokat szokott nekem segíteni, ha készülök valami munkára, kérés nélkül utánanéző a szakirodalomnak, megveszi nekem a könyveket vagy felvesz számomra egy-egy filmet videóra a tévéből. Tehát odafigyel arra, amit csináljak és arra is, hogy miben tud szellemi partnerként együttműködni velem.

- Amellett, hogy szobrászművész vagy, tanítasz, közéleti emberként társadalmi megbízatásaid is vannak. Hogyan tudsz mindennek eleget tenni?

- Kilenc évig az Iparművészeti Szakközépiskolában mintázást tanítottam kerámikusoknak, hogy alapvető mintázási technikával és tanulmány jellegű plasztikai tervezési

Gera Katalin: Tündérrózsa

munkákkal megismerkedjenek. Azért kellett abbahagynom, mert a Tanítóképző Főiskolán, meg itt a műteremben olyan sok munka volt, hogy nem tudtam már többet vállalni. A főiskolán többek között mintázást, rajtot, anatómiát és tantárgy pedagógiát tanítok már 13 éve.

- Természetesen a családom is nagyon fontos számomra: szeretetteljes légkörben élünk, de ez csak úgy magától nem megy. Mindannyian kell, hogy tegyünk valamit érte. Az anyának kulcsszerepe van ebben, és én boldogan vállaltam és vállalom ezt a „szerepet”.

- Több mint húsz éve éltek Kaposváron. Hogyan érzed magad Somogyban?

- Nagyon megszerettem a várost, Somogy megyét és a tájat. Kiderült, hogy közöm van hozzá, mondhatom azt is, hogy ezt a világot már sokkal inkább otthonomnak érzem, mint az Alföldet. Inspiráló, csodálatos az itteni szelíd táj, ez a környezet. Az elmúlt négy év eddigi életem talán legszebb időszaka. Nagymama lettem: a családom két új emberkével gyarapodott és anyám kivételével mindannyian itt élünk Kaposváron. Több önálló kiállítást rendeztem a megye városaiban és életmű-kiállítást a Kaposvári Vaszary Képtárban. Szeretem ezt a szelíd szépségű magyar tájat, Szent László földjét, és úgy érzem, ez kölcsönös, Somogy megye is szeret engem.

(a fotókat Csernák Bálint készítette)

Gera Katalin
Csillagnézó

Cebula Anna
Gobelinbe szőtt mitológia

Nagy Judit munkáiról, szombathelyi kiállítása ürügyén

Régen a kárpitok durván és sűrűn szőtt anyagának megvolt a maga rendeltetése. Hideg éghajlatú vidékeken a falak borítására használták őket lakóépületekben, a templomokban és a várakban. Felületüket kezdetben többnyire geometrikus minták díszítették, a szövés technikájának fejlődésével azonban megjelentek a dekoratívabb ábrázolások is. A kárpitok már nem pusztán gyakorlatias célt szolgáltak, hanem – például a templomokban – a rajtuk megörökített bibliai jelenetek a hívők okulására és gyönyörűségére szolgáltak. Ezt a gyönyörűséget tapasztalhatták a látogatók is Szombathelyen, az Oladi Művelődési Ház Galériájában, amikor Nagy Judit munkáit megtekinthették.

Az ismert művész 1977-ben diplomázott az Iparművészeti Főiskolán, ahol a textiltechnikák széles választékát (nyomás, festés, varrás, szövés) sajátította el. A negyedik év végén találkozott élete értelmével, a gobelinszövésessel, ezt tükrözi a *Szövés=Életmód* című munkája is, melyért 1978-ban a szombathelyi textilbiennálén díjat kapott.

Pályájának különböző szakaszai különíthetők el. Kezdetben rovarportrékat készített, melyek csupán 0,5-1,5 négyzetméteresek voltak. Szuperrealizmussal látatja, sajátos dekorativitásukban teríti szemünk elé ezeket a kis lényeket. Ide tartoznak *Így repül a pillangó az ablakomra I-III.*, *Bálványlepke*, *Nagyestélyi*. Gobelinjei pasztikusak, melynek térbeliségét a rovarok mögött elhelyezkedő árnyék még fokozza. (*Oleander-Szender*, *Szarvasbogár*) Ugyanilyen precízen tudja ábrázolni a faunát is, melynek csodálatos példája az *Átváltozás* című munka. A természet világából tovább lépett. A dinamikus mozgás és repülés lett sok-sok változatban, fázisban képeinek tárgya. Szitakötők, madarak, ejtőernyők, sárkányrepülők, diplánok, zeppelinek, moplánok, egy csodálatos szárnyaló világ színorgiája tárul elénk, lenyűgöző módon, s mindezek a repülő szépségek andalító, megkapó

táj felett lebegnek. (*Repülés története, Egy nyári délután*)

E korszak után a biedermeier motívumkincséből merítve készítette el a *Bőségsszaru*, *Csendélet coca-colával és madarakkal* és még sok más munkáját, majd ezt követték a vízi madárvilágot bemutató alkotásai: *Égiháború*, *Vadkacsák*, *Vadlibák*, *Nádas*, *Flamingók*. Nagy Judit gobelinjeit gyapjúból, selyemből, fémszálból szövi 5-ös, 5 és feles felvetéssel, a fonalakat saját maga festi, kartonjai fantasztikus rajztudásának köszönhetően már tervként is önálló alkotásoknak minősülnek, ahogyan azt a tárlaton is lehetett érzékelni. Mindegyik kész munkáját megannyi színes és lehetőleg finom rajz előzi meg.

Az állatvilág, pontosabban a rovar- és madárvilág, valamint a repülés iránti érdeklődés után a művésznő a reálisan megfogható, ám annál inkább szimbolikus értelemmel és mondanivalóval átitatott tárgyakra, a kulcsokra irányította figyelmét. A Nagy Juditra jellemző precizitás figyelhető meg ezeknél a munkáknál is. Az 1993-94-ben keletkezett *Kulcsmondát* című műve mintegy végtelenül hosszú, ötsoros mondat mása szeretne lenni. Az itt megtalálható kulcsok között vannak nagyok és kicsik, jobbra és balra néző tollúak, régiek és újak, egyszerűek és mives kidolgozásúak. Ugyanilyen típusú munkája az *Oldás-kötés*, melynél ismét megjelenik a misztikus mondanivalókat hordozó ötös szám.

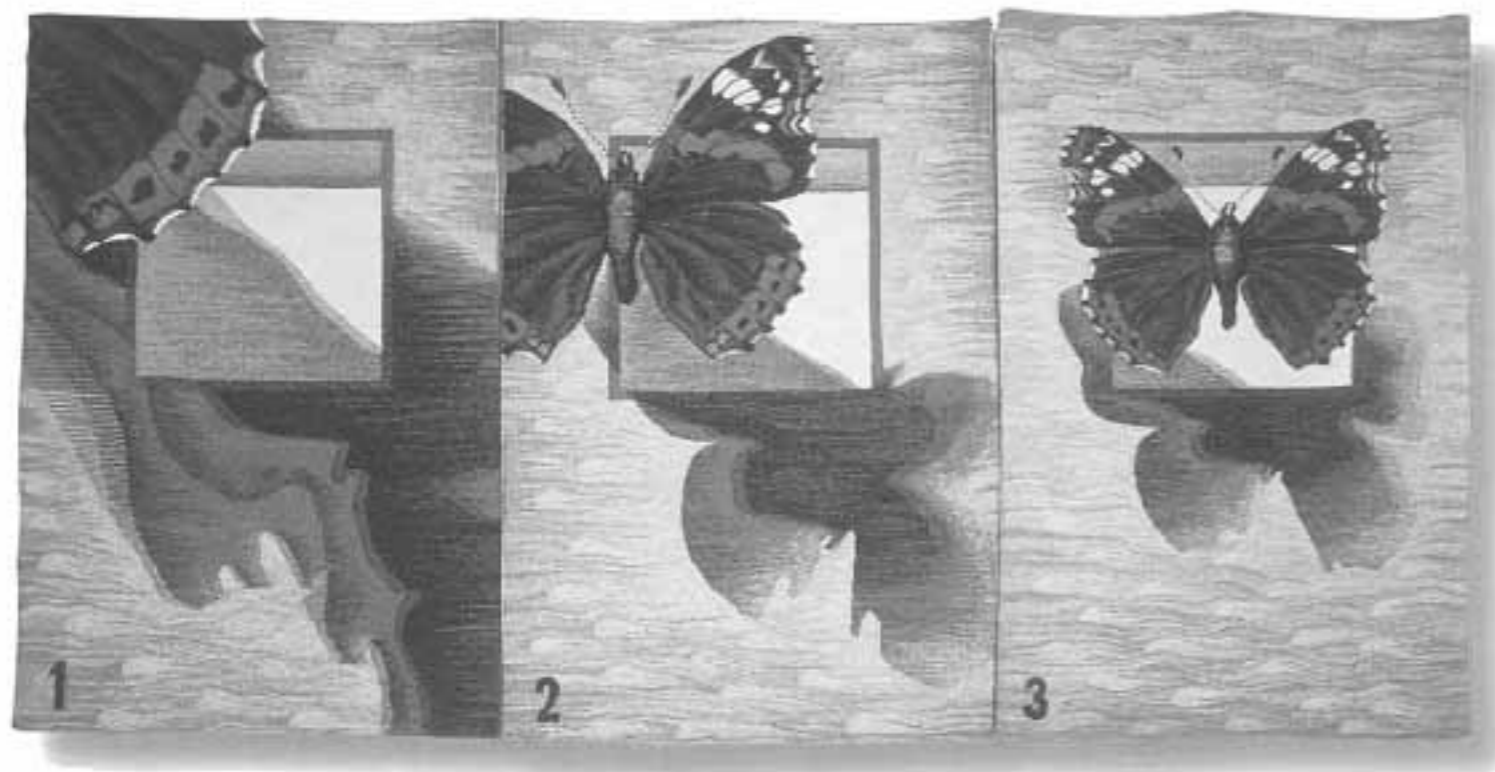
A kulcsos „próza” és a kulcsos „költemény” elkészítése között a millicentenárium évében Nagy Judit, másik hét gobelinszövő iparművésszel, a Budavári Sándor Palota romos épületében a *Szövött Himnuszok* kiállításra elkészítette a *Himnuszkapuk* című alkotását. Ennél a honfoglalás 1100. évfordulójára készült műnél a művésznő ismételten egy lendületes, mondanivalóval teli munkát szőtt meg. A falikárpitot öt kapu uralja, melyeket alul, felül köcsipke-soros bordűr keretez.

Ami a fő mondanivalót illeti, a különböző korok és anyagok rendkívül plasztikus jelzésével szembesülünk. A falikárpiton öt kaput találhatunk. A sort a XIII. századi csempeszkopácsi béleletes templomkapu nyitja felül, majd alatta helyezkedik el a máriafalvi Szentségház kovácsoltvas portája és az Eszterházyak címeres kápolnájának kapuja. A legalsó sort a falusi porták egyik gyöngyszeme zárja, az Őrségben megtalálható fa kapu, valamint egy, a budai várban lévő kapuk közül. A mű egészének a púderszín adja meg varázslatos kisugárzását. Ennél a munkájánál Nagy Judit nem csak remek rajztudását, elszánt szövését, hanem fantasztikus tervezői, építészeti képességét is bizonyította.

A *Petőfi Sándor emlékkárpit* című munka, akárcsak a *Himnusz-kapuk* című gobelin, évfordulóhoz kapcsolódik. Az alkotás középpontjában Petőfi Sándor alakja és lírájának főbb motívumai állnak. A falikárpit két fő részből tevődik össze, egy felső, keskeny frízből és egy, az alsó kétharmadot elfoglaló, 9 motívumot magában foglaló részből. A két fő mezőt egy fehér sáv osztja ketté, amelyben finoman a magyar trikolor fut végig. A frízben elhelyezett, a népművészetből vett motívumok centrális elrendezésűek. Középen a babérkoszorúban a PS monogram, melyet két madár tart, ezeket pedig kétoldalt szarvaspár keretezi, melyeknek formáját az úrihímzésekből vette az alkotó. A fríz alatt elhelyezkedő alsó mezőben három sorban 3-3 fehér színű motívumot

találunk, melyek Petőfi Sándor erényeit elevenítik meg. Az egész munka alapszíne a pompeji vörös, a fehér motívumok mellett megjelennek a gobelin különböző pontjait betöltő fehér, kék és ezüst színű csillagok, melyek a tisztaságot, a megfoghatatlanságot és az őszinteséget fejezik ki, míg maga a vörös az életet és a halált jelképezi.

Befejezésül Nagy Judit legújabb sorozatáról, a *Predestinatio* című alkotásokról szólok. Első ránézésre, színvilágukat tekintve hasonlítanak a *Petőfi emlékkárpit* című munkára. Pompeji vörös alapon fehér motívumok helyezkednek el. Ám, ami a mondanivalóját illeti, az egészen más. A *Predestinatio I*-et Nagy Judit édesapjának tiszteletére készítette el. Annak életútját vetítve ki a fehér motívumokkal. Pontosán ezért választotta műve címéül a *predestinatio* szót, mely teológiailag az eleve elrendeltséget jelenti, ami egyszerűbb nyelvre lefordítva azt jelenti, hogy az Úr és a Törvény születése pillanatában előre meghatározza az ember sorsát, mely elől nincs kitérés. A kompozíció rendezett, szimmetrikus alkotás, akárcsak édesapjának családjában a tiszta, etikus, rendre való törekvés. A legfontosabb erények, a tisztaság és a harmónia jelennek meg itt. Nagy Judit itt is a számmisztika kínálta lehetőséggel él, amikor az 5x5 motívumot megjeleníti. Mert hiszen az ötös szám a dinamizmus, a teremtő aktus, a kreatúra száma, a túllépés, a meghaladás, az átlénygülés száma, az öt égtáj (Kelet, Nyugat, a középpont, Észak és Dél), 5 érzék, 5 szín, pentaton zene az örök világtörvény

Így repült a pillangóm az ablakomba I-III., 1978
gyapjú, selyem, fémszál

Cseresznyés-madaras, 1998
papír, színes ceruza

Szőlőfürt madárral, 1998
papír, színes ceruza

Víztaposó, 1998
papír, színes ceruza

megnyilvánulása. A kompozíció arany pipacsokból áll és öt további motívumból. Az arany pipacs – azon kívül, hogy legfőképpen magyar motívum – elsősorban a növekedés, a szépség, a szerelem és a múlandóság jelképe. Az arany színű pipacsok diagonális elrendezésűek. Közöttük helyezkedik el a többi motívum. Így a szőlőfürt, mely a béke, a jólét, az ősz és a termékenység jelképe. A második sorban egy galoppozó ló jelenik meg, mely a kitarást, a sebességet, a szerencsét szimbolizálja. Isteni hírvivő, a termékenyítő erő jelképe. A Nap és a győzelem perszifikációja. A középső és egyben a harmadik sorban egy búzakalász látható, mely az élet és halál egybefonódását, a meghaló-feltámadó vegetációt jelképezi: „Ha a búzaszem nem hull a földre és nem hal meg, egymaga marad, de ha elhal, sok társat hoz”. A negyedik sorban madarak reppennek fel, ezek az égbe emelkedést, a lelket és a szellemet szimbolizálják, valamint a szabadságot és az intelligenciát. És végezetül a kompozíciót alul pegazusok zárják, melyek az ihlet, a költészet, a magasba törő, halhatatlan lélek megtestesítői.

A sorozat következő darabja a *Predestinatio II.*, melyben a saját élethelyzetét összegezte édesapja haláláig. Az alap gondolat itt is ugyanaz, mint az első kárpitnál, azonban a fehér motívumok, melyekből 12 darab van, különbözőek. Mindegyik egy-egy embert s annak tulajdonságait szimbolizálja. Barátokat, ellenségeket, jóakarókat, akiket szeret, s akik viszonzszeretik, akiktől tart, s akik fontosak és körülveszik – egyszerűen azokról a pozitív és negatív személyekről szól ez a gobelin, akik a művész életének meghatározó alakjai, sorsának formálói. A kísérő alapmotívum itt is a tölcséres virág, mely arany színben ékesíti az alkotást. A fehér alakok

állatfigurák. Szerepel itt az oroszlán, a griff, a bak, a pegazus, a bika, a sárkány, a kakas, a kecske, a ló, a madár és az unikornis. Jó és rossz emberi tulajdonságok perszifikációi.

A *Predestinatio* sorozat utolsó, harmadik darabja az elszakadást, az születés utáni legfontosabb életszakaszt szimbolizálja. A mű alapszíne itt is, mint az előző kettőnél, a pompeji vörös. Kompozíciója diagonális, 5x5 soros elrendezésű. Az arany színű, tölcséres virágok kísérő motívumok, melyek felül is, alul is keretet képeznek. A mű fő mondanivalóját a fehér motívumok alkotják, melyek centrális elhelyezésűek. Itt is megjelenik az oroszlán, az erő, a bátorság, az oltalmazó hatalom jelképe; a bárány, a megadás, a jóság, az áldozat szimbóluma; a pegazus az ihlet, a magasabb rendű tudás jelképe. A mű közepén a negatív jelentéssel bíró baziliskusz és skorpió állnak. A feszültség az állatmotívumok legalsó sorában oldódik, ahol a pozitív jelképek uralkodnak. A sárkány a halál és egyben a feltámadás jelképe; a szarvas az életfa, a nap, a fény szimbóluma; és végül a madár az égbe emelkedés, a szabadság, a lélek és a szellem perszifikációja.

Mindhárom kárpitban a felhasznált három alapszín a vörös, a fehér és az arany együtt tud tündökölni, és így kifejezőjévé válik az állandó harmóniának.

Végül érdemes megjegyezni, hogy minden műben, mely Nagy Judit keze alól kerül ki, érződik a családi hagyomány tisztelete és a pátosztalan hazaszeretet; számára fontosak azok az örök erkölcsi értékek, melyeket művében erőteljesen megjelenít, arra készítve a nézőt is, hogy ez elől a szembesülés elől ne térhessen ki.

Gálig Zoltán MŰVÉSZ-ÁFÉSZ

2004 áprilisában megalakult a Cicelle Aranyháromszög Művészeti és Kulturális Társaság. Az egyesület célkitűzése annak a folyamatnak a felerősítése, amely már évek óta tart és melynek szellemi bázisát a Zsennye, Rum, Rábatöttös körzetben élő művészek, írók, zenészek alkotják. Ez a szellemi centrum kihat a megye egész területére, számosan csatlakoztak hozzájuk. Eddigi eredményeik között tudhatják a Cicelle Kulturális napokat, amely minden év augusztusában kerül megrendezésre, és amelyben változatos társaművészeti programokat kínálnak a helybelieknek és a távolabbról érkezőknek. E kapcsolat jellegzetessége, hogy mind az előkészítő munkálatok során, mind a megvalósult programok alatt kötetlen párbeszéd alakul ki a művészek és a helybeli civil lakosság között.

A Vas megyei művészet egyik sajátossága – és ebben Magyarországon egyedülálló

A kiállítók: Bakucz András, Bartek Péter Pál, Dubravko Baumgartner, Christian Einfalt, István Galič †, Endre Göntér, Günter Gross, Ferenc Király, Suzanne Király-Moss, Nagy Csaba, Polgár Csaba, Jürgen Ramacher, Lisbeth Sailer, Spiess Othmar, Szilárdi Béla, Rudolf Trylus, Franz Wienerberger

–, hogy számos külföldi művész, illetve külföldről hazatelepült művész talált itt új otthonot, új típusú művészeti-területi szimbiózist teremtve. Markánsan kirajzolódik mindez a képzőművészeti profilban, hiszen nagyon sok eltérő, ugyanakkor korszerű szemléletű művész szerepelt már eddigi kiállításain.

Jelentős fordulat történt akkor, amikor 2004. október 3-án olyan helyszínen állíthattak ki a művészek, valamint osztrák és szlovén vendégeik, amely egyedülálló Magyarországon. A helyszín ugyanis Rumban az egykori ÁFÉSZ bolt, amely most MŰVÉSZ-ÁFÉSZ Galéria lett. Az üzlethelyiség sajátos átalakuláson ment keresztül, kiderült, hogy a némileg szocreális építkezési forma a nagy üvegablakkal a sajátos mozaik kompozíciókra emlékeztető járőfelülettel, az érdekesen váltakozó neoncsövekkel, galériaként igen stílusos környezetet képvisel.

A hévízi Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság október 8-9-én tartotta immár hagyományos tanulmányi napjait. Ezúttal Árt-e a média címmel folyt tanácskozás, melyen Zalán Tibor költő tartott vitaindítót. A téma sok neves irodalmárt és médiszakembert vonzott, elhangzott Tóth Éva, Horváth Ádám, Alexa Károly, Kántor Lajos, Gálfalvi György, Balogh Robert, András Sándor, Borókai Gábor, Albert Zsuzsa, Czigány Zoltán, Nagy Pál-Nyéki Katalin, Lévy Erzsébet és Tari István előadása. Hozzászólásban és vitában sem volt hiány. A társasághoz sok szállal kötődő, nemrég elhunyt Morvay László festőművész emlékkiállítását is megtekinthették a résztvevők. Bemutatkozott a Tiszatáj, a Forrás és a Pannon Tükör, a terrasz. hu internetes irodalmi-kulturális portál, valamint a Gong, a Duna TV kulturális hetilapja. A rendezvény egyik kiemelkedő eseményeként bemutatták a társaság tiszteletbeli elnöke, Major-Zala Lajos új könyvét. A Svájcban élő költő-író három év termését gyűjtötte egybe a Testamentum című kötetébe, melyet a müncheni Auróra Kiadó jelentetett meg. Az irodalmi esten László Zsolt költő és Gülch Csaba kritikus méltatását hallhatta a közönség. A költői versenyt – amelyen megadott szavakkal kellett verset rögtönözni – ezúttal Balogh Robert nyerte A szobor megszólal (Esti tűnődő hévízi séta) című költeményével. A Csokonai-díjat a Párizsban élő Nagy Pál, író-költő, a Magyar Műhely alapító szerkesztője kapta sokoldalú alkotói tevékenységéért. A Csokonai Társaság közgyűlése ismét dr. Horváth Bélát választotta elnöknek. Az elhangzott előadások egy része és egyéb információk hozzáférhetők a társaság www.csokonai.org című honlapján.

Bánffy Napok Lendván. A muravidéki irodalmi-kulturális élet szervezője, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – mely a kisebbségi kutatás és irodalmi kapcsolatteremtés szlovéniai centruma – az idén a Kárpát-medencei könyvkiadás

helyzetének, lehetőségeinek vizsgálatát tűzte napirendre. Ennek keretében több kiadó mutatta be legújabb könyvtermését, többek közt a Mentor (Marosvásárhely), a Polisz (Kolozsvár), az Apáczai Kiadó, újdonságaival jelentkezett a Pannon Tükör Könyvek is. A határon túli magyar könyvkiadás időszerű kérdéseit is megvitatta a Határon Túli Magyar Könyvkiadói Tanács. A rendezvényen bemutatták Nagy Zsuzsa: Szakítok éneket című, a Fórum Kiadó és az MNMI közös kiadásában megjelent verskötetét. A program színesítéséként zalaegerszegi Reflex Együttes adott zenés irodalmi műsort lendvai írók-költők műveiből.

A zalaegerszegi Cigány Kisebbségi Önkormányzat és a Zalai Írók Egyesülete gondozásában jelent meg Kállai Sándor: A roma holocausttól a megbékélésig című önéletrajzi kötete. A könyv bepillantást enged a zalaegerszegi cigányok 1944. novemberi tragikus deportálásának történetébe, s végigkíséri azt a folyamatot, melynek eredményeként az apátlanul felnőtt fiúból családjának tisztességes megélhetést teremtő, írástudó felnőtt lett.

Szerkesztőségünket és lapunkat november 12-én meghívták a Zágrábi Egyetem Magyar Tanszékének ünnepségére, melyet a tanszék 10 éves fennállása alkalmából rendeztek. A jó kapcsolat a két intézmény között a két nép kultúrájának jobb megismerése, a határ menti együttműködés jegyében alakult, s ennek keretében a magyarul tanuló horvát hallgatók a *Pannon Tükör 3.* számában izgalmas körképet adtak a zágrábi kulturális életről; az irodalmi és zenei élet újdonságairól, valamint a horvát film rendszerváltozás utáni korszakáról. A találkozás újabb ötleteket adott a határ menti magyar-horvát kulturális kapcsolatok fejlesztésére, tematikus műfordítási összeállításokra, kiállításcerére.

Chak István

Galambok*

Öltözői vizit Kiss Ernő, Soós Imre-díjas színművésznél

„Időnként a mondatok szemtelenül őszintén jönnek ki a száján.”
Palásty Bea osztályfőnök

Volt Vasárnap úr a *Don Juan*ban, a hajósok karának tagja a *Philoktétész*ben, bohóc Halasi Imrénél, aztán Edgar Bereményi Gézánál a *Lear király*ban – csak néhány az eddigi közel negyven szerep közül –, megannyi szín, hang, stílus és karakter –, melyekben részeltetett bennünket az elmúlt 12 évben. Még nincs harminc, amikor már két szakmai díj (Soós Imre-díj, 2000, POSZT-díj, 2004) és egy közönség-díj birtokosa, s itt kell beszélnünk arról az „édes” teherről is, melyet az ez évi évadzáró társulati ülésen társulata rakott rá: évadbéli teljesítményéért egy évig őrizheti a Forgách-gyűrűt.

Hihetnénk, mindig is erre a pályára készült, de nem így van: katonatiszt szeretett

volna lenni; a Szalvai Kollégium hallgatójának a tiszti iskola mutatta az irányt, volt az elérendő cél. Ám – lévén szó a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójáról – történt valami: megszűnt a Kollégium, s még valami, ami – a következmények ismeretében – ennél is fontosabb: egy jó szemű magyartanár „gyengéd” presszionálása, mely megváltoztatta a haladási irányát. Válaszút elé

érkezett: vagy kettővel rosszabb jegy magyarból, vagy amatőr színjátszás. Ő, aki „világéletében” ötös volt magyarból, nem engedhette meg magának a hármast, még Horváth István tanár úrnál sem. Maradt a színpad, ő a színpadon, először a Helyőrségi Klubban, aztán Nádasy stúdiósként a Hevesi Sándor Színházban, ahol Palásty Bea színművésznő osztályfőnök irányítása mellett Balogh Tamás, Faragó András, Farkas Ignác és Zalányi Gyula színművészek tanították a „szakmára”.

A kapott díjakat ön- és visszaigazolásnak tekinti: részint azért, mert – ahogy ő fogalmaz – „akkor biztosan szerettek”, másrészt azért, mert igazolva látja, hogy „a színházi szakma az ilyen kis műhelyek (Hevesi Sándor Színház) pulzusán is rajta tartja a kezét”. Önnön sikerességét nem a díjak megszerzésében, hanem a közönség szeretetében szeretné mérni.

Jelenleg a Ruszt József „újrarendezte” Az ember tragédiája Egyiptomi és Párizsi színeiben láthatjuk viszont a Hevesi Sándor Színház színpadán.

Ezúton is gratulálva a díjakhoz, kívánok további sok sikert a pályán.

* *Galambok*: itt átvitt értelemben, egyébként helységnév, Kiss E. cseperedésének helyszíne.

Úri muri

Borbíró Bence
szerepében,
Gáspár Lászlóval
és Kricsár Kamillal
R.: Bagó Bertalan

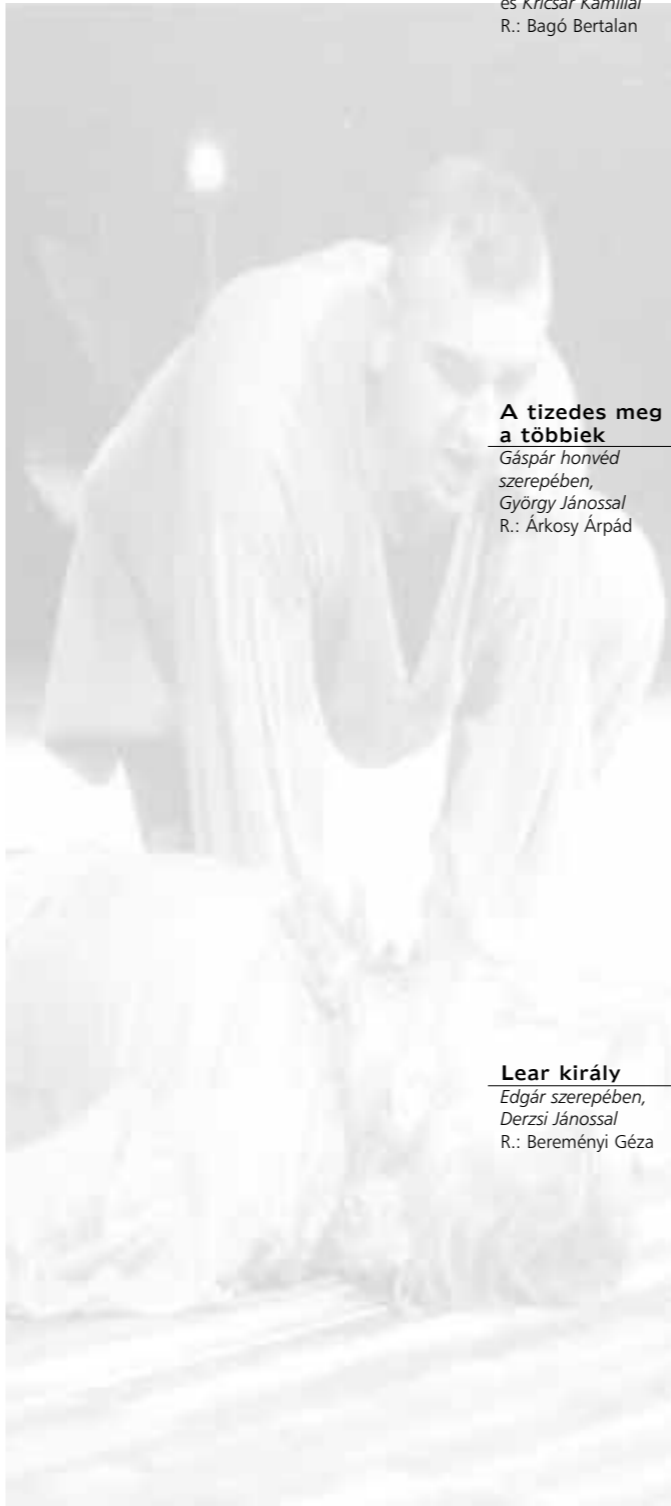
A tizedes meg a többiek

Gáspár honvéd
szerepében,
György Jánossal
R.: Árkosy Árpád

Lear király

Edgár szerepében,
Derzsi Jánossal
R.: Bereményi Géza

Szerzőinkről

Aranyi László (1957; Pécs) Költő, prózaíró.

Balajthy Ferenc (Székesfehérvár) Költő, kilenc gyermekvers kötete jelent meg. Legutóbbi kötetét Árnyék és glória címmel a Vörösmarty Társaság adta ki 2003-ban.

Beck Tamás (1976; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró, kritikus.

Borbás György (1938; Zalaegerszeg) Művészeti szakíró, helytörténeti-és művészettörténeti kutató. Legutóbbi műve: Wlasics Gyula és a művészetek, Kossuth Kiadó, 2004.

Cebula Anna (Szombathely) Művészettörténész, kutatási területe a kortárs textilművészet.

Frimmel Gyula (1955; Zalaegerszeg) Grafikusművész

Chak István (1953; Zalaegerszeg) Költő, író. Legutóbbi kötetei: Amima, versek, szerzői kiadás, Brusztolva(színházi interjúk), 2003.

Degré Alajos (Zalaegerszeg, 1909- Zalaegerszeg, 1984) Jogtörténész, levéltáros.

Degré Miklós (Vác, 1867-Budapest, 1945) Bíró, büntetőjogász. 1904-től 1911-ig Zalaegerszegen bírósági elnök. Kézzel írott, kiadatlan önéletírásából a zalaegerszegi időszak részletét közöltük.

Ferencz Győző (1937; Zalaegerszeg) Újságíró, szerkesztő, helytörténeti kutató.

Gálig Zoltán () Művészettörténész, Szombathely - a Szombathelyi Képtár igazgatója

Géger Melinda Dr. (1956; Kaposvár) Művészettörténész, kiállítások kurátora, számos szakmai lapban publikál.

Gyimesi Katalin (1983; Zalaegerszeg) ELTE, egyetemi hallgató.

Győri László (1942; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Bizonyos értelemben (Válogatott és új versek), Új Forrás Könyvek, 2002.

Jan Belcik (Krosno) Költő, legutóbbi kötete: Inkognitó, 2001, Portius Társaság.

Jan Tulik (Krosno) Költő és prózaíró. Tanulmányokat és karcokat is ír. Rangos irodalmi díjak kitüntetésre. Drámája Kontinensek címmel látott napvilágot.

Janusz Szuber (1948; Krosno) Költő, tizenegy verskötete jelent meg. Számos irodalmi díj birtokosa.

Kovács István (1945; Budapest) Költő, író, történész, műfordító. Legutóbbi kötete: Kézmozdulat a szürkületben, Magyar Napló, 2004.

László Zsolt (1964; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete Pernye és pecsét címmel jelent az Árgus Kiadónál 2003-ban.

Mészáros Gábor (1975; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Versei jelentek meg különböző folyóiratokban.

Mezey László Miklós (1953; Budapest) Tanulmányíró, kritikus.

Molnár András (1962; Zalaegerszeg) Történész, levéltáros. Legutóbbi kötete: A fiatal Deák Ferenc, Osiris Kiadó, 2003. Cserna Anna (1963; Szekszárd) Történész, levéltáros.

Nagy Imre (1940; Pécs) Irodalomtörténész, a PTE- BTK, Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

Nagyatádi H. Tamás (Zámoly) Költő, író, kritikus.

Németh István Péter (1960; Tapolca) Költő, kritikus, esszéista. Legutóbbi kötete: Fogoly és filoméla (Túnódések Batsányi János és Baumberg Gabriella költészetéről), Tapolcai Füzetek, 2003.

Sarusi Mihály (1944; Balatonalmádi) Író, legutóbbi kötete: Balaton fiúk, Püski, 2003.

Sebestyén Péter (1966; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Írásai eddig különböző folyóiratokban jelentek meg.

Somogyi Zoltán (Keszthely) prózaíró, az Életünk Írottak címmel mellékletében jelent meg novellája.

Szatmári Gizella (Budapest) Művészettörténész, számos kiállítás rendezője.

Széki Patka László (1948; Veszprém) Költő, legutóbbi verskötete: Amorgos II-III., Vár Ucca Műhely Könyvek 2., Veszprém, 2002.

Tar Ferenc (1955; Hévíz) Történész, helytörténeti kutató.

Tari István (1953; Óbecse) Költő, író, esszéista.

Tóth Imre (1966; Zalaegerszeg) Költő, első verseskötete Nostradamus menyegzője címmel a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg az idén.

Wacław Turek (1947; Krosno) Költő, verseit angolra is lefordították. Legutóbbi kötete: Bevetett idő, 2001.